

FRANTZ FANON

cezayir bağımsızlık savaşının anatomisi

KEMAL SAYAR'IN ÖNSÖZÜYLE

PINAR

CEZAYİR BAĞIMSIZLIK SAVAŞININ ANATOMİSİ

FRANTZ FANON (1925 - 1961)

Koloniliğin psikopatolojisi konusunda 20. yüzyılın en büyük düşünürlerinden biridir. Yapıtları, kırk yılı aşkın bir süre kolonileştirme karşıtı kurtuluş hareketlerine esin kaynağı olmuştur. O yıllar bir Fransız kolonisi, şimdiyse bir Fransız bölgesi olan Karayip Adası Martinik'te 1925'te melez bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Fanon, on sekiz yaşında, Özgür Fransız Güçleri'ne katılmak üzere Dominica'ya gitti. Fransız ordusuna katıldı ve gösterdiği üstün başarıdan dolayı Croix de Guerre Madalyası aldı. Fanon, 1945'te Martinik'e geri döndü. Orada akıl hocası Aimé Césaire'in parlamento kampanyasına katıldı ve 4. Cumhuriyet'in ilk Ulusal Meclisi'ne Martinik'ten parlamento delegesi olarak girdi. Merleau-Ponty'nin derslerine de girdiği Lyon'da eğitim gördü. 1951'de psikiyatride yeterlilik derecesi aldıktan sonra, psikopatolojide Fanon'un düşüncesini güçlendirecek olan köktenci Katalan Francois de Tosquelles gözetiminde psikiyatri stajı yaptı. 1953'te Cezayir'deki Blida-Joinville Psikiyatrik Hastanesi'nde başhekim olarak görev aldı.

1954'te Cezayir devriminin başlamasıyla, FLN'ye katıldı. 1956 yazında, ünlü 'Sömürge Bakanı'na istifa Mektubu'nu yazdı. Ocak 1957'de Cezayir'den kovuldu. Geçici Cezayir Hükümeti'nin Gana Büyükelçisi olarak da hizmet gördü. Accra, Conakry, Addis Ababa, Leopoldville, Kahire ve Trablus'ta konferanslara katıldı. Cezayir-Tunus sınırındaki Ghardiamo'da ALN (Armée de Libération Nationale / Ulusal Kurtuluş Ordusu) subaylarına dersler verdi.

Kan kanseri tedavisi için gittiği ABD'de 6 Aralık 1961'de, 'İbrahim Fanon' adıyla öldü. Cenazesi Tunus'ta ziyaretçilere gösterildikten bir süre sonra, Cezayir'de gömüldü. Daha sonra, cenazesi, Batı Cezayir'de, Ain Kerma'daki şehitliğe taşındı.

Özellikle, Les damnés de la terre adlı eserinin, İran'da Ali Şeriati, Güney Afrika'da Steve Biko ve Küba'da Ernesto Che Guevara gibi devrimci önderlerin yapıtlarında çokça etkileri vardır. Filistinliler'e, Tamiller'e, İrlandalılar'a, Kara Panterler'e, ve birçok ulusal harekete kendi kaderini belirleme fikri noktasında referans olmuştur.

Fanon'un yapıtları, psikiyatrik konulardan siyaset, toplum bilim, insan bilim, dil bilim ve yazına dek geniş bir alanı kapsayacak ölçüde disiplinler arasıdır.

Eserleri:
- *Black Skin, White Masks (Siyah Deri, Beyaz Maskeler)*
- *Year 5 of the Algerian Revolution / A Dying Colonialism (Cezayir Devrimi'nin 5. Yılı)*
- *The Wretched of the Earth - Jean-Paul Sartre'ın önsözüyle - (Yeryüzünün Lanetlileri)*
- *Sociologie d'une Revolution / L'an V de la révolution algérienne (Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi)*
- *Toward the African Revolution*

FRANTZ FANON

Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi

Türkçesi:
Kamil Çileçöp

PINAR

pınar yayınları
alemdar mh. çatalçeşme sk. defne han
no: 27/15 cağaloğlu, fatih, istanbul
tel: 0212 520 98 90
www.pinaryayinlari.com
pinaryayinlari@gmail.com

kitabın özgün adı
sociologie d'une revolution

cezayir bağımsızlık savaşının anatomisi
frantz fanon

pınar yayınları: 13
islam dünyası: 2

isbn 978-975-352-282-3

üçüncü basım: temmuz 2016

kapak-iç düzen: murat bülbül
baskı-cilt: çalış ofset matbaacılık ltd. şti
davutpaşa cad. no: 8 topkap-istanbul tel: 0212 482 11 04
matbaa sertifika no: 12107

yayınevi sertifika no: 22787

Kapak resmi: (üstteki kelepçeliler soldan sağa) FLN ve direniş liderleri Muhammed Haydar, Mustafa Şerif, Hüseyin Ait Ahmed, Muhammed Budiyaf, Ahmed Bin Bella. (ortadaki) Fransız işgal katliamlarından. (alttaki) FLN'nin 1956'da düzenlediği İşgal'e Başkaldırı Mitingi

İçindekiler

Sunuş 7
Önsöz / Kemal SAYAR 9
Giriş 33
Cezayir Çarşafı Çıkarıyor 43
Burası Cezayir'in Sesi Radyosu 69
Cezayir Ailesi 95
Oğul ve Baba 98
Kız ve Baba 100
Erkek Kardeşler 105
Evli Çift 106
Evlilik ve Boşanma 109
Kadınlar 111
Dağılan Cezayir 113
Tıp ve Sömürgecilik 115
Cezayir Örneği 115
Muayene 120
Tıbbî Nezaret, Bakım ve "Çifte İktidar" 122
Sömürge İnsanı ve Yerli Doktor 125
Cezayir'deki Avrupalı Azınlık 139
Cezayir Yahudileri 145
Cezayir Kolonları 149
Şehirlerdeki Avrupalılar 152
Netice 155

Sunuş

Cezayir 1830'larda Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. Osmanlı Devleti ile olan huzurlu beraberliği bu devletin dağılma sürecine girmesiyle son bulur. Osmanlı topraklarının emperyalistler tarafından paylaşılması devam ederken Fransa'nın avına da Cezayir kalmış olur. İşgal altındaki Cezayir halkı bağımsızlık arayışlarına girişir. Bu girişim 1950 senesinde sıcak bir savaşa dönüşür. 1960'lı yıllarda Bağımsız Cezayir Devleti kurulur. Cezayir halkı bağımsızlık savaşının bedelini çok ağır öder. Bir milyona yakın şehit, yüz binlerce sakat ve yakılıp yıkılmış bir ülke.

Fanon bu felâketli, sıkıntılı yılları Cezayirli ile yaşamış, mücadelesine katılmış siyah derili bir Afrikalı. Elinizdeki eser Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın sosyolojisi hakkında özgün bir çalışma. Bir toplumun mücadele öncesi ve mücadele dönemi içinde nasıl bir değişimi takip ettiğini, Fransız işgalcilerine karşı ne gibi direniş örnekleri gösterdiğini çarpıcı tesbitlerle bizlere aktarmakta. Eserin henüz savaşın devam ettiği 1959 yılında kaleme alındığı okuyucu tarafından göz önünde bulundurulmalı.

Birçok toplum, benzer mücadeleleri vermiştir. Türk halkının Anadolu'daki Yunan'ın şahsında batıya karşı verdiği savaş,

Pakistanlıların, Endonezyalıların, Libyalıların, Sudanlıların vb. özgürlük savaşları az da olsa zihnimizde canlı durmaktadır. Değişen bir şey olmamış, bugün de Afgan halkı, Filistin halkı gibi halklar emperyalizme karşı var olma savaşını canları ve kanları pahasına sürdürmektedirler.

Emperyalizm tarihsel misyonunu her zaman yürütmeye kararlıdır. Milyonlarca kızılderiliyi ve siyah deriliyi medeniyetin(!) gereği olarak katledenler, bugün aynı oyunların, vahşiliklerin Afganistan'da, Filistin'de, Lübnan'da oynanmasına seyirci kalmaktadırlar.

Pınar Yayınları, imkânları oranında bu özgürlük mücadelelerinden ülkemizin insanlarını haberdar etmeyi bir insanlık borcu bilir. Fanon'un eserini yayınlarken bu işlevi görmek bakımından az da olsa bir adım attığımız kanaatindeyiz.

PINAR

Önsöz

"Savaş devam ediyor. Ve daha, sömürgeciliğin, halkımızın sinesinde açtığı onulmaz yaralarını iyileştirmeye çalışacağımız uzun yıllar var önümüzde... İnsanların gerçekten özgürleşmelerine engel olmaya çalışan emperyalizm her yerde, beyinlerimizden ve topraklarımızdan atmak zorunda olduğumuz hastalık mikroplarını saçmaktadır... Sömürgecilik, sistemli olarak kendi dışındakileri yadsıdığı, reddettiği için yanılgı içine düşürülen insanı sürekli olarak kendi kendisine ben gerçekte kimim sorusunu sormaya zorlar... Avrupa'nın refah ve ilerlemesi zencilerin, Arapların, Hintlilerin ve sarı ırkların ölü vücutları ve akıttıkları ter üzerine inşa edilmiştir. Bunu artık görmezden gelmeye niyetimiz yok... Haydi arkadaşlar! Yolumuzu değiştirmenin zamanıdır. İçine gömüldüğümüz bu karanlığı yırtıp çıkmamız gerekiyor. Düşlerimizi, bâtıl inançlarımızı ve geçmişteki kan bağına dayalı yakınlıklarımızı terk etmek zorundayız. Karşılaştığı yerde, dünyanın dört bir yanında bulunduğu yerde öldürdüğü insanları anlata anlata bitiremeyen şu Avrupa'nın kuyruğunu bırakalım."

Frantz Fanon

Frantz Fanon, Yeryüzünün Lânetlileri

Sömürgeciliğin, politik tahakkümün ve ırkçılığın psikolojisi üzerine yazanlar Frantz Fanon'un eserlerine sıklıkla atıfta bulunurlar. Dilimize üç kitabı ve bir biyografisi kazandırılmış olmasına rağmen, Fanon'un ülkemiz psikiyatri ve psikoloji çevrelerinde yeterince tartışılmamış olması ilginçtir.

Martinik'te doğan, tıp ve psikiyatri eğitimini Fransa'da tamamlayan ve psikiyatrist olarak Cezayir'de çalışmaya başlayan Fanon (1925-1961) kısa sürede Fransa'nın bölgedeki kolonyal projesine karşı çıkan bir devrimci kimliği edinmiş ve Yeryüzünün Lânetlileri, Siyah Deri/Beyaz Maske gibi çığır açan kitaplarıyla Avrupa-merkezci psikoloji anlayışını, köle-efendi diyalektiğini ve tahakkümün psikolojik arkaplanını sorgulamıştır. Freud ve Jung düşüncesindeki etnosantrik unsurlara dikkat çekmiş, kolonizatörlerin psikanaliz ve psikiyatriyi sömürgeleştirme işlemine dayanak kılmasına karşı durmuştur.

Siyasal eylemci kimliği daha belirgin olmakla birlikte, Frantz Fanon'un psikiyatri ve psikolojiye bazı özgün katkılarda bulunduğu bugün genel bir kabul görmektedir. Nitekim, gerek sosyal psikiyatri, gerekse de kültürel psikiyatri, Fanon'un düşünce ve eylem adamı kimliğinden yansıyan bazı izler taşımaktadır. Fanon'un politik psikiyatri olarak tanımlayabileceğimiz bir yönelişin de öncüsü olduğu söylenebilir. Cezayir bağımsızlık savaşında Fransız vatandaşı olmasına karşın Cezayirli direnişçilerin safında yer alan, siyasal baskı ve şiddetin yıldırdığı mazlumların/ezilenlerin sözcülüğüne soyunan bu sıradışı psikiyatrist; bu yazıda, biyografisi ve görüşleriyle ele alınacaktır.

Frantz Fanon: Kısa Biyografi

Frantz Fanon Martinik'in başkenti Fort-de-France'da 20 Temmuz 1925'te, asırlar önce buraya Afrika'dan getirilen kölelerin soyundan gelen ve Fransız asimilasyon politikalarından etkilenmiş orta sınıf bir siyahî ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Annesi küçük bir dükkan işletiyordu, babası ise gümrük müfettişiydi. Frantz'ın öğretmenlerinden birisi sol politikayla meşgul olan bağımsızlık yanlısı genç şair ve entellektüel Aime Cesaire'ydi. Ancak bu dönemde Frantz kendisini tamamıyla Fransız hissediyor ve 1943'te 'anavatan' Fransa'yı savun-

mak üzere de Gaulle'ün Hür Fransız Kuvvetleri'ne katılmakta bir beis görmüyordu. Bir Fransız vatandaşı olarak kimliğini sorgulamaya hiç lüzum görmüyordu, zira onlara 'medeniyeti bahşeden beyaz insanlarla' çoktan özdeşleşmişti.

Fanon 1944 yılında Martinik'ten ayrıldı ve Kuzey Afrika'da kısa bir eğitimden sonra İsviçre cephesinde savaşa katıldı. Burada yaralanan Fanon'a Fransız hükûmeti tarafından cesaret nişanı verilecektir. Kendisine nişanı veren dönemin komutanının yıllar sonra Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nı bastırmak amacıyla görevlendirilmesi de, tarihin tuhaf bir cilvesi olsa gerektir.

Savaş bitince Frantz Fanon Martinik'e döner ve Aime Cesaire'nin seçim kampanyasında etkin bir biçimde görev alır. 1946 yılında Lyons'ta tıp okumak amacıyla tekrar Fransa'ya gelir. Bu dönem zarfında yalnızca tıpla değil edebiyat ve felsefeyle de ilgilenir. Merleau-Ponty'nin derslerine devam eder, pek çok edebiyat ve felsefe adamının kitaplarını okur, öğrenci siyasetiyle ilgilenir. Bu dönemde Tam-Tam adlı bir öğrenci dergisi çıkarır. Tıp çalışmalarının dördüncü yılında psikiyatriye yönelir. Lyons'ta o dönemde psikanaliz ve sosyal psikiyatrinin adı bile geçmez, bölüm başkanı organikçi ekolün önde gelen bir temsilcisi ve bir psikoşirürji meraklısıdır.

Fanon, *Siyah Deri, Beyaz Maske* adlı ilk kitabını psikiyatri asistanıyken yazmış ve bu ilk kitabıyla ırkçılığı tartışmaya açmıştır. "Radyomu açtığımda, zencilerin Amerika'da linç edildiğini duyuyorum" diye yazar. "Anlaşılan birileri bize yalan söylemiş. Meğer Hitler ölmemiş!"

Frantz Fanon bu kitabını bitirme tezi olarak sunmak istediyse de, isteği bölüm başkanı tarafından geri çevrilir ve Friedrich ataksisi üzerine bir tezle 1951 yılında tıp eğitimini tamamlar. 1952'de yayınlanan bu kitap, kendi kişisel hikâyesini damıttığı, Fransa'da bizzat tecrübe ettiği ırkçılığı teşrih masasına yatırdığı, Sartre, Adler, Hegel ve Lacan'dan etkiler taşıyan bir eserdir.

Bütün Martinikli çocuklar gibi, Fanon da okulda atalarının mavi gözlü sarı saçlı Gaul'ler olduğuna inandırılarak yetiştirilmişti. Fanon Martinikli siyah ailelerin pek çoğunda görülen zenci düşmanlığının beyaz kültürel stereotiplerin içselleştirilmesiyle ortaya çıktığını yazar. Siyah adamın beyaz olma arzusunu obsesyonel nevroza benzetir ve aşağılık duygusunun olumlu bir benlik imgesini engellediğini söyler. Bu durum Aime Cesaire gibi entellektüeller 1930'larda zenciliklerini gururla savunmaya başlayana dek sürecektir. Ancak Fanon'a göre, zenciliğin kutsanması onu yaratan durumu anlamamızı sağlamamaktadır. Sartre'ın antisemitizmin kökenleri konusundaki tezlerini uyarlayarak, aşağı zenciyi üretenin sömürge ırkçısı olduğunu söyler.

Fanon'un meslekî anlamda şekillendiği yıllar, dağlık bir bölgede yer alan Saint-Alban kliniğinde geçirdiği yıllardır. Saint-Alban savaş yıllarında bir direniş merkezi olmasının ötesinde, duvarların olmadığı, kıtlık zamanında bir tek hastanın bile açlık nedeniyle hayatını yitirmediği sıradışı bir kurumdur. Bu kuruma ve Fanon'un mesleki gelişimine rengini veren, Tosquelles adında, Franco İspanyası'ndan Fransa'ya iltica etmiş bir Katalan psikiyatrdır. Tosquelles Fanon'a hastalarını dinlemeyi, toplantıları idare etmeyi, psikanalizi hasta değerlendirmelerinde kullanmayı öğretir. Saint-Alban'da yürütülen kurumsal tedavi, psikanalitik ve fenomenolojik geleneklere yaslanan, ama ilaç ve elektroşok tedavisini de kullanan eklektik bir uygulamadır.

Psikiyatri uzmanlığını aldıktan sonra, Fanon bir süre Fransa'da geçici bir görevde çalışır ve daha sonra Cezayir'in Blida şehrindeki psikiyatri hastanesine şef olarak atanır. Burada, istifa ettiği 1956 yılına dek çok hareketli bir mesleki hayatı olur: Bu kalabalık hastanede pek çok reform yapar, yanısıra araştırmalar yürütür, makaleler yayınlar. Bu esnada siyah politikada da öne çıkan bir isim olmaya başlamışsa da, temel ilgisi

Cezayir bağımsızlık savaşı üzerinde yoğunlaşır. Kısa bir süre sonra Cezayir Kurtuluş Cephesi ile temasa geçer. Yaralı savaşçılar gizlice hastanede tedavi edilir. Kliniğinde hem işkence kurbanlarıyla hem de Fransız ordusunun edilgenleştirme politikasının asli bir unsuru haline gelen işkence uygulayıcılarıyla uğraşmaktadır. 1956'da yaşadıkları ve gördükleri tahammülü aşan boyutlara ulaşınca istifa eder. Fransız yerleşimcilerin Cezayir köylerine girerek rastgele insan öldürdükleri ve 'fare avı' olarak isimlendirdikleri vandalizm hastaneye de girmiştir. Bazı hastane çalışanları tutuklanmış; kimisi işkenceden geçirilmiş, kimi de sonsuza dek yok edilmiştir. Çalışma arkadaşlarından bir hekim ağır bir işkenceden geçirildikten sonra ölmesi için bir domuz çiftliğine bırakılmıştır meselâ. Bakana yazdığı istifa mektubunda "Eğer psikiyatri insanın yaşadığı çevreye yabancılaşmasını azaltmaya yönelik bir teknikse" der, "Cezayir'deki Fransız politikası Arap nüfusu bütünüyle yabancılaştırmış ve onları mutlak bir depersonalizasyon içinde yaşamaya mahkûm etmiştir."

Cezayir'i iki gün içinde terk etmesi istenir. Artık o kendi deyimiyle "Ne bir Martinikli, ne de bir Fransız; sadece Cezayirli"dir.

Cezayir'den sürülmesinin ardından, Tunus'a geçer ve burada ülkenin ilk gündüz hastanesini kurar. Bu arada politik etkinliğine yoğun bir biçimde devam etmektedir, Cezayir Direnişi ve el-Mücahid dergilerinin editörlüğünü yürütür. Cezayir Kurtuluş Cephesi'nin sözcülüğünü yapar. Kendisine iki kez suikast girişiminde bulunulursa da, bunları ufak yaralarla atlatır. Geçici Cezayir hükûmeti adına Afrika ülkeleriyle ilişkileri yürütür, bu esnada pek çok Afrika lideriyle tanışır. Aralık 1960'da lösemi olduğunu öğrenir. Ancak hastane çalışmalarını ve bağımsızlık hareketi yandaşları için eğitimciliği sürdürür.

1961 Nisan'ında başyapıtı ya da politik vasiyetnamesi sayılabilecek ünlü eseri Yeryüzünün Lanetlileri'ni yazmaya başlar.

Bu eserde, Cezayir'deki gibi bütün seçenekler tüketildiğinde, sömürgecilere yönelik şiddetin meşrulaşacağını öne sürer. Yeryüzünün lânetlileri - kırların topraksız köylüleri ve kenar mahallelerin mülksüzleri - yeni bir insan ve yeni bir hümanizmin doğmasına izin verecek yegâne kuvvet olarak görülür.

Bu eserinde Fanon sömürgeciliğin ve işkencenin yol açtığı psikiyatrik hastalıkları ayrıntılı bir biçimde tartışır. *Yeryüzünün Lânetlileri* zamana ve ölüme karşı amansız bir yarışla yazılmıştır.

Bu arada sağlığı iyiden iyiye bozulmuştur. Tedavi amacıyla Rusya'ya götürülürse de, Rus doktorlar ona lösemi tedavisi konusunda daha uzman bir kuruluşa başvurmasını önerirler. ABD'de Ulusal Sağlık Enstitüsü'ne götürülür. Tedaviye hemen başlanmaz, bir hafta bir otel odasında bekletilir. Kliniğe yattığı zaman hayatından ümit kesilmiştir artık. Kasım ayının sonlarında kitabının basılı örneğini görme imkânı bulur. Hasta yatağında hâlâ kitap taslakları üzerinde çalışmaktadır. Washington'da tedavisine başlandıktan bir süre sonra, 6 Aralık 1961'de yalnız başına hayata veda eder. Ölüm haberi Paris'e ulaşır ulaşmaz, polis Yeryüzünün Lânetlileri adlı kitabını insanları baştan çıkardığı gerekçesiyle toplatır. ABD'ye gitmeden önce Cezayir toprağına gömülmeyi vasiyet etmiştir ve bu vasiyete uyularak Cezayir'de mücadele arkadaşlarının yanına defnedilir. Cezayir 1962 Temmuz'unda bağımsızlığına kavuşur.

Kuzey Afrika Sendromu

Frantz Fanon'un 1952 tarihli "Kuzey Afrika Sendromu" başlıklı makalesi, adından dolayı ilk elde bir Kuzey Afrika hastalığının klinik tanımını çağrıştırırsa da, daha ziyade Fransız tıp çalışanlarının Kuzey Afrikalı hastalara karşı takındıkları ırkçı tutumu kınayan bir polemiktir.

Bu ırkçı tutum Prof. Porot tarafından ilk kez 1918'de "Müslüman Psikiyatrisi Üzerine Notlar" başlıklı makalesinde dile getirilmiştir. Yerel nüfusa karşı mütehakkim bir edayla şöyle yazar Porot: "Biçimsiz bir ilkel insanlar kütlesi, çoğu zaman cahil ve ahmak, bizim düşünce biçimimize ve tepkilerimize çok uzak, bizim ahlâkî tutumlarımızın hiçbirini kavramış değil, en basit sosyal, ekonomik, siyasî ilgilerimizi dahi anlayamaz." Cezayirlinin psikopatolojisi hakkında yazarken Porot onu bir yalancı, hırsız, ahmak, tembel, histerik ve dürtüsel biçimde homisidal olarak tanımlar. Cezayirli, bir Avrupalı çocuğun bile sahip olduğu merak ve sorgulamadan yoksun infantil bir kişidir ve "Kuzey Afrika yerlisinin üst ve kortikal işlevleri gelişmemiştir, bu ilkel yaratığın temelde bitkisel ve içgüdüsel hayatı diensefalonu tarafından yönlendirilir."

Porot'nun bilimsel ırkçılığı Cezayir'de kurumlaştırılmış ve kırk yıl hüküm sürmüştür. Porot ve öğrencileri Cezayirlinin ve özelde Müslümanların doğuştan aşağılık olduğu görüşünü yaymışlardır. Bu tutum Fanon tarafından şiddetle kınanır, Kuzey Afrikalı hastaların gerçekte birer yalancı oldukları önermesine itiraz eder. Ona göre, Kuzey Afrikalı hastaların gerçek bir hastalığı vardır; ama sorulan soruya verilecek doğru cevabı bilmedikleri için huzursuzlanmakta ve baş ya da mide ağrılarından yakınmaktadırlar. Aslında Cezayirli bir emniyetsizlik girdabına düştüğü için, bir ülkesi olmadığı için, duygu ve etkinlikleri hep tehdit altında olduğu için 'ölümü her gün yaşamaktadır.' Tıp çalışanlarının Kuzey Afrikalı hastayı itmelerinin temelinde, gerçek iletişimi tıkayan kültürel önyargıları ve özellikle de agresyonları vardır. Kuzey Afrikalı hastaların şikâyetlerinin müphemliği ve gezici nitelikte olması etiyolojik ve tanısal işlemleri geçersizleştirmekte, kültüre yabancı ve muhatabına yukarıdan bakan hekimlerde hastalığın gerçekliğini sorgulamaya yol açmaktadır.

Fanon, "Kuzey Afrika Sendromu" başlıklı makalesini psikiyatri asistanı olduğu yıllarda kaleme almıştı. Bu da onun ırkçılık ve tahakkümle uzun zamandır ilgilenmekte olduğunu ve çalışma yeri olarak Cezayir'i seçmesinin tesadüf olmadığını gösterir. Bu makale toplumda ve tıp kurumu içinde yerleşik olan ırkçılığı şiddetle eleştirir. Bunun yanında ezilen, baskı gören insanların derin ruhsal/varoluşsal buhranına, gezici belirtilerine işaret eder. Tıp mesleği bu hastaları anlayamamakla kalmamış, üstüne üstlük ırkçı önermelerle bu hastaları tahkir de etmiştir. Makale Fanon'un kendi kendisine sıklıkla sorduğu ve insanlığın temel meselesi olduğunu düşündüğü bir soruyla başlar: "***Yaptığım ya da yapmadığım şeyler için insan gerçekliğinin güçten düşmesine bir katkım oldu mu? İçimdeki insanı hep istedim ve onu açığa çıkarabildim mi?***" İngiliz koloni psikiyatristi Carothers'in Dünya Sağlık Örgütü için yazdığı bir monografta Afrikalıyı '***beyinsiz Avrupalı***' olarak tanımlaması da Fanon'u çileden çıkarır. Carothers'a göre Afrikalıda serebral korteks işlevsel olarak yoktur, "postmortem beyin incelemeleri göstermektedir ki, Afrikalının korteksinde sekse ayrılan yer beyazlarınkinden çok fazla, öte yanda bilişsel işlevlere ayrılan yer ise çok azdır." Fanon bu ırkçı söyleme, Cezayir başkaldırısının 'bir halkı beyinsizleştirme teşebbüsünün mantıklı bir sonucu' olduğunu söyleyerek, şiirsel bir karşılık verecektir.

Köle-Efendi Diyalektiği

Avrupa'nın toprak ve emek hırsı; kıtaların işgal edilmesi, milyonların köleleştirilmesi, şiddetin boy göstermesi ve yeryüzünün her köşesinde geride kurbanlar bırakmasıyla sonuçlanmıştır. Barut, İncil, alkol ve Avrupa-merkezci psikoloji, bu tarihi mülk edinme ve büyüklenme misyonunun taşıyıcıları olmuştur. Bu hırs, Fanon'un tabiriyle yarılmış, ikiye bölünmüş bir dünya yaratmıştır ve bu iki dünyanın sakinleri de farklı 'tür'lerdir: efendiler ve köleler, sömürgeleştirenler ve sömürge-

leştirilenler, burjuva ve işçiler. Zaman içinde toprakların işgali ruhların işgaline dönüşmüştür.

Hegel efendi-köle paradigmasının ayrıntılarını Zihnin Fenomenolojisi adlı eserinde vermektedir. Marx'tan Sartre'a kadar pek çok düşünür bu paradigmada Avrupa'yı anlamak, eleştirmek ve dönüştürmek için gerekli fikirleri bulmuşlardır. Hegel, insanın kendi bilincine ancak bir başkası tarafından tanınmakla varacağını ileri sürer. Tanınma arzusu engellendiğinde bir çatışma, bir mücadele doğar. Karşısındakini tanımak ihtiyacı duymaksızın tanınan efendi, muhatabı tarafından tanınmadan onu tanıyan da köle olur. Efendi yalnızca tanınma arzusunu gidermez, köleyi kendi iradesinin bir oyuncağı da kılmış olur, o artık efendinin ihtiyaçlarını giderecek uygun bir vasıtadır. Kojeve'nin Hegel yorumu bu paradigmayı daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Tanınma arzusu, ötekinin sizin değerlerinizi kendi değerleriymiş gibi onaylaması, bütün insanların temelde toplumsal varlıklar olduğunu söyler bize. Tanınma ancak ötekinin mevcudiyeti ve onunla yüzleşmek ile mümkündür. Öteki tarafından tanınmak birinin özdeğerini, kimliğini, hatta insanlığını teyid eder: "Ancak başkası/öteki tarafından tanınmakladır ki, insan hem kendisi hem de başkaları için gerçekten insan olur."

Köle ve efendi arasındaki mücadele, ölümüne bir savaştır. Eğer iki taraf da hayatını riske eder ve ölürse, hiçbiri tanınmayacaktır. Bir taraf ölürse, diğeri yine tanınmayacaktır. O halde köle-efendi diyalektiğinin yürümesi için bir tarafın tehlikeyi göze alarak tanınana dek savaşması, beri yanda diğerinin ölüm korkusuyla muarızına boyun eğmesi gerekir. Tanınan ve tanımayan efendi, tanıyan ve tanınmayan köle olacaktır. İlki, fethet veya öl derken, ikincisi boyun eğ ve hayatta kal ilkesini benimser.

Kolonyalizmin psikolojisi üzerine yazan Octave Mannoni de sömürgeciliğin köken ve dinamiğinde iki ruhsal karmaşa-

nın yattığını söylemektedir: aşağılık ve bağımlılık karmaşaları. Ona göre, her halk sömürgeleştirilemez. Bir halk eğer yoğun bir bağımlılık duygusundan muzdaripse ve yalnız bırakılmaya, terkedilmeye tahammülü yoksa sömürgeciliğe ihtiyaç duyar. Öte yandan, Avrupalı da kollektif bilinçdışında güçlü bir biçimde aşağılık duygusu ve misantropi (insan nefreti) taşımaktadır. Bu iki duygudan ilki temel bir yetersizlik duygusunu, ikincisi ise inanoğluna karşı temel bir güvensizliği ve ondan duyulan nefreti ifade etmektedir. Misantropi dünyayı tümüyle insandan boşaltmayı arzulamaktadır.

Hırçın Kız, Robinson Crusoe ve Gülliver'in Seyahatleri gibi klasik eserlerdeki ana karakterleri incelediğinde Mannoni şunu görür: Kaybolmuş, sürülmüş, gemisi batmış Avrupalılar vardıkları kıyıda doğalarının ve kültürlerinin üstünlüğü sonucunda hâkimiyeti ele geçirir, yerlilere boyun eğdirirler. Bu uzak diyarlardaki yerliler yarı insan, insanaltı, kolayca kullanılan, tekamül etmemiş ahmak yaratıklar olarak resmedilirler. Bu eserlerin Avrupalılarca çekici bulunmasının nedenleri içlerindeki bir arzuya karşılık gelmesi, ortak ihtiyaçları gidermesi olmuştur. Bu eserlerde Avrupa psikolojisinde sessiz sedasız varlığını sürdüren duygu, düşünce ve düşlemler hayalî karakterlere yansıtılmıştır. Mannoni'ye göre aşağılık ve misantropi özellikleri 1572 yılından beri Avrupalının ruhunda hüküm sürmektedir ve Avrupalının ruhu kolonyalizm, yani sömürgecilik başlamadan önce de kolonyalizme hazırdır. İnsandan yoğun bir nefret sebebiyledir ki, pek çok Avrupalı okyanuslarda adalar bulmak için ülkelerini terk etmişlerdir.

Fanon *Siyah Deri, Beyaz Maske* adlı eserinde "Zenci ve Hegel" başlığı altında Hegel'in efendi-köle diyalektiğini özetler ve bu paradigmayı günümüzdeki beyazlarla siyahların ilişkisine uyarlar. Fanon için kölelik ve kolonyalizm tecrübeleri acil önem arzetmektedir, zira işkenceden geçirilen ve kişilikleri darmadağın edilen insanları Cezayir'de bizzat görmüş, onlarla

hemhal olmuştur. Kurbanla özdeşleşir; zira kendisi de kölelerin torunlarından biridir, ülkesi hâlâ sömürgecilerin elindedir ve nihayet onun için ezilenler kardeşi, bacısı, ana babasıdır.

Fanon karşılıklı tanımanın insan hayatı ve ilişkisi için elzem olduğunu söyler. Karşılıklı tanıma olmaksızın bir kimlik, özdeğer, saygınlık olamaz. Bu imkândan mahrum bırakılan kişiler lânetli bir hizmetkârlığın ve nesneliğin zindanına hapsolurlar. Böylesi durumlarda insanî ve özgürleştirici tepkinin bir 'yaban savaşım'dan ve muhtemelen 'ölüm nöbetleri'nden başka bir yolu yoktur.

"Ben sadece burada ve şimdinin şeyleştiriciliğine tutsak olamam. Ben başka bir yer ve başka şeyler içinim aynı zamanda. Hayatın dışında bir şeyin izini sürdüğüm için muhalefetimin dikkate alınmasını istiyorum, şu ana dek hep daha insanî bir dünya için, karşılıklı tanımanın hükümferma olduğu bir dünya için savaştım, savaşıyorum. Beni tanımak istemeyen kişi bana karşı çıkmaktadır. Yaban bir savaşımla, ölüm nöbetlerini, o kaçınılmaz bozgunu kabul etmeye hazırım, bununla imkânsızın da mümkün olduğunu kabul etmiş oluyorum" diye yazar.

Bütün çabalarına rağmen, ırkçı Fransa'da karşılıklı tanıma arzusu engellenecektir ve bu engellenme bir ruhsal/varoluşsal buhranla neticelenecektir. Beyaz ve narsistik olan öteki, sadece tanınmayı değil, tapınılmayı da beklemektedir. Aynı zamanda, siyah insanın insanlığını bile teslim etmekte müteredditdir. Fanon 'ölüm nöbetleri' ifadesiyle o yıllarda bir eylem programını değil, bir inanmışlığı dile getiriyordu ve aklın akılsızlığa galip geleceğini düşünüyordu.

Fanon'a göre beyaz adam kendisini tanrı ilan ederek üstünlük karmaşasına hapsolmuştu, siyah adam da beyaz olmak konusunda duyduğu yoğun istekle aşağılık karmaşasından muzdaripti. Ona göre siyah insanın tutsaklığı '***sürekli avcı olmayı düşleyen bir av***' olmasından kaynaklanıyordu. Şöyle yazar:

"Şimdi efendilerinin oturduğu posta mı kurulacak kölelikten kurtulan zenci? Yılda bir kere salonda dans etmelerine izin verilen uşaklar gibi, tutunacak şeyler arıyor kendine, öyle mi? Hayır, kölelikten kurtulmakla efendi olunmaz. Kölelerin olmadığı yerde, efendi de yoktur çünkü."

Fanon, Mannoni'nin bir halkın sömürgeleştirilmesi için bağımlılık karmaşasından muzdarip olması gerektiği düşüncesini sahte psikanalitik ve Avrupa-merkezci bir varsayım olarak değerlendirmekteydi. Mannoni sömürgecilerin ruh hali üzerine yazdıklarında bazı içgörüler kazandırıyordu, ama sömürgeleştirilmiş halkların hâlâ infantil bir gelişme evresinde olduğunu söylemesi ve bu halkların Avrupa tahakkümünü gönül rızasıyla kabullendiklerini iddia etmesi isabetli teşhisler değildi. Bağımlılık karmaşası kolonyalizmin bir sebebi değil, bir sonucu olarak da görülebilirdi; üstelik bu psikolojik izah sömürgeciliğin ardındaki ekonomik ve politik çıkarları gözden kaçırıyordu. "Bilimsel nesnellik bana yasak" diye yazıyordu Fanon, "çünkü o yabancılaşmış, o nörotik kişi benim kardeşim, bacım, babamdır. Ben derisi kara adam sadece şunu istiyorum: Hiçbir araç insana hâkim olmasın. İnsanın insana kulluğu son bulsun. Yani ne ben başkasının kulu olayım, ne de ben başkasını kulluğa zorlayayım. Nerede olursa olsun, hangi görünüş içinde olursa olsun, insanı sevmeme ve onu keşfetmeme izin verilsin... Son duam da şu: Ey ruhum, hep soru soran bir ruh olarak kal kaldığın yerde!"

Fanon ve Avrupa-Merkezci Psikoloji

Fanon'un yaşadığı yıllarda başat psikolojinin temel varsayımı, tek insan gerçekliğinin Avrupa-merkezli, orta sınıf ve nihayet erkek olduğudur. Bu kültür, sınıf ve cinsiyet bağımlı

gerçekliğin evrensel bir geçerlilik taşıdığı düşünülmektedir. Bir azınlığın psikolojisi şeyleştirilmekte ve bütün insanlığın psikolojisi olarak takdim edilmektedir. Bu düşünceye göre bu azınlık için doğru, yararlı ve tipik olan şey diğer topluluklar için de öyle olmalıdır.

Fanon zihinsel macerasının başından itibaren psikanalizi eleştirme yürekliliğini göstermiştir. "Görülecektir ki" diye yazar, "siyah adamın yabancılaşması sadece bireysel bir sorun değildir. Filojeni ve ontojeni yanında, sosyojeni de durmaktadır." Sosyojenetik ilkeyi vurgulayarak Fanon, Freud'un ontojenetik indirgemeciliğini ve Jung'un filojenetik spekülasyonlarını reddetmektedir. Aynı zamanda sınıfa ve kültüre bağlı çatışmaların insanların kaç(ın)amayacağı hastalıklara irca edilmesine, insan bireyinin bir dizi içgüdüden ibaret sayılmasına veya kültürün sadece iyi bir şekilde örgütlenmiş bir represyon mekanizması olarak görülmesine itiraz eder. Ancak psikanalize en keskin karşı çıkışı Oedipus karmaşasını reddetmesiyledir. Şöyle yazar:

"Çoğu zaman unutulmaktadır ki, nevroz insan gerçekliğinin temel bir unsuru değildir. Beğenin ya da beğenmeyin, Oedipus karmaşasına zenciler arasında neredeyse hiç rastlanmaz. Kolaylıkla iddia edebilirim ki, Fransız Antilleri'ndeki evlerin yüzde 97'sinde bir tek Oedipus karmaşası bile göremezsiniz. Bu yetersizliğimizden dolayı kendimizi yürekten tebrik etmemiz gerekir."

Oedipus karmaşasına saldırmakla Fanon görünürde Avrupa'nın ahlâkî çöküşüne, kültürel görececilik ve etnosantrizme işaret eder; ama daha derin bir seviyede, Fanon'un bu karmaşayı reddetmesinin temelinde kültüre karşı devrimci bir bakışın yattığı görülecektir. Fanon Oedipus karmaşasına karşı çıkışı onun insan psikolojisini asıl toplumsal ve tarihî koordinatlarına yerleştirme yolundaki kararlılığını ifade eder. Freud'un nevrozun bütün kültürlerin kaçınılmaz bir sonucu

ve insanlık durumuna içkin olduğu önermesini kabul edilemez bulur. Fanon'a göre nevroz verili bir kültürün ifadesidir: "Her nevroz, her anormal görünüm.. kültürel durumun bir ifadesidir."

Fanon ***Siyah Deri, Beyaz Maske***'de Jung'un görüşlerinden sıklıkla yararlanırsa da, onun 'evrenselci' psikoloji anlayışıyla arasına mesafe koyar. Her beyazın içinde dolaşan bir yabani/bir zenci, her egoda bir karanlık/bir gölge olduğunu söyleyen Jung aynı yapıyı medenîleşmemiş toplumlarda da gördüğünü söyler. Öte yanda Fanon, "Jung'un kendisini kandırdığını düşünüyorum" diye yazar. "Bildiği tüm halklar, Arizona'nın Pueblo Kızılderilileri olsun, Kenya'nın zencileri olsun, beyaz adamla az ya da çok travmatik bir temas yaşamışlardır." Fanon kollektif bilinçdışının oluşumunda evrimden ziyade kültürün rolüne işaret eder. "Jung kollektif bilinçdışını kalıtımla aktarılan beyin maddesine yerleştirmektedir. Bence kollektif bilinçdışı bir grubun önyargı, mit ve toplu tutumlarından ibarettir." Fanon, bugünden bakıldığında açıkça ırkçı olarak nitelenebilecek yazılarını görmediği için, Jung'a biraz merhametli davranmış görünüyor.

Freud ve Jung'a nispetle Adler, Fanon'un psikolojik bakış açısına daha yakındır. Adler'in işçi sınıfından bir ailenin çocuğu olması ve gençliğindeki aktif siyasî tutumu Fanon'un Adler'e duyduğu yakınlıkta rol oynamış olabilir. "Zenci ve Adler" başlığı altında bir bölümün yer aldığı Siyah Deri, Beyaz Maske'de şöyle yazar:

"Adleryen okulun sonuçlarına bağlı kalırsak, Zenci'nin tarihsel olarak hissettiği aşağılık duygusuna karşı bir protesto arayışı içinde olduğunu söyleyebiliriz. Tüm dönemlerde Zenci daha aşağıda olduğu için, buna üstünlük karmaşasıyla tepki vermeyi dener."

Freud, Jung ve Adler için ekonomik ve kültürel tahakkümün sonuçlarıyla uğraşmak kişisel, sınıfsal, kültürel ve ırksal

nedenlerle anlamsızdı. Hastaları nisbeten istikrarlı sosyokültürel çevrelerden geliyordu ve kolonyalizmin vahşi hamleleriyle sarsılmamışlardı. Fanon ise toplumsal kökeni ve kişisel mizacı itibarıyle bu üç deha ruhbilimcinin göremediklerini görebilecek bir üstünlüğe sahipti: Kendisi bir kolonyal özne olmuş, kolonyalizmin Cezayir'de neler yaptığına ilk elden tanıklık etmişti. Bireyin aşırı güçlü ve baskıcı bir sosyal yapıda kendisini güçsüz, çaresiz ve yalıtılmış bir nesne olarak hissettiğini öne süren ontojeni ve artık geri döndürülemez geçmişin içine gömülü bir lânete insanın direnmesinin imkânsızlığına işaret eden filojeni, Fanon için yeterli değildir. O, insanı yeni bir biçimde anlamanın zaruretine işaret ederek sosyojeniyi öne sürer: Yabancılaşmanın temel nedeni öncelikle sosyoekonomiktir, ikinci olarak da sosyal eşitsizlik ve şiddetin içselleştirilmesi. O halde etkili olabilmek için yabancılaşmaya bu iki düzeyde de müdahale edilmelidir. Ontojeniden sosyojeniye kayış Fanon'un radikal psikolojisinin temelini ve '*yeryüzünün lânetlileri*' için uygun terapi biçimini oluşturur.

Irkçılığın Psikanalizi

Kötülüğün sembolizmini tartışırken Ricoeur, Batılı Yahudi-Hıristiyan geleneğinde kötülüğün temiz olmadığı düşünülen şeyle simgelendiğini söyler. "Avrupa'da" der Fanon, "siyah adam kötülüğün simgesidir." Beyazlar için siyahlar her türlü aşağılığı simgeler: "İşkenceci siyahtır, Şeytan siyahtır, gölgeden dem vurulur, ister bedensel isterse ahlâkî olsun, birisi kirliyse siyahtır. Eğer hepsini biraraya getirseydik siyah adamı günahla bir tutan ifadelerin ne kadar da çok olduğunu görmek bizi hayrete düşürürdü. İster simgesel isterse somut anlamıyla olsun, Avrupa'da siyah adam karakterin kötü tarafına karşılık gelir. Bu anlaşılmadıkça 'siyah sorunu'nu anlamak da mümkün olmayacaktır."

Kısaca şunu söyler Fanon: "En düşük değerlerin arketipi Zenci tarafından temsil edilir."

Avrupa medeniyeti siyah dünya ile, o yabanilerle temas kurduğunda herkes Zenci'nin kötülüğü konusunda hemfikir olmuştu ona göre. Aslında yapılan, beyazların kendi içlerindeki kötülüğü siyahlara yansıtmasından ibarettir. Böylece beyaz kendisinde kabul edemediği, kötü ve aşağılık bulduğu herşeyi siyaha yansıtarak rahatlar. "Avrupa'da Zenci bir işleve sahiptir: Düşük duyguları, basit temayülleri, ruhun karanlık tarafını simgelemek" diye yazar Fanon. "Homo occidentalisin kollektif bilinç dışında Zenci -ya da siyah renk- kötülüğü, günahı, lânetlenmişliği, ölümü, savaşı, kıtlığı simgeler." Beyaz adam içindekileri dışarı boca ettiğinde bütün bu simgesel değerleri siyah adama yapıştırır.

Afrikalıyı 'lobotomize olmuş (beyni alınmış) Avrupalı ve bazı bakımlardan geleneksel psikopata benzer' olarak tanımlayan Britanyalı koloni psikiyatristi Carothers ile Fanon arasındaki tartışma (ilki ikincisine hiç cevap veremesede) bugün 'ırkçılık ve psikiyatri' hakkındaki tartışmaların temelini oluşturur. Carothers ve benzerlerinin kaba ırkçılığının bilim kılıfı altında sunulması, Fanon'un aklın önünde sonunda sömürge yönetimlerinin günlük suiistimallerine galip geleceğine dair itimadını sarstı. Farkına vardı ki, her türlü bilimsel kanıt aslında sömürgecinin hükümranlığını sürdürmesi için toplanmaktadır. Açık bir tiksinti duygusuyla şöyle yazar:

"Tarihin benim için derledikleri ilk bölümünde, yamyamlığın kuruluşunu gözümün içine sokarcasına açık seçik anlattılar. Kromozomlarımın yamyamlığı temsil eden birkaç daha ince ya da daha kalın gen içermesi bekleniyordu. Cinsiyet geçişinden sonra bilginler şimdi ırksal geçişi fark ettiler. Ne utanç verici bir bilim!"

Fanon daha sonra bilimsel ırkçılığın değişik dönemlerde benimsediği değişik taktikleri inceledi. Siyah adamın insan-

lığının olumsuzlanması daha örtük ve gizli ifadelerle gerçekleşiyordu artık. Önce kültürün bazı insan grupları için söz konusu olmadığı söylenmişti. Daha sonra koşullar değişti, bir kültürler hiyerarşisi öne sürüldü ve Afrika kültürü en alt sıraya yerleştirildi, en son olarak da kültürel görecelik kavramı tarihsel gereksinimleri karşılamak amacıyla yürürlüğe sokuldu. Her iddia Fanon'a göre tahakkümün toplumsal/tarihsel bir anını temsil ediyordu.

Fanon, Prospero ve Caliban: Sömürgeciliğin Psikolojisi adlı kitabında sömürgeciliği psikanalitik bir bakış açısıyla ele alan Octave Mannoni'yi de eleştirmiştir. Daha önce de görüşlerine değindiğimiz Mannoni, kolonyal durumun bir karşılıklı yanlış anlamadan ibaret olduğunu söyler. Bu açık ve paylaşılan yanlış anlamanın gerisinde, ona göre asıl ve bilinçdışı olan bir tamamlayıcılık gizlidir. Avrupalı 'aşağılık karmaşası,' hâkimiyet kurma ve pederâne bir yönetme ihtiyacı doğurur. Afrikalı ise 'bağımlılık karmaşası'ndan muzdariptir; ki bu da onu koruyup idare edecek besleyici bir erk, bir yetke ihtiyacı doğurur. Bu bağımlılık karmaşasının Avrupalının gelişinden önce de var olduğunu düşünür Mannoni. Ona kalırsa Afrikalı uzun süre bu koruyup kollayıcı babayı beklemiştir. Kolonyal tahakkümle Afrikalı bir itminana kavuşmuştur. Afrikalı hiç büyümek istemeyen bir çocuktur. Fransız sömürgeciliğinden kurtulma çabaları bile infantil çatışmaları çözme yolunda gösterilen yararsız çabalardır. Psikanalitik bir dille, Mannoni, Afrikalının kendi Oedipus karmaşasından kurtulma 'onuruna' sahip olamadığını yazmaktadır.

Fanon sakin ve nazik bir biçimde Mannoni'nin ırkçılığını ve psikolojik indirgemeciliğini açığa vurur. Ona göre Mannoni Afrikalının geleneksel misafirperverliğini bağımlılıkla karıştırmaktadır. Kıtaya ayak basan yabancıları ilk elde büyük bir hoşgörüyle karşılamıştır yerliler; oysa sömürgeciler kendileri-

ni en nazik biçimde karşılayan bu insanların iyiniyetini suistimal etmişlerdir. O halde Mannoni sömürgeciliğin kurbanını suçlamış olmaktadır. Fanon'a göre ırkçılığın Avrupa toplumlarında ekonomik, yapısal ve kültürel bir temeli vardır. Bir toplumda ırkçılık varsa, o toplumun bütün bireyleri bundan az ya da çok etkilenirler. Sömürgecilik önden varolan karmaşaların birbirini bütünleyecek şekilde birleşmesi değil, ekonomik tamahkârlığın ateşlediği ve üstün silahlarla mümkün olan bir ekonomik ve kültürel boyun eğdirmedir. Sömürgecilik ezilenlerin temel hayat yapılarını tersyüz eder, yerli kültür ve ekonomi yurtsuzlaşır. Yerli boyun eğmekle artık tanımsız, kendini tanımlayabilen bir varlık olmaktan çıkar ve ruhsal dengeleri altüst olur. O halde Mannoni sebeple sonucu birbirine karıştırmış olmaktadır: Bağımlılık kolonyalizmin bir sebebi değil, olsa olsa sonuçlarından biridir.

Fanon psikanalitik kuramın tek başına kolonyal durumu açıklayamayacağına inanmıştır. "Burada Freud'un buluşlarına yer yok" der Mannoni'nin Oedipus karmaşası ve ilk sahne varsayımlarını kolonyal duruma uygulama çabalarını yakışıksız bulur. Malagasy rüyalarını Freudyen simgeciliği birebir uygulayarak bir tüfeği penise eşleyen Mannoni'ye, rüyaları doğru toplumsal tarihsel bağlamına oturtmadıkça onların gerçek anlamını kavrayamayacağımızı hatırlatır; ve bir tüfeğin bazen ölümcül bir gerçeğe, yani tüfeğin ta kendisine işaret ettiğini söyler.

Kolonyal Tıp

Fanon sömürge deneyimi içinde Batı tıbbının nasıl bir tahakküm aracına dönüştüğünü farketti. Bir sömürge toplumunda Batı tıbbı kendi toprağında taşıdığı anlamdan çok fark-

lı bir anlama bürünür. Önceliği ağrıyı dindirmek gibi görünse de, kendisi sömürgeci yağmanın bir parçasıdır. Zavallı yerlileri iyileştireceğini öne süren doktor, tıpkı günahkârları cehennem ateşinden kurtarmayı görev edinen misyonerlere benzer. Bazen doktor misyoner de olabilir, kimileyin de askerî doktor kimliğiyle ortaya çıkar. O halde sömürge insanının doktorun tedavisini, ev ziyaretlerini, çevre sağlığıyla ilgili düzenlemelerini kendi vücudunun, ailesinin ve toplumunun bütünlüğüne yönelik ihlâller olarak algılamasına şaşmamalıdır. Sömürge insanı farkındadır ki, doktor, polis ve öğretmen içiçe geçmiştir. Cezayir bağımsızlık savaşında hekimlerin sıklıkla sır tutma ilkesini çiğnediklerini haber verir Fanon. Polise yaralının ismini ve adresini hemen verirler, birisi işkenceyle can vermişse ölümün doğal yollarla olduğuna dair düzmece raporlar hemen devreye sokulur. Kendileri de sömürge ajanı olan bazı doktorlar açık bir biçimde işkenceciye dönüşmüşlerdir Cezayir bağımsızlık savaşında. Sorgulananın bilincini kaybetmesine neden olan bir ilaçla verilen 'doğruluk serumu' ve elektroşok, sıklıkla Fransız hekimler tarafından sorguda kullanılmıştır. Doktorlar sorgulanan kişiyi işkenceye hazırlamak için işbirliği yapmışlardır.

Fanon yazıyor: "Çeşitli işkence merkezlerine bağlı diğer doktorlar, her seanstan sonra, işkence göreni iyileştirmeye ve yeni seanslarla hazır duruma getirmeye çalışırlar. Burada mühim olan, esirin sıfırı tüketip işkencecileri yalnız bırakmaması, yani hayatta kalmasıdır. Cezayirliyi, hayat ile ölüm arasında bir yerde tutmak için, işkence öncesi, işkence ve sonrasında ona bol bol kalp ilacı, yüksek miktarda vitamin verilir. Doktor on defa müdahale eder, esiri on defa işkenceciler sürüsü önüne bırakır."

Sonuç ya ölü bir mahkum ya da parçalanmış bir kişiliktir. "Aylar süren işkenceden sonra mahkum adını, nerede doğduğunu söylemek bile istemez" der Fanon. "Her soru öncelikle

işkenceci-işkence gören kişi ilişkisinin yinelenmesi olarak yaşanır."

Savaş yıllarında Fransız yetkililerin en temel ilaçları, tetanoz aşısını bile halka vermediğini yazar: "Bugün bize, sayısız Cezayir ailesi, tetanoz zehirinin etkisiyle günden güne gözlerinin önünde felçleşen, bir ara iki bükklüm olan, sonra tekrar kötürümleşen yaralının, yavaş ama korkunç ölümünü anlatabilir."

Sosyal Özgürleşme İçin Psikiyatri

Fanon'un Blida-Joinville hastanesinde giriştiği reform onun psikiyatriyi bir özgürleştirme pratiği olarak algıladığını gösterir. Hastaneye klinik şefi olarak varır varmaz, zincirleri ve tespit gömleklerini kaldırır; hastaların özgür bir biçimde dış ortama çıkabileceklerini müjdeler. Değişik komiteler kurarak, hasta, hemşire ve doktorların katılımıyla sosyal etkinlikler düzenler. Bu etkinlikleri Müslüman hastaları da içerecek şekilde genişletmek ister, ama bu çabası başarısızlıkla sonuçlanır.

Fanon Avrupalı hastalar için işe yarayan sosyal terapinin Müslüman hastalarda sonuçsuz kalması üzerine meslektaşı Azoulay ile birlikte bir makale yazar. Antropolojik ve sosyolojik bir bakış açısıyla, bu başarısızlığın nedenleri üzerine düşünürler. Geleneksel Cezayir toplumu aile ağı etrafında örgütlenmektedir ve yapısı itibarıyle teokratik ve gerontokratiktir. Bu temel yapılar sömürgeleşmeyle birlikte aşınmakta ve radikal bir dönüşüme uğramaktadır. Önceleri ortak mülkiyette olan toprak hızla el değiştirmekte ve büyük arazi sahiplerinin eline geçmektedir. Ciddi bir topraksız köylü nüfus oluşmakta ve bu da göçmen hayat tarzını yok ederek, şehirlere göçü hızlandırmaktadır. Şehirlerin etrafında oluşan gecekondu mahallelerinde 'lümpen proleter' bir sınıf boy vermektedir. Bu değişen toplumda kurulu kültürel normlar da değişmiştir.

Derinlemesine yerleşmiş âdet ve gelenekler varlığını zayıf da olsa sürdürmektedirler.

Fanon ve Azoulay yüz yüze sözel iletişim kurulamamasının Cezayirli hastaların grup terapilerinde isteksiz davranmalarının önemli nedenlerinden birisi olduğunu düşünürler. Sosyal işlevlerin Müslüman hastalara hitap etmemesini de, sosyal işlevin ailevî ya da dinî ortamda olmadıkça anlamsız bulunmasına bağlarlar. Bu kültürel tecrübeden sonra hastanede bir Mağrib kahvehanesi kurulmuş, Müslümanların dinî bayramları bir şenlik havasında kutlanmaya başlamış, bir geleneksel hikâye anlatıcısı getirilmiş ve böylece sosyal etkinliklere Müslümanların katılımı da sağlanmıştır. Bütün bu uygulamalar bugünden bakıldığında basit görünebilir, ama psikiyatrideki hâkim bakışın ırkçı bir öz taşıdığı, Afrikalının 'beyinsiz Avrupalı' olarak düşünüldüğü, 'sadece önbeyniyle yönetilen bitkisel ve içgüdüsel bir varlık sürdüğü'nün yaygın kabul gördüğü bir iklimde, Fanon'un yaptıkları devrimci bir sıçrama mahiyetindedir.

1950'li yıllarda Fransa'da gündüz hastanesi kavramı hiç bilinmiyor ve uygulanmıyorken Fanon'un gündüz hastanelerini düşünmüş olması da ilginçtir. Tunus'ta kurduğu 'nöropsikiyatrik gündüz hastanesi,' Fanon'un gözünde doktor-hasta ilişkisindeki eşitliği sağlamanın bir örneğini oluşturacaktır. "Burada doktor-hasta ilişkisine her iki tarafın da serbestçe gireceği bir zemin yaratmak istiyoruz" der. Fanon özgürlüğü akıl hastalığın anlaşılmasında elzem olarak görür. Gündüz hastanesindeki hasta özgürlüğünü hayata geçirmeyi öğrenmektedir. Tunus'taki bu gündüz hastanesi hizmete girdiğinde dünyada yirmi gündüz hastanesi vardı ve az gelişmiş ülkelerin hiçbirinde bu uygulama hayata geçirilmemişti. "Kurumsal terapiyle donmuş kurumlar, katı ve kesin kurallar, hızla stereotipikleşen şemalar yarattığımızı unutmamalıyız" diyordu.

"Bu yeni toplumda icat yoktur, yaratıcı bir devingenliğin izine rastlanmaz, yenilik mumla aranır. Kurum Mauss'un ta-

biriyle bir kadavra kuruluştur. Üstelik bu sahte toplumun âtıl karakteri, katı mekânsal kısıtlılığı, hareketlerin sınırlanması ve, haydi saklamayalım, süregiden hapsedilme yaşantısı, buradaki sosyoterapinin iyileştirici ve rehabilite edici değerini kısıtlamaktadır. Bu yüzden, bugün inanıyoruz ki, sosyoterapi için gerçek ortam toplumun ta kendisidir."

Fanon hastalara hastaneye yatışın zorlayıcı havasından kurtulmaları için azamî özgürlüğün verilmesi gerektiği düşüncesindedir. Onun Blida hastanesinden istifa mektubu Fanon'un psikiyatrideki devrimci ve insancıl yönelimini bütün hatlarıyla ortaya koymaktadır:

"Eğer psikiyatri insanın artık çevresine bir yabancı olmamasını mümkün kılan bir tıp tekniği ise, bunu söylemek üzerime bir borçtur ki, sömürgeleştirilen insan ve hasta, yurdunda zaten sürekli bir yabancı durumundadır ve mutlak bir depersonalizasyon halinde yaşamaktadır... Bir sosyal yapının işlevi insanın ihtiyaçlarını karşılayacak kurumlar inşa etmektir. Üyelerini ümitsiz çözümlere iten bir toplum, yaşamayan, değiştirilmesi gereken bir toplumdur. Bunu söylemek yurttaşın görevidir. Ne meslek ahlâkı, ne sınıf dayanışması, ne aile çıkarları bunun önüne geçebilir. Hiçbir sözümona millî kandırmaca aklın isteklerine galip gelemez."

Kariyerinin başlangıcında Fanon'un akıl hastalarını zincirlerinden çözmek kadar, ezilen/baskı altına alınan halkları da özgürleştirmeyi kendisine bir ülkü edindiği biliniyor. Bir psikiyatrist olması, ona bir dereceye kadar ülkülerini hayata geçirme imkânı vermiştir.

Cezayir Bağımsızlık Savaşında hayatını ortaya koyacak kadar aktif bir görev üstlenen Fanon'un politik eylemci/devrimci doğasıyla gerçek psikiyatriyi hayata geçirmek yolunda verdiği uğraş, aynı adanmışlıktan beslenen iki durumdur. Psikiyatrik eserleri hem kuramsal hem de uygulanımsal düzlemde bir öncünün mührünü taşır. Yarım asır öncesinden, bugün kültürel

psikiyatri olarak yaygınlık kazanan düşünceleri tartışmış, hayata geçirmeye gayret etmiştir.

Sömürgeciliğin mahkumlarını köleliğin zindanından azad etme yolundaki soylu yürüyüşüne, sosyal psikiyatriyi hâkim psikiyatrik söyleme kabul ettirme yolundaki kararlı savaşımına başlayalı çok olmamıştı ki, lösemiyle, ironik bir biçimde Washington'da hayatını kaybetti. 1961'de 36 yaşında ölümünden birkaç gün önce şu satırları yazmıştır:

"Size söylemek istediğim, ölümün her zaman bizimle, hep yanıbaşımızda olduğudur; önemli olan ondan ne zaman kaçıp kurtulacağımız değil, inandığımız fikirler için elimizden gelenin azamîsini yapıp yapmadığımızdır... Eğer en başta bir amacın hizmetkârı değilsek, halkın, adalet ve özgürlüğün sevdalısı değilsek, yeryüzünde bir hiçiz demektir."

Prof. Dr. Kemal SAYAR

KAYNAKÇA

Frantz Fanon, *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi.* (Çev. K. Çileçöp), Pınar Yayınları, 1983, İstanbul

Frantz Fanon, *Yeryüzünün Lanetlileri.*(Çev. B.Doktor), Burhan Yayınları, 1984, İstanbul.

Frantz Fanon, *Siyah Deri, Beyaz Maske.* (Çev. C.Koytak), Seçkin Yayınları, 1988, İstanbul.

Hussein Abdillahi Bulhan, *Frantz Fanon and the Psychology of Oppression.* Plenum Press, 1985, New York.

Patrick Ehlen, *Frantz Fanon: A Spiritual Biography.* Crossroad Publishing Co., 2000, New York.

Michael Vannoy Adams, *The Multicultıtral lmagination: Race, Color and the Unconscioıs.* Routledge, 1996, London.

Roland Littlewood, "Ideology, Camouflage or Contingency? Racism in British Psychiatry", Transcultural Psychiatric Research Revieu; 30: 243-290,1993.

Hugh B. Butts, *"Frantz Fanon's Contribution to Psychiatry : The Psychology of Racism and Colonialism"* Journal of the National. Medkal Association, 71: 1015-1018, 1979.

Paul L. Adams, *"The Social Psychiatry of Frantz Fanon"*, American Journal of Psychiatry, 127: 809-814, 1970.

David Macey, *"Frantz Fanon 1925-1961"*, History of Psychiatry VII. 489-497, 1996.

C.L. Razanajao, J. Postel & D.F. Ailen, *"Frantz Fanon's Life and Psychiatric Work"* History of Psychiatry VII: 505-524.

H.A. Youssef & S.A.Fadl, *"Frantz Fanon and Political Psychiatry"*, History of Psychiatry VII: 525-532, 1996.

Giriş

Cezayir savaşı yakında altıncı senesine giriyor. Fransız sömürgeciliğinin kıskacını gevşetmesi ve Cezayir halkına söz hakkı vermesinden önce tam altmış beş ay savaşmak gerekti. 1954 Kasım'ında, bütün dünyada olduğu gibi, bizden hiç kimsenin bundan şüphesi yoktu. Beş sene süren savaştan sonra hiçbir siyasî değişiklik görülmez. Fransız yetkililer, hâlâ "Fransız Cezayir" iddialarına devam etmekte.

Bu savaş, halkı topyekûn seferberliğe götürdü, ondan en gizli kalmış kaynak ve ihtiyatlarını bütünüyle ortaya koymasını istedi. Cezayir halkı soluk alacak vakit bulamadı, çünkü karşı karşıya bulunduğu sömürgecilik ona bu fırsatı hiç mi hiç tanımadı.

Cezayir savaşı, sömürgeci zulmünü kırabilmek için, bir halkın verebileceği en olağanüstü bir mücadele.

Düşmanlarına göre Cezayir devrimi, eli kanlı insanlar topluluğundan oluşmuştur. Devrime yakın olan demokratlara gelince, onlar da devrimin hatalar yaptığını söylerler. Aslında olanlar, Cezayir vatandaşlarının, idarecilerin emirlerini dinle-

memelerinden ve millî topraklar üzerinde sakınılması gereken olayların cereyan etmesinden ibaret. Gerçi bu emirler, hemen her zaman, diğer Cezayir vatandaşlarını ilgilendiriyordu.

Peki ama, o zaman devrim ne yaptı? Mesuliyetten mi kaçtı? Kavgamızın gerçeğini lekelendirecek bu davranışları cezalandırmadı mı? GPRA Konsey Başkanı Ferhat Abbas, devrimin aldığı ana tedbirleri halka hatırlatmadı mı?

Kaldı ki, hainlere ve savaş suçlularına karşı girişilen bu ani şiddetin psikolojik izahı gayet açık. Birinci Fransız Ordusu'nda savaşan insanlar, işbirlikçilerin üzerine silahlarını boşaltan son saat adalet infazcılarına karşı aylarca nefret duyarlar. Elbe adasını meydana getirenler, İtalya seferini ve Toulon çıkarmasını yapanlar, gayrı meşru ve genellikle utanç verici bir şekilde görülen kardeş kanı dökücü hesaplara isyan ederler. Direnişçilerin, silahsız sivillerin işkence edilmeleri üzerine adam öldürmeye başladıklarını, bu arada belirtelim.

Halk, sömürgeciliğin en ağır baskılarına maruz kalırken bile, Millî Kurtuluş Cephesi, bazı eylem şekillerini yasaklamaktan ve birliklere savaşın beynelmilel kanunlarını sürekli hatırlatmaktan çekinmedi. Bir kurtuluş savaşında sömürge insanı kazanmalıdır ama, bunu temizce, "barbarlığa" kaçmadan yapmalıdır. İşkence eden Avrupalı toplum, tarihine ihanet etmiş, düşmüş bir toplumdur. İşkence eden az gelişmiş bir halk, varlığını korur, az gelişmiş halk olma vazifesini yapar. Az gelişmiş bir halk, eğer "Batılı Milletler" tarafından manevî açıdan mahkûm edilmek isteniyorsa, meşru oyun kaidelerine uymaya zorlanır. Oysa, vicdanı rahat düşmanı, hudutsuz yeni terör vasıtalarını keşfetmekle meşguldür.

Az gelişmiş bir halk, verdiği kavganın gücüyle millet olma istidadını ispat etmeli ve en küçük teferruatına kadar temiz hareketleriyle, en saf, en kendine hâkim bir halk olduğunu göstermelidir. Fakat bu denilenler oldukça zordur.

Maskara bölgesinde, bundan tam altı ay önce, ellerindeki

cephaneyi tüketen muhasara altındaki 30 kadar savaşçı, taşlarla savaşı sürdürdükten sonra esir düşürülüp, köyün ortasında öldürülürken, bir başka bölgede, Cezayirli bir doktor, Fransız esirin hastalığına tek çare olan ilaçları vakit kaybetmeden ulaştırabilmek için mücadele veriyordu. Bu iş sırasında iki Cezayirli savaşçı da hayatını yitiriyordu. Bir başka seferinde ise bir grup Fransız esir, askerler şaşırtılarak sağ salim yerlerine ulaştırılıyordu.

Fransız bakanları Lacoste ve Soustelle, davamızı kirletmek gayesiyle fotoğraflar yayınladılar. Bu fotoğraflardan bazıları devrim mensuplarının yaptıkları şeyleri gösteriyor. Diğerleri ise, Bellounis ve Fransız ordusunun silahlandırdığı arki (Fransızlar'ın Kuzey Afrika'da kullandıkları takviye güç)lerin kabullendikleri binlerce cinayetten bazılarını kapsıyor. Nihayet ve bilhassa da, Fransız birliklerinin kurbanı olan binlerce Cezayirli kadın ve erkeğin resimleri...

Hayır, Devrim'in sömürgecilik kadar ileri gittiği doğru değil. Fakat, yurttaşlarımızın ani tepkilerini pek o kadar mazur da görmüyoruz. Onları anlıyoruz, ama onları ne affedebiliriz, ne reddedebiliriz.

Yenilenmiş ve demokratik bir Cezayir istediğimiz için, bir bölgede kurtulup başka bir bölgede batmakla yükselmenin mümkün olmadığına inandığımız için, yıllar boyu süren bu zulmün doğurduğu ve devam ettirdiği tamamen psikolojik bir hoyratlıkla devrimci hareket içine atılan bu kardeşleri, kalbimiz burularak mahkûm ediyoruz.

Bizi tenkit eden veya devrimin bu karanlık yönlerini yüzümüze vuranlar, yetkilinin dayanılmaz ıstırabını bilmiyorlar demektir. O yetkili ki, emir almadığı halde herkesçe bilinen bir haini öldürmekten sanık bir vatanseveri cezalandırmak zorundadır. Kuralsız, kanunsuz, ve sadece yapılması gereken ve yapılması lâzım gelen hakkında herkesin sahip olduğu sağduyuyla muhakeme edilecek olan bu adam, kavgaya yeni atılmış

biri değildir. Aylardan beri vatan severliğin, fedakârlığın, cesaretin inkâr edilemez örneklerini vermektedir. Böyle olmakla birlikte, muhakeme edilmesi lâzımdır. Mahallî yetkili, temsilci, emirleri tatbik etmekle mükelleftir. Bazen de, diğerleri bu kardeşin sanık sandalyesine oturtulmasını kabul etmedikleri için, devrimci mahkeme önünde itham edici de olacaktır.

130 senelik hâkimiyet altında ciddi şekilde sarsılan bir halkın savaşını, Fransız sömürgeciliği gibi o kadar vahşi, o kadar kararlı bir düşmana karşı en az zayiatla sürdürmek kolay değil. İsveçli bayan gazeteci Christiana Lilliestierna, bir kampta binlerce Cezayirli göçmenden bazılarıyla görüşür. Yaptığı röportajdan bir bölümünü sunalım:

"Şimdi de yedi yaşlarında bir erkek çocuğuyla beraberim. Vücudu yara bere içinde. Anasını, babasını ve kız kardeşlerini önce tartaklayan, sonra da öldüren Fransız askerleri, onu da tellerle sımsıkı bağlamışlar. Bir teğmen de, görsün ve gördüğü şeyleri uzun süre hatırlasın diye, çocuğun gözlerini elleriyle açık tutmaya çalışmış. Dedesi bu kampa getirilmek için beş gün beş gece sırtında taşımış onu. Çocuk diyor ki: "Bir tek şeyi istiyorum: bir Fransız askerini küçücük parçacıklara kadar kıtır kıtır doğramak!"

Yedi yaşındaki bu çocuğa, siz zanneder misiniz ki, bir yandan ana-babasının katliamını, diğer yandan da içindeki büyük intikam hissini unutturmak kolaydır? Kapkaranlık bir dünyada büyüyen hem öksüz hem yetim bir çocukluk. Bu mu, Fransız demokrasisinin bırakacağı bütün mesaj?

Kıta üzerinde Güney Afrika'dan sonra ikinci olan bu edepsiz sömürgeciliği, Fransa 'nın beş sene boyunca adım adım savunacağını hiç kimse tahmin etmiyordu. Cezayir halkının da tarihte yerini bu derece çarpıcı bir tarzda alacağı, pek umulmuyordu.

Ayrıca, hayallerden de kurtulmak gerekmiyor mu? Yeni ne-

sil, kaçmayı yeğleyen nesilden ne daha yumuşak ne daha yorgun. Aksine, bir sertlik, "tarihî boyutlara" sahip olmak

iradesi, yüzbinlerce kurbanın hakkını vermek endişesi görülür. Bir de, çatışma boyutlarının tam olarak değerlendirilmesi, sömürgeci dünyanın menfaatlerinin ve tezatlarının değerlendirilmesi, dostlukların ve dayanışmanın değerlendirilmesi var.

"Millî Kurtuluş Ordusu askeri olmak", silaha sarılmak ve ölümüne bir mana kazandırabilmek için Cezayirli'nin kalan tek şansıdır. İşgal altında bir hayatın, uzun vadede hiçbir anlamı yoktur... Bu tür beyanlar Cezayir hükümeti mensuplarının ağzında bir muhakeme hatasını ifade etmez. Gerçeğin en bariz tesbitidir bu.

Cezayir'de, Cezayir halkı için geri dönüşü olmayan bir yola girilmiştir. Fransız sömürgeciliği de bunun farkındadır ve tarihî hareketi başsız, düzensiz bir şekilde takip etmeye kalkışır. Fransız Millet Meclisi'nde Cezayirli milletvekili sayısı seksendir. Fakat bugün hiçbir işe yaramaz bu rakam.

Cezayirliler'in seçme hakkı işgalin aşırı tarftarlarınca bile kabul edilmişti ama 1959'da Cezayir'de millî şuurlanmanın aldığı fevkalâde boyutlar karşısında bu durum gülünç kalır. Yeryüzünde hangi erkek veya kadın olursa olsun durdurun ve Cezayir halkının yirmi defa bağımsız olmak hakkını elde edip etmediğini sorun. 1959'da ülkelerini bu korkunç maceraya sürükleyen Fransızlar'ın dışında, bu insan kıyım ve kırımının son bulmasını ve Cezayir milletinin doğuşunu istemeyen tek bir Allah'ın kulu çıkmaz. Fakat sonuç itibariyle, hiçbir çıkış yolu ortalarda gözükmez ve biliyoruz ki Fransız ordusu önümüzdeki aylarda bir dizi saldırılara hazırlanmakta. Savaş devam ediyor...

O zaman, bu inatçılığın sebeplerini sormak, insanlığın hakkı. Birçok yönleriyle hastalık halinden memnun olmak gibi bir durum arz eden, savaşa bu derece bel bağlamanın sebepleri-

ni anlamak vazifemiz. Bu ilk incelemede Cezayir toprakları üzerinde yeni bir toplumun doğduğunu göstermek istiyoruz. Cezayir kadını ve erkeği, bugün, ne 1930 yıllarının, ne 1954, ne de 1957 yıllarının kadınına ve erkeğine benzer. Eski Cezayir öldü. Millî topraklar üzerine büyük bir tazyikle fışkıran bu masum insanların kanı, yepyeni bir insanlığa vücud verdi. Hiç kimse bu olayı görmemezlikten gelmemelidir.

"Bir milyon evlâdını Araplara teslim etmeyeceğini" kesin olarak söyleyen Fransa, şimdi de Sahra'dan ve yaptığı yardımlardan vazgeçmeyeceğini ilân ediyor. Bu tür sözlerin Cezayirli için elbette hiçbir değeri yoktur. O cevabını verir: bir ülkenin zenginliği, o ülkenin zulmüne mazeret teşkil edemez.

Millî varoluş şuurunun ve şeklinin Cezayir'de zaten mevcut olduğunu ve hiçbir geriye dönüşün düşünülemeyeceğini göstereceğiz. Sömürgeleşmiş birçok ülkede bir partinin elde ettiği bağımsızlık, halka, millî şuuru tedrici olarak yayarken, Cezayir'de halkı kendi kaderine sahip çıkmaya iten, millî şuurdur, sefalettir ve terördür.

Cezayir bilkuvve bağımsızdır. Cezayirliler kendilerini çoktan hükümdar kabul ediyorlar. Fransa'ya onu tanımak kalıyor. En mühimi elbette bu. Fakat, içinde bulunulan durum da yine mühim: her geçen gün Cezayir'e üstünlük sağlıyor, zira Fransız sömürgeciliğinin siyasî ve askerî umutlarına adamakıllı gem vuruyor.

Fransız hükümeti Cezayir savaşına niçin son vermez acaba? Cezayir hükümetiyle masaya oturmayı niye reddediyor? 1959'da namuslu bir insanın kendi kendine sorduğu suallerdir bunlar. Sömürgeciliğin Fransa'da hâlâ güçlü olduğunu söylemek yeterli değil. Sahra'nın, problemin verilerini değiştirdiğini söylemek de kâfi gelmez. Bütün bunlar doğru, ama başka şeyler de var. Bize öyle geliyor ki, bütün iyi niyetlerin ve Fransız hükümetlerinin gelip takıldıkları nokta, Cezayir'deki Avrupalı azınlık. Bunun içindir ki, bütün bir bölümü bu meseleye ayırdık.

Cezayir bir yerleşik sömürgeciliktir. Kendinden bahsettiren en son yerleşik sömürgecilik Güney Afrika idi. Hangi yönde olduğu malûm.

Cezayir'deki Avrupalılar, Fransa'yla ilişkilerin koparılması ve Cezayirliler'in karın tokluğuna çalıştırılmaları hususunda hiçbir zaman tamamen ümitsizliğe düşmediler. Bu durum, sömürgeci politikanın Cezayir'de tek değişmeyen yönüdür. Bugün Fransız ordusu bu düşünceye kapılmış durumdadır. Ayrıca, orada burada patlak veren barış dedikodularını ciddiye almak da gerekmez mi?

Fransa, Cezayir'de barışı ya hakimiyetini kuvvetlendirerek sağlayacak veyahut Cezayir'deki Avrupalı derebeyliklerini yıkarak. Bu iki çözümün dışında, barış, ya Birleşmiş Milletler kanalıyla telkin edilecek, yahut Cezayir kuvvetleri tarafından askerî yoldan getirilecektir. Görülüyor ki, barış yarın için değil. Fransa'nın Cezayir'deki hâkimiyetini yeniden kuramayacağını göstereceğiz. Hatta bu hâkimiyet hafifletilse ve gizlense bile. Fransız hükümeti sayıları birkaç yüzü bulan savaş suçlularına gereken dersi vermek yahut da Cezayir'de sürüp giden soykırımı daha da örtbas etmeye devam etmek durumundadır.

"İsyancıların sayısı 25 bin civarındadır" demekle Fransız otoriteleri bizi güldüremedi. Bütün bir halkı galeyan içinde tutan mübarek ve pek büyük bir enerji karşısında bu rakamların ne değeri olabilir? Adamlarımızın sayısının 5 bini geçmediği, silahlarının yeterli olmadığı ispat edilse bile, bir milyon silahla da gayrı memnun ve kırgın insanları karşımıza alacak olduktan sonra, böyle bir bilgi neye yarar? Binlerce Cezayirli, kendilerine vazife verilmediği için, silahsız bırakıldıkları için yetkilileri affetmeyeceklerdir. Halk arkasında olmasaydı, Cezayir hükümeti ne yapabilirdi?

Fransız otoriteleri, yerinden yurdundan edilmiş, bir yerde toplanmış bir milyon kadar Cezayirli'nin varlığını daha yeni resmen kabul etti. Halkın ordusu yıkılmak isteniyordu.

"Cezayir'in çürümesine" engel olmak isteniyordu. Fakat nereye kadar?

Sakalları uzamış bir milyon rehine ve Fransızlar'ın kendi kendilerine verdikleri alarm: "ilaçlar bu insanlara tesir etmiyor. Demek ki onlarda çok ciddî fizyolojik bozukluklar olmuş." Öyleyse? Sömürgecilik hâkimiyetini kuvvetlendirmek, insan ve iktisadiyat sömürüsünü devam ettirmek için dövüşecektir. Kafasındaki Cezayirli imajını ve Cezayirli'nin kendisini değersiz bulan imajını bir tutmak için de çarpışacaktır. Gel gelelim, bu artık uzun zamandan beri imkânsızdır.

Cezayir milleti, artık âtideki bir dünyada kurulacak değildir. Sisli ve görüntülerle dolu bir muhayyilenin mahsulü de değildir. Yeni Cezayir, insanının tam merkezindedir. Cezayir insanında yeni bir tabiat, mevcudiyetinde yeni bir boyut vardır.

İnsanların, dünyayı değiştirirken kendilerini değiştirmediklerini ileri süren fikirler, hiçbir zaman Cezayir'de olduğu kadar açıklık kazanmamıştır. Bu kuvvet gösterisi, insanın sadece kendisi hakkındaki bilgisini, eski efendileri veya dünya hakkındaki düşüncelerini şekillendirmekle kalmaz. Bu savaş, halkın sembollerini, efsanelerini, inançlarını, heyecanlarını, farklı seviyelerde yeniliyor. Cezayir'de insanın yeniden yürüyüşe geçişine şahit oluyoruz. Bu esaslı hareketi durdurmayı kim umabilir? Gözleri dört açıp, bu yürüyüşteki yüceliği, tabiîliği görmek daha iyi olmaz mı?

İnsanın, başka bir milletin vatandaşı olma hakkını elde etmek için savaşmak ve ölmek zorunda olduğu zamanda mıyız hâlâ? "Fransız Müslüman"... bu ne acaip, ne alçaltıcı ve ne edepsiz bir yakıştırmadır! Her sabah telkin edilen bu sefalet ve bu hakarette, en ufak teferruatına kadar hesaplanmış cinayetler için yeterince bahane yok mu sahi? Bu topraklar üzerinde bu akılsızlığa akıl telkin edecek irade yok mu acaba?

General Challe, ayaklanmaya karşı bir zafer kazanma ihtimalinin gözden uzak tutulmamasını ilan ediyor. Alaya alma-

mak lâzım. Sömürgeci savaşların bütün generalleri aynı şeyleri söyler. Fakat, nasıl olur da, hiçbir ayaklanmanın bastırılamadığını anlamazlar. Ayaklanmayı yenmek ne demek acaba?

Kamerun'da aynı şeyler olmadı mı? Kamerun bağımsızlığını kazanmadı mı? Tek fark, sömürgecilik bavulunu toplayıp gitmeden önce, Kamerun halkı içinde ihanetleri, irtikâpları, garazları arttırdı. Ayrıca, Kamerun'un geleceği, meşum ve kurnaz bir politika ile senelerce ipotek altına alındı.

Bu sayfalarda sömürgeciliğin davayı Cezayir'de kesinlikle kaybettiğini, Cezayirliler'in ise her halükârda davayı tamamen kazandıklarını göstermek istiyoruz.

Tarih için kaybolmuş olan bu halkı, bir bayrak ve birçok devletin tanıdığı bir hükümet bulan bu halkı geriletmek mümkün değil artık. Hürriyet için savaşın en heyecanlı ve en güzel sayfalarını yazan bu saf halk, ne geriletilebilir ne de susturulabilir!

Fransız sömürgeciliği bunları bilmelidir ve Cezayir hükümetinin, istediği zaman istediği Cezayirli'yi seferber edebileceğini bilmemezlik etmemelidir. İdarenin hazırladığı seçim listelerine zorla aday kaydedilip, seçilenler, FLN'nin bir emriyle hemen istifa edebilirler. Yeni millî otoriteye, mebus dahi olsa, uzun süre karşı koyabilecek yoktur.

Bir ordu, kaybedilmiş toprakları her zaman geri alabilir, fakat, bir halkın şuuruna aşağılık kompleksini, korkuyu ve ümitsizliği yeniden nasıl yerleştirmeli? General de Gaulle'ün gayet sâfiyane bir şekilde davet ettiği gibi, Cezayirliler'in "evlerine dönmeleri" nasıl düşünülebilir? Bugünün Cezayirlisi için bu ifadenin ne anlamı olabilir? Sömürgecilik, meselenin gerçek verilerini bilmiyor. Gücümüzün, sahip olduğumuz silahlarla ölçüldüğünü sanıyor. 1955'in ilk ayları için bu doğru. Bugün ise, değil.

Önce, diğer unsurlar tarihe ağırlığını koyar. Sonra da makineliler; artık toplar sadece işgalcinin silahları değildir. Dünya nüfusunun üçte ikisi Devrim'e istediği kadar ağır makineli

tüfek vermeye hazır. Eğer diğer üçte biri bunu yapmıyorsa, bu, Cezayir halkıyla ihtilaf içinde olduklarından değil katiyen. Tam aksine, ona her zaman manevî desteğini sunar ve bunu müşahhas bir şekilde ifade etmek için kendilerini ayarlarlar.

Cezayir devriminin gücü, bundan böyle, Cezayir insanında meydana gelecek köklü değişimde yatıyor.

Cezayir'in aşırılarına hitap eden General de Gaulle, son olarak "babanın Cezayir'i öldü" dedi. Bu çok doğru. Fakat daha da ileri gitmek gerekir. Büyük kardeşin Cezayir'i de öldü. Yeni bir Cezayir, bir Cezayir milleti, bir Cezayir hükümeti var. Er veya geç bazı hakikatler öğrenilecek.

Bu sayfalarda, Cezayirli'nin şuurunda meydana gelen çalkantıları göreceğiz. Cezayir'deki Avrupalı topluluğun nasıl yeniden şekillendiğini göreceğiz. Kolon zihniyetinin yavaş ama muhakkak olan can çekişmesine şahit olacağız. Ve karşımıza hep şu fikir çıkacaktır: "Sömürgeciliğin ölümü, hem sömürgenin hem de sömürgecinin aynı anda ölümüdür".

Yeni münasebetler, bir barbarlığın başka bir barbarlıkla yer değiştirmesi, insanın bir tür ezilişinin başka bir tür ezilişiyle yer değiştirmesi değildir. Bizim Cezayir olarak istediğimiz, sömürgecinin arkasındaki insanı keşfetmek; bizi boğan ve sessizliğe mahkûm eden bir sistemin hem kurucusu hem kurbanı olan insanı.

Bize gelince, aylar boyunca sömürgeleşmiş Cezayir insanının yeniden kazanılması için çalıştık. Cezayir insanını amansız ve yıllanmış bir zulmün pençesinden söküp aldık. Kendi kendimize ayağa kalktık ve şimdi ilerliyoruz. Kim bizi yeniden hizmetçiliğe götürebilir?

Herkese açık, bütün zekâlara müsait bir Cezayir istiyoruz. Bunu istiyoruz ve yapacağız. Herhangi bir yerde bizi engellemeye muktedir bir kuvvetin var olacağını asla düşünmüyoruz.

FRANTZ FANON
Temmuz 1959

Cezayir Çarşafı Çıkarıyor

Elbiselerdeki farklılıklar, giyinme ve örtünme gelenekleri, bir toplumun en göze çarpan, başka bir ifadeyle en çabuk öğrenilen hususiyetlerini teşkil eder. Bir bütünün içinde, çizgileri kesin olarak çekilmiş bir görüntü çerçevesi içinde, çok gelişmiş toplumlarda moda denilen şeyi tasvir eden ve sınırlayan yenilikler, teferruattaki değişiklikler şüphesiz vardır. Fakat, genel tavır mütecanis (homojen) kalır ve kadınlar ile erkeklerin giyinme tarzlarından hareket ederek, birçok kültür bölgeleri, büyük medeniyet devirleri yeniden gruplandırılabilir.

Gazete haberleri ve fotoğraflarında, sinema filmlerinde toplumlar önce görüntüleriyle tanınır. Görülür ki, kravatsız medeniyetler, önüne peştemal örten medeniyetler ve şapkasız medeniyetler vardır. Belli bir kültür çevresine bağlılık, ekseriyetle, insanlarının giyim gelenekleriyle ifade edilir. Mesela, arap dünyasında kadının giydiği çarşaf turist tarafından hemen fark edilir. Bir müslümanın domuz eti yemediği veya Ramazan ayı boyunca gündüzleri cinsî münasebette bulunmadığı uzun zaman bilinmeyebilir. Ama kadının çarşafı öyle bir yer eder ki, tek başına arap toplumunun mahiyetini tayin etmeye yeter.

Arap mağribinde çarşaf, Libya, Fas, Cezayir veya Tunus gibi milli toplumların giyinme geleneklerinden biridir. Bir turist ve bir yabancı için çarşaf, hem Cezayir toplumunu hem Cezayir kadınını tarif eder. Buna karşılık, Cezayir erkeğinde ise küçük farklılıklar görülebilir: Şehir merkezlerinde fes, taşrada sarık ve entari giyilir. Erkek kıyafeti, az da olsa bir farklılığı, belli bir tercih kolaylığını kabul eder. Beyaz çarşaf içine alınan kadın, Cezayir kadın dünyasına ait görüntüyü tekleştirir. Belli ki, hiçbir farklılığa, hiçbir değişikliğe müsamaha göstermeyen bir "üniforma" ile karşı karşıyayız.

Halk, sömürgeleştirilen Cezayir toplumunu çok açık bir şekilde belirler. Küçük bir kız çocuğunun giyimi karşısında kararsız ve şaşkın kalınabilir, ama bulûğ çağında bütün kararsızlık kaybolur. Çarşaf ile her şey yerli yerine oturur ve düzene girer. Bir gözlemcinin gözünde Cezayir kadını artık "çarşafın içinde gizlenen kadındır."

Cezayir'in millî kıyafetlerinden biri olan çarşafın nasıl muazzam bir kavganın mühim bir kozu haline geldiğini göreceğiz. Öyle bir kavga ki, işgal kuvvetleri en güçlü ve çok çeşitli kaynaklarını seferber eder, sömürge insanı ise görülmemiş bir pasif direniş sergiler. Sömürgeci toplum, değer yargıları, kuvvet hatları ve felsefesiyle bir bütün halinde çarşafa karşı uyumlu bir tepki gösterir. 1954'den önce, daha açıkçası 1930-1935 yıllarından itibaren, kesin mücadele başlatılır. Toplumun orijinalliğinin tahribine memur iktidarlar tarafından, millî gerçeği uzaktan veya yakından hatırlatmaya yetecek varoluş şekillerini ne pahasına olursa olsun darmadağın etmekle vazifeli Cezayir'deki Fransız idarecileri, o günkü şartlarda Cezayir kadınının toplumdaki statüsünün sembolü olarak kabul edilen çarşafa vargüçleriyle hücum edeceklerdir. Böyle bir tavır takınmaları, tesadüfi bir sezgi gücünün eseri değildir. Fransızlar'ın kurduğu Arap bürolarının ve yerli işler uzmanlarının işbirliği yaptığı sosyolog ve ırkiyatçıların araştırmalarından yola çıkıl-

mıştır. İlk safhada şu meşhur formül kayıtsız şartsız yeniden ele alınır: "kadınları elde edelim, gerisi kolay". Bu ifade, sosyologların "buluşlarıyla ilmî bir hüviyet kazanma" gayretinden başka bir şey değildir. Uzmanlar, Cezayir toplumunun pederşahî görünümü altında evlilik esasına dayalı bir yapıyı tarif ederler. Arap toplumu, batılılar tarafından, birbirinin hakkını gasp etmeyen, şekilci ve şahsiyetçi toplum, diye tanıtılır. Bilinmeyen kuvvetlerle, için de yaşadığı çevrenin arasında kalan Cezayir kadını ehemmiyet kazanır. Görünen babaerkil düzenin arkasında daha köklü temel bir anaerkil düzenin varlığı ortaya çıkar. Toplum içinde annenin rolü, büyükannenin, teyzenin, "ihtiyarların" rolleri bir bir tespit edilmiştir ve etkileri kesindir.

Sömürge yönetimi artık açık bir siyasî doktrin edinebilir: "Cezayir toplumunu kendi yapısı içerisinden, kendi mukavemet kaleleri içinden vurmak istiyorsak, her şeyden önce kadını fethetmeliyiz: gizlendikleri çarşafın içinden, erkeklerinin kapattıkları evlerden onları bulup çıkarmalıyız". Böylece kadının toplumdaki yeri faaliyetlerin ana konusu olacaktır. Aşağılanan, bir kenara itilen, dört duvar arasına kapatılan kadını tantanalı bir şekilde savunmaya başlar hakim yönetim. Cezayir erkeği tarafından ne yazık ki parasız pulsuz bırakılan ölü bir nesne, hatta insanlık dışı bir varlık haline dönüştürülen kadının sonsuz kabiliyetlerinden bahsedilir. Cezayirli'nin tutumu şiddetle tenkit edilir, ortaçağ kalıntısı ve barbar olmakla suçlanır. Kadınlara eziyet eden, onları sömüren Cezayirli, büyük bir ustalıkla sanık sandalyesine oturtulur. Cezayir insanını suçluluk çemberi içine alabilmek için, işgalci Cezayirli'nin aile hayatı üzerine bir yığın yargıları, değerlendirmeleri, gerekçeleri toplar, bunları doğrulayan hikayeleri ve örnekleri artırır.

Cezayir kadınları ile dayanışma ve yardımlaşma derneklerinin sayısı giderek çoğalır, toplantılar birbirini takip eder. "Kadınına reva gördüğü hayattan ötürü utanç duymalıdır Cezayir

erkeği". Ustaca düşünülmüş bir sızma tekniğinin uygulandığı öyle bir dönemdir ki bu, sosyal yardımlaşma ve iyilikseverlik adı altında arap mahallelerine girilir.

İşe, fakir ve imkansızlıklar içindeki kadınların oturduğu merkezlerden başlanır. Dağıtılan her kilo irmiğe karşılık, çarşaf ve kapalı giyim hakkında nefret telkin edilir. Nefreti, pratik tavsiyeler takip eder. Cezayir kadınları kendi kaderlerinin çizilmesinde "önemli, temel bir rol" almaya davet edilir. Asırlardan beri süregelen bağımlılıklarına "hayır" demeye zorlanırlar. Yapabilecekleri ne kadar çok iş olduğunu bir bir anlatırlar. Sömürgeci idare, bu kavga uğruna büyük paralar sarf eder. Kadının Cezayir toplumunun ana mihveri olduğu zihinlere yerleştirildikten sonra, artık geriye, var güçle onu kontrol altına almak kalır. Kadını elde edilmediği müddetçe Cezayir erkeği yerinden hiç kımıldamayacak, işgalci tarafından sürdürülen kültür tahribatına karşı direnecek, asimilasyona imkân vermeyecektir. Sömürgecinin programında, Cezayir erkeğini yerinden oynatmak gibi bir tarihî vazife kadına düşer. Kadını değiştirmek, onu yabancı kültür değerlerine kazanmak, toplum içindeki mevkiinden söküp almak, hem erkek üzerinde gerçek bir iktidarı ele geçirmek hem Cezayir kültürünü tahrip edecek müessir ve kolay vasıtalara sahip olmak demekti. Bugün dahi (1959 senesinde) Cezayir toplumunu, "çarşafı açılmış ve işgalcinin suç ortağı" kadınlar yardımıyla tamamen köleleştirme, hayalî sömürgeciliğin siyasî kadrolarının kafalarında yer etmiştir.

Cezayir erkekleri ise, onlar, Avrupalı arkadaşlarının veya daha resmî bir ifadeyle patronlarının tenkitlerine hedef olurlar: "Eşin çarşaflı mı? Niye bir Avrupalı gibi yaşamaya çalışmıyorsun? Eşini maça, sinemaya, kahvehaneye niye götürmüyorsun?" Avrupalı patronlar, sualler sormak ve ayrıntılı cevaplar almakla yetinmez. Cezayirli'yi köşeye sıkıştırmak için çeşitli dümenler çevirir ve ondan yerine getirilmesi zor sözler almaya

çalışırlar. Noel veya yılbaşı gibi yabancı bayramlarda veyahut şirkette yapılacak herhangi bir kutlama-parti için Cezayirli işçiyi eşiyle birlikte davet eder. Bu davet, öyle ortaya yapılmaz. Her Cezayirli idarî binaya tek tek çağrılır ve toplantıya bilhassa "ailesiyle" birlikte gelmesi söylenir. Şirket büyük bir aile olduğuna göre bazılarının eşlerini getirmemesi hoş karşılanmaz, anlıyorsunuz değil mi? Bu tür emrivakiler karşısında Cezayirli çok zor anlar yaşar. Eşini bu davetlere getirmesi mağlubiyeti itiraf etmek, "eşini ona buna peşkeş çekmek", teşhir etmek, direnmekten vazgeçmek anlamına geliyordu. Buna karşılık, tek başına gitmesi, patronu memnun etmeyi reddetmek, muhtemel bir işsizliğe kapı açmak demekti. İki şıktan birinin rastgele seçilerek incelenmesi, patronun, kendini başkalarından ayırması ve "eşim çarşaflıdır, sokağa da çıkmayacaktır" diye ilan etmeyi veyahut "madem onu görmek istediniz, işte karşınızda" demesi için Cezayirli'ye hazırladığı tuzakların seyri, aralarındaki ilişki ve bağların sadist ve ahlâksız mahiyeti, psikolojik açıdan sömürge halinin fecaatini gözler önüne serer. İki sistemin burun buruna çatışması, sömürgeci canavara karşı, kendi gerçekleriyle varolma savaşı veren sömürgeleşmiş toplumun destanıdır bu.

Cezayir entellektüeline karşı daha bir sert çıkılır. "Katı bir zümrenin pasif bir kölesi" olan fellah işgalci tarafından müsamaha görür. Oysa, avukat ve doktora bambaşka bir şiddetle muamele edilir. Eşlerini yarı köle halinde tutan bu entellektüeller parmakla hedef gösterilir. Sömürgeci toplum, Cezayir kadınının bir kenara itilmesine şiddetle isyan eder. Yasaklanmış, dört duvar arasına kapatılmış, "çocuk yapmaya" mahkum edilmiş bu talihsizlerle yakından ilgilenilir, onlar adına endişe belirtilir.

Cezayir entellektüelinin karşısına ırkçı düşünceler daha bir rahatlıkla çıkar... Ne kadar doktor olsa, yine de araptır o... denilecektir. "Her şey aslına rücu eder"... Açıkçası, en-tellektüel,

öğrenilen batı âdetlerinin yayılmasını önlemekle, sömürgeleştirilmiş toplumun altüst olmasında aktif rol oynamamakla, karısını daha özlü ve daha haysiyetli bir hayatın nimetlerinden faydalandırmamakla itham edilir. Büyük yerleşim merkezinde yaşayan bir Avrupalıyı, 20 seneden beri arkadaşlık ettiği bir Cezayirli'nin eşini hiç görmediğini acı bir ifadeyle itiraf ederken duymak, oldukça saçma.

Daha yaygın ama büyük ölçüde açıklık getirici acı bir tespit vardır ki, o da, "boşuna çalışıldığı" ve "İslâm'ın avına sahip çıktığıdır." Cezayirli'yi İslâm'ın ve Fransa'nın elde etmeye çalıştığı bir av gibi tarif etmekle işgalcinin bütün niyeti, felsefesi ve siyaseti belli olur. Bu ifade, başarısızlıklarından ötürü huzursuz olan işgalcinin, sayısız saldırılarına Cezayirli'nin göğüs germesinde yardımcı olan değerler sistemini basitçe ve kabaca tanımladığına işarettir. Farklı kalmayı istemek, bazı millî varoluş özelliklerine el sürdürmemek endişesi, dinî, sihirli ve fanatik davranışlara benzetildi.

İşgalcinin bu tepkisi, sömürgelerin tip veya şartlarına göre şekillenir. Genelde bu davranışlar son yirmi sene zarfında yeterince incelendi: Ne var ki varılan sonuçların hepsinin geçerli olduğu söylenemez. Az gelişmiş ülkelerin uzmanları veya geri kalmış toplumların teknisyenleri sömürgeleşmiş bir toplumun herhangi bir unsurunu aydınlatmanın ne kadar kısır ve uğursuz olduğunu anlayacaklardır. Bağımsızlığını yeni kazanmış bir millet için bile, yapılan işi tehlikeye sokmaksızın (yerli halkın psikolojik dengesi düşünülmez) kültür bütünlüğünün temel taşlarına saldırmak mümkün değil. Daha doğrusu, farklı kültürlerin kaynaşmasını istememek, kültürün söz konusu olduğu organik bir imkânsızlık gibi anlaşılmalıdır. Bir kültürün en dengeli modellerine, en derin değerlerine dokunmaksızın ondaki bazı özellikleri değiştirmek; bu imkânsız bir şey. Sömürge durumunda ise kültürlerin kaynaşmasına karşı olmak gibi bir şey zaten anlamsızdır. Sömürgeleşmiş insanda görülen

direnmeyi, daha çok asimilasyona karşı koyma, kültürün orijinalliğini, dolayısıyla millî özelliğini koruma şeklinde değerlendirmelidir. Psikolojik eylemlerini Cezayir kadınının çarşafı üstünde yoğunlaştıran işgalci kuvvetler, şüphesiz bazı neticeler elde edeceklerdi. Şurada burada, sembolik olarak, çarşafsız, "kurtarılmış" kadınlar görülebiliyordu artık.

Yüzü açık ve vücudu hür bu kadınlar, Cezayir'in Avrupa sosyetesi içinde kıymetli para misali dolaşırlar. "Sonradan görme" olduklarını her halleriyle belli ederler. Aşırı derecede coşan ve zafer sarhoşluğu içine düşen Avrupalılar'ın bu garip hali, din değiştirmenin sebep olduğu psikolojik olayları hatırlatır. Ve bu işin kahramanları Avrupa sosyetesinde itibar kazanır. Onlara gıpta ile bakılır. Yönetimin iyilik nazarı dikkatlerine sunulur.

İktidar sahipleri, yerli toplum içine batının nüfuz etmesinde baş mimar olarak gördükleri Cezayir kadınına olan inançlarını, kaydedilen her başarıdan sonra kuvvetlendirirler. Atılan her çarşaf bugüne kadar yasaklanmış ufukları sömürgecilere açar ve onlara çıplaklaştırılan Cezayir kadınının tenini parça parça gösterir. Gün ışığına çıkarılan her yüzden sonra, işgalcinin şirretliği, dolayısıyla umutları daha da artar. Çarşafını çıkaran her yeni Cezayirli kadın, işgalciye, savunma mekanizmasının yıkılma, açık düşme ve dağılma yolunda olan bir Cezayir toplumunu haber verir. Düşen her peçe, ananevi kıyafet hayık'ın kıskacından kurtulan her vücud, işgalcinin sabırsız ve cüretkâr bakışlarına açılan her yüz, Cezayir'in kendini inkâr etmeye başladığını ve sömürgecinin iğfalini kabul ettiğini ifade eder.

Cezayir toplumu terk edilen her çarşaf ile efendisinin rahlesinde tedris etmeye razı olmuş ve işgalcinin sahipliği ve idaresi altında âdetlerini değiştirmeye karar vermiş görünür.

Sömürgeci toplumun, sömürgeci yönetimin çarşafa nasıl yaklaştığını gördük ve onunla, yerleşmiş bir müessese olması hasebiyle, savaşmak için harcadığı gayretlerin dinamiğini,

sömürgeleştirilen toplumun geliştirdiği mukavemeti şöyle bir gözden geçirdik. Bir şahıs için, özellikle bir Avrupalı için, çarşafın varlığından doğan davranış biçimlerini, dolayısıyla Cezayir kadınının toplum içindeki yerini izlemek ilginç gelebilir.

Cezayir'deki çarşaf olayı ile doğrudan alâkalı olmayan bir Avrupalı'da ne gibi tepkiler kaydederdik acaba? Bize öyle görünüyor ki, hâkim davranış, nefsanî duyguların ağır bastığı romantik bir yabancılık olacaktır.

Çarşaf öncelikle bir güzelliği gizler. Bu ruh halini açığa çıkaran bir düşünce, işi icabı geçici bir süre Cezayir'de bulunan Avrupalı bir avukat tarafından ifade edilir. Bu avukat, işinin gereği bazı Cezayirli kadınları, çarşafsız görebilmişti. Cezayirli erkekleri kastederek: "bu adamlar, bambaşka güzellikleri örtmekle suç işliyorlar", "Tabiatın böylesine başarılarını, bu derecede mükemmeliyetlerini içinde barındıran bir toplum, onları göstermek, onları teşhir etmek mecburiyetindedir" diye de ilave eder. Daha da ileri giderek, Cezayir erkeklerinin bunu yapmaya zorlanması gerektiğini belirtir.

Tramvayda, trende seyahat ederken, gözüken bir perçem saç, açılan bir parça alın, insanı "allak bullak" eden bir yüzün çizgileri, Avrupalı'yı şu inancında daha da kuvvetlendirir: "Cezayir kadını bütün kadınların kraliçesidir. "

Fakat aynı zamanda, Cezayir kadınına karşı Avrupalı da şiddet şeklinde ortaya çıkan bir saldırganlığın gelişmesi de söz konusudur. Bu şekilde kadını çarşafından çıkarmak demek, güzelliğini gözler önüne sermek, sırrını bütün çıplaklığıyla ortaya koymak, onun mukavemetini kırmak, onu maceraya hazır kılmak demekti. Yüzü gizlemek, bir sırrı saklamak, bir esrar ve gizlilik dünyası meydana getirmekti. Avrupalı, Cezayir kadınına olan alâkasını karmaşık bir tarzda sürdürür. Bu, kadını kendine bend etmek, onu, sahip olduğu bir nesne olarak görmek arzusundandır.

Kimseye görünmeden herkesi gören bu kadın, sömürge-

ciyi bu hakkından mahrum bırakır; mütekabiliyet yoktur burada. Cezayir kadını kendini teslim etmez, kendini vermez ve göstermez. Cezayir erkeğinin kadına karşı genelde belli bir tutumu vardır. O da onu görmez. Hatta o, kadın yüzü görmemeye, kadınlara dikkat etmemeye çalışır. Sokakta veya caddede bir kadınla karşılaştığımızda bizim yapmaya alışık olduğumuz davranışları, hissettiğimiz duyguları, Cezayir erkeğinde bulmak mümkün değil.

Avrupalı, karşısındaki Cezayirli kadını görmek ister. İsteğinin kısıtlanmasına saldırgan bir tepki gösterir. Kadın yüzünden mahrum kalma ve sonrasında saldırganlaşma burada da kendini gösterecektir.

Avrupalı doktorların hayal kırıklığına uğradıklarını, akşam toplantılarında sık sık işitirsiniz. Muayene için önlerinde soyunan kadınlar aptaldır, kabadır. Onların etrafında bir esrar perdesinin örülmesi için gerçekten bir sebep yoktur. Neyi gizledikleri merak konusudur doğrusu!

Avrupalı kadınlar bu ihtilafı daha az bir temkinle ele alırlar. Kesin olarak iddia ederler ki, güzel olan gizlenmez ve bu garip adette kusurları örtmek gibi "tamamen kadınca" bir arzu vardır. Ve Avrupalı kadın kendini estetik, kuaför ve moda ile düzeltmeye, güzelleştirmeye, değerli kılmaya çalışırken, Cezayirli hemcinsi, örtünmeyi, gizlenmeyi, erkeğin arzu ve şüphesini cezb etmeyi tercih eder.

Askerlerin köylere saldırılarını, halkın malına el konulmasını ve kadınlarının iğfal edilmelerini, kısaca, bir ülkenin gasp edilmesini hikâye eden Cezayir'de Fransız fethinin tarihi (J. P. Sartre "*Yahudi Meselesi Üzerine Düşünceler*" adlı eserinde yahudi kadınının hep bir av gibi görüldüğünü yazmıştı) aynı dinamik görüntünün doğuşuna ve kristalleşmesine yardımcı oldu. İşgalcinin sadizmine, şehvetine verilen bu hürriyetin yeniden hatırlanması, işgalcinin psikolojik dünyasında yırtılmalara, bazen hayalin sevk ve idare ettiği davranışlara ve bazı

hallerde de suç teşkil eden hareketlere imkân veren durumlar meydana getirir.

Bu yüzdendir ki, Avrupalı'nın rüyalarında Cezayir kadınının iğfali, çarşafın yırtılmasından sonra gelir. Burada, kadının iki defa ismetinin bozulduğu görülür. Ve rüyalarda kadın, Avrupalı erkeğe bağlanma veya onu kabullenme ne kelime, ona secde eder âdeta. Avrupalı'nın Cezayir kadınıyle yaşadığı aşk dolu rüyaların her seferinde, sömürgeleştirilen toplum ile olan münasebetleri sökün eder. Bu rüyalar, Avrupalı kadınların yer aldığı rüyalardaki gibi aynı ahenk ve aynı şehvet düzeyinde akıp gitmez. Cezayir kadınıyle olan beraberlikte, karşılıklı itiraflarla yavaş yavaş seyreden bir aşk yerine, bütün şiddetiyle birdenbire sahip olma, iğfal etme ve neredeyse öldürme söz konusudur. Olay, normal bir Avrupalı'nın gözünde bile bir vahşilik ve paranevrotik bir sadizm görüntüsü kazanır. Bu vahşiliği ve bu sadizmi Cezayirli kadının ürkek davranışlarında okumak mümkün. Rüyada kadın çığlıklar atar, dişi bir geyik gibi çırpınır, bitkin düşer ve bayılır, ele geçirilir, parça parça edilir.

Bu rüya olayında bizim için önemli olan bir özellik var. Avrupalı, hiçbir zaman tek bir kadın hayali kurmaz. Karşılaşmanın bir çift düzeyinde kaldığı ender rüyalarda bile, kadın ansızın kaçar ve erkeği doğruca "kadınların" yanına götürür. Şuuraltına kuvvetli bir şekilde yerleşmiş olan şehevî temaların tesiriyle Avrupalı erkek, harem gibi, jineze (eski Roma ve Bizans'ta kadınlar evi) gibi çoklu kadın hayatının rüyalarını görür.

Avrupalı'nın saldırganlığı Cezayir kadınının namusu hakkında da fikir yürütmeye kadar uzanır. Çekingenliği ve tedirginliği, konfliktüel (çatışma esasına dayalı) psikolojinin saçma kanunlarına göre tersine dönüşür ve Cezayir kadını ikiyüzlü, ahlâksız, hatta gerçek bir şehvet azgını olur. Cezayir toplumunun fert fert parçalanmasında sömürge stratejisinin Cezayir kadınına hemen birinci planda yer verdiğini gördük.

Sömürgecinin, şiddet ve ısrarla üzerine düşmesi, mücadele tarzı, tabiatıyla sömürgeleşmiş insanda tepki doğurur. İşgalcinin şirretliği karşısında, sömürge insanı, yerli kültürün daha önceleri etkisiz bir unsurunu ön plana çıkarır. Sömürgecinin Cezayir kadınını illâ çarşafsız görmek kudurganlığı, çarşaf zaferini her ne pahasına olursa olsun kazanmak iddiası, yerli halkı direnişe geçirir. Ananevi bir kıyafet olan hayık'a sömürgecinin açıkça dil uzatması, o güne kadar ölü kalan bu unsura yeni bir hayat verir. Ölü diyoruz, çünkü, ne şekilde, ne renkte bir gelişme gösterememiş ve Cezayir kültür deposunun sabitleşmiş bir unsuru haline gelmişti. Burada yine, sömürgeleşme psikolojisinin bir kanunu karşımıza çıkar. Bir halkın ebediyen varolma iradesini harekete geçiren, direnme merkezlerini belirleyen, işgalcinin projeleri ve eylemidir.

Zenci damgasını beyaz vurur. Ama siyah ırkın özelliklerini belirleyen kara adamdır. Çarşaf etrafında yoğunlaşan sömürgeci taarruzuna karşı sömürge insanı çarşafı bayraklaştırır. Uyumlu bir bütün içinde fark edilmeyen bir unsur olan çarşaf, bir tabu vasfını kazanır ve Cezayir kadınının çarşaf hakkındaki düşünceleri onun yabancı işgalini nasıl karşıladığını ortaya koyar. Geleneklerinin şu veya bu kısmını sömürgecinin söz konusu etmesine, sömürge çok şiddetli tepki gösterir. Geleneği değiştirmek için gösterdiği gayret, beyin yıkama çalışmasında, ricalarında, tehditlerinde işgalcinin ters duygular içinde olması, bu imtiyazlı unsur etrafında gerçek bir direniş dünyası kurar. Bu çarşafla işgalciye kafa tutmak, onu seyirlik bir başarısızlığa uğratmak ve hem muhalefeti hem de gizli savaşı "bir arada yürütmek" demekti. Her anı savaş kokan bir barış havasını devam ettirmektir.

Bağımsızlık savaşı münasebetiyle, Cezayir kadınının ve yerli toplumun çarşaf hakkındaki düşünceleri önemli değişikliklere uğrayacaktır. Bu yeniliklerin ilginçliği, mücadele programında hiçbir zaman yer almamış olmalarında yatar. Devrim doktrini,

kavga stratejisi, çarşaf ile alâkalı davranışların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine hiç temas etmedi. Bundan böyle, bağımsız Cezayir'de bu sorunların gündeme getirilmeyeceği söylenebilir, zira halk, meselelerin, bunları ortaya çıkaran hareket içinde çözümlendiğini devrimci tecrübe esnasında öğrendi.

1955'e kadar kavgayı sadece erkekler yürütür. Bu kavganın devrimci özelliği, mutlak bir gizliliğin icab etmesi, militanı, olup bitenlerden, eşini tamamen habersiz bırakmaya zorlar. Zamanla düşmanın kavga şekillerine uyum sağlamasıyla, yeni çözümler gerektiren yeni zorluklar ortaya çıkar. Cezayir devrimine kadınların faal elemanlar olarak dahil edilmesi kararı ciddiye alındı. Bir anlamda, değişmesi gereken, kavga anlayışının kendisiydi. İşgalcinin şiddeti, zulmü, millî topraklara aşırı bağlılığı, idarecileri bazı kavga usullerinin gözden uzak tutulamayacağına inandırdı. Giderek topyekûn bir savaşın aciliyeti kendini hissettirdi. Fakat, kadınları kavga içine çekmek, yalnızca milletin tümünü seferber etme arzusuna dayanmaz. Kadınların savaşa girişi ile devrimci savaş tipine riayet, ahenkli bir şekilde birleştirilmelidir. Diğer bir ifadeyle, kadın, erkeklerin gösterdikleri bütün fedakârlıkları yapmalıdır. Dolayısıyla, ondan, defalarca hapse giren tecrübeli bir mücahit militana duyulan itimat beklenebilmeli, fevkalâde bir maneviyat yüksekliği ve psikolojik kuvvet istenebilmelidir. Tereddütler yok değildi. Devrimci çarklar öyle bir zenginlik kazanmıştır ki, mekanizma, verilen hızla işler. Mekanizmayı daha karmaşık hale sokmak gerekiyordu, yani , tesirinden bir şey kaybetmeksizin şebekeyi çoğaltmak. Kadınlar bir yerleri yedekte doldurmak için değil, yeni görevlerin üstesinden gelebilecek kabiliyette unsurlar olarak kabul edilebilirlerdi ancak.

Kadınlar, önceleri, dağlarda çetelere sağlık hizmetleri götürürlerdi. Fakat, onu zincirin temel bir halkası olarak görmek, devrimi, şu veya bu bölümlerde onun yapacağı faaliyetlere bağımlı kılmak kararı, şüphesiz tamamen devrimci bir tutumdu.

Devrim'i herhangi bir noktada kadının faaliyetine terk etmek, mühim bir tercihti. Böyle bir karar, birçok sebeplerden ötürü zor alındı.

Mutlak hakimiyet dönemi boyunca Cezayir toplumunun ve özellikle de kadınların işgalciden kaçtıklarını gördük. İşgalcinin kadınları açmak ve onları kültür tahribatı sırasında müttefik edinmek için gösterdiği kararlılık geleneklerin güçlenmesine yol açtı. Sömürgecinin yıkıcı eylemine karşı yürütülen direniş stratejisi için olumlu olan bu davranışların, tabiidir ki, menfi neticeleri de olacaktı. Rahatlık ve emniyet açısından, bilhassa şehir kadınları zor durumda kalırlar. Dar çevre içinde yaşamak mecburiyeti, büyük caddelerin, geniş kaldırımların, evlerin, arabaların, hızlı hızlı giden ve birbirlerine çarpan insanların oluşturduğu sınırsız bir ufuk önünde normal hareket serbestliğini gösteremez kadın vücudu. Nisbeten kapalı ve bilinen, önceden tesbit edilen ve ayarlanan bu şehir içi yer değiştirmeleri, hızlı bir devrimi ciddî olarak ipotek altına alır.

Siyasî şefler bu durumu çok iyi biliyorlardı ve gösterdikleri tereddütler, mesuliyetlerinin şuurunda olduklarına işaretti. Bu kararın başarıya ulaşmasından şüphe etmekte haklıydılar. Böyle bir karar, devrimin akışında felaketlere sebep olmayacak mıydı? Bu şüpheye, aynı derecede mühim bir unsur daha katılıyordu. Sömürgecinin gaddarlığını bilen sorumlular, kadınları devreye sokmakta tereddüt gösteriyorlardı. Devrim yöneticileri, düşmanın caniliği hakkında hiçbir hayale kapılmıyorlardı. Hemen hepsi hapishaneye düşmüş, Fransız adlî polisinin hücrelerinde veya kamplarda mahkumlarla beraber sorguya çekilmişlerdir. Biliyorlardı ki, tutuklanan her Cezayir kadını, öldürülünceye kadar işkence görecektir. Bu yola kendiliğinden girmek ve birçok ihtimal arasından işkence ile ölmeyi kabullenmek, nisbeten kolay. Böyle bir ölüm tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı muhakkak olan birini seçmek gerektiğinde ise işler zorlaşır. Oysa, kadının devrime iştirakine karar verilmeliydi:

dahilî muhalefet ağır basıyor ve her karar aynı tereddütleri, aynı umutsuzlukları doğuruyordu.

Halk savaşının bu yeni şekliyle ortaya çıkan olağanüstü başarısı gözlemcileri, Cezayir kadınlarının eylemlerini bazı direnişçilerin eylemlerine, hatta özel servis gizli ajanlarının eylemlerine benzetmeye sevk etti. Cezayir kadınının "sokakta yalnız bir kadın" olmayı ve devrimci görevi yerine getirmeyi aynı anda kendiliğinden öğrendiğini hep zihinlerimizde tutmalıyız. Cezayir kadını bir gizli servis ajanı değildir. Hiçbir eğitimi, hiçbir bilgisi, hiçbir geçmişi olmadan, çantasında üç el bombasıyla veya korsesine soktuğu bir bölgenin faaliyet raporuyla sokağa çıkar. Romanlarda defalarca okunan veya sinemalarda seyredilen rolleri oynamak düşüncesi yoktur onda. Bu tür bir eylem içinde olan bir Batılı kadını incelediğimizde hep karşımıza çıkan oyun faktörü, taklit faktörü, onda görülmez.

Tanınmış ve binlerce defa hayallerde veya hikâyelerde yaşatılmış bir şahsiyetin canlandırılması değildir yapılan. Hiçbir ön çalışması olmayan saf bir yerli doğuştur bu. Taklit edilecek biri yoktur. Aksine, şiddetli dramlaşma vardır, kadın ile devrimci arasında bir irtibatsızlık vardır. Cezayir kadını birdenbire tragedya seviyesine yükselir.

Millî Kurtuluş Cephesi (FLN) hücrelerinin gün geçtikçe çoğalması, malî, istihbarat, karşı istihbarat, siyasî formasyon, faaliyet halindeki bir hücre için üç veya dört tane yedek hücrelerin kurulması gibi yeni görevlerin ortaya çıkması, tamamen ferdî bu misyonların yerine getirilmesi için sorumluları başka elemanlar aramaya sevk etti. Sorumlular arasında cereyan eden son tartışmalardan sonra ve bilhassa devrimin karşı karşıya kaldığı günlük meselelerin aciliyeti önünde, kadını millî kavgaya somut olarak dahil etme kararı alındı. Bu kararın devrimci mahiyeti üzerinde bir kere daha ısrarla durulmalı. Başlarda, evli kadınlarla temas kurulur. Fakat, çok geçmeden bu sınırlama terk edilecektir. Önce kocaları militan olan kadınlar

seçilir. Ardından dullar veya boşanmış kadınlar. Her halükârda genç kızlara görev verilmez. Evvelâ, yirmi veya yirmi üç yaşında dahi olsa, bir genç kızın aile yuvasından ayrılıp tek başına sokağa çıkması mümkün değildir. Fakat, kadınların annelik veya zevcelik vazifeleri, tutuklanmaları ve öldürülmeleri halinde ortaya çıkacak muhtemel neticeleri en aza indirme endişesi, siyasî sorumluları bir başka merhaleye geçmeye, her türlü kısıtlamaları aşmaya, ayırım gözetmeden bütün Cezayir kadınlarının desteğini almaya götürdü.

Bu arada, mücahid militanın 200 m. gerisinden giderek bildiriler taşıyan, irtibat ajanı olarak kullanılan kadın hâlâ çarşaflıdır; fakat belli bir müddet sonra kavga Avrupa semtlerine doğru kayar. Kasbah'ın koruyucu mantosu, yerli halkın çevresinde arap şehrinin ördüğü hemen hemen organik emniyet perdesi çekilir ve Cezayir kadını işgalcinin semtine savunmasız olarak girer. Çok geçmeden şaşılacak derecede mütecaviz bir tavır kazanır. Zalime karşı bir harekete geçildiğinde ve bu zulüm Cezayir'deki gibi sürekli ve artan şiddetle uygulandığında, küçümsenmeyecek sayıda engellerin aşılması gerekir.

Avrupalıların oturduğu yerler yerli halkın oturduğu yerlerin bir uzantısı değildir. Sömürgeciler yerli halkın içinde yerleşmemişlerdir. Yerli şehri çepeçevre sarmışlar, kuşatma tertip etmişlerdir. Cezayir şehrinin Kasbah semtinde bütün çıkışlar düşmanın kucağına açılır. Aynı durum, Konstantin'de, Oran'da, Blida'da ve Bone'de de vardır. Bütün Cezayir şehirleri böylece işgalcinin mengenesine alınmış durumdadır. Yerli şehirlerin nasıl hareketsiz kılındığı, yerli semtlerin nasıl kıskıvrak sarıldığı hususunda bir fikir edinebilmek için elimizde, işgal kuvvetleri genel kurmayının değerlendirmelerini de göz önünde tutarak bakacağımız, şehir planları olması lâzım.

Sömürgecinin bir ayırım gözetmeden hepsine birden "Fatma" ismini taktığı temizlikçi kadınların dışında Cezayirli kadın

ve bilhassa genç kızlar batılıların semtlerinde pek dolaşmaz. Hemen hemen bütün dolaşmalar arap mahallerinde yapılır. Ve hatta buralarda bile sokağa çıkma en aza indirilmiştir. Şehrin dışına gitme ya yakın bir akrabanın ölümü, yahut dini bayramlar münasebetiyle akraba içinde yapılan ziyaretler için olur. Böyle durumlarda Avrupalılar'ın semtlerinden arabayla, o da sabahın erken saatlerinde geçilir. Avrupalı kızlardaki rahatlığa asla sahip olmayan - talebelerden birkaçı dışında - Cezayirli kız, genç Cezayirli, Avrupalılar'ın semtine girdiğinde birtakım yasakları, sunî olarak meydana getirilen korkuları, heyecanları yenmek zorundadır. Bir taraftan işgalcinin esasen düşman olan dünyasına, diğer taraftan seferber edilmiş, uyanık ve etkili polis kuvvetlerine karşı koymak zorundadır. Cezayirli, batılıların bölgesine girdiği her seferinde kendine karşı, çocukça korkularına karşı, zafer kazanmalıdır. Hafızasına ve bedeninin bir tarafına nakşettiği işgalcinin resmini, ona yeniden şekil vermek için çıkarmalıdır. Ve bu resmi yıpratmalı, özünden mahrum bırakmalı, utanma duygusunu söküp atmalı ve bütün sırlarını ifşa etmelidir.

Önceleri enfüsi (sübjektif) olan sömürgeciliğe karşı mücadele, sömürge insanının eski korkusunu yenmesinin ve ölümsüz olduğuna inanan bir sömürgeciliğin günbegün artan sonucudur.

İhtiyaç duyulduğu zamanlarda Cezayirli genç kız bir irtibatı sağlar. Cezayir şehri bir arap şehri değildir artık; düşman düzeninin sinir sistemi, muhtar bir bölgedir. Oran ve Konstantin giderek büyürler. Kavgayı başlatan Cezayirli, yerli şehirlerin etrafındaki, giderek daha çok sıkılan mengeneyi açar. Devrim, Cezayir şehrinde yeni irtibatlar kurar. Bütün bu görevleri yerine getiren, katkıları büyük nisbette artan Cezayir kadını, Cezayir kızıdır.

Bazen hiç okuma yazması olmayan kadınlar tarafından ezberlenen karmaşık şifreli emirlerin götürülmesi ve çeşitli mesajların iletilmesi, Cezayir kadınına bırakılan işlerden birkaçıdır.

Aynı zamanda sorumluların toplantı halinde olduğu evin önünde saatlerce gözcülük de yapar. Dikkati çektiği için sokak ortasında dikilemeyen, içerideki kardeşlerinin emniyetinden sorumlu olduğu için de oradan fazla uzaklaşamayan kadın, zaman zaman hem feci hem komik anlar yaşar. Kaldırım üzerinde "piyasa yapan"' çarşafsız Cezayirli, bütün dünya gençliğinin yaptığı gibi, gençler tarafından şöyle bir süzülür; sokakta çarşafsız bir kadın! Ve söylenen tatsız, hayasız ve alçaltıcı sözler. Bu gibi durumlarda dişleri sıkmak, birkaç metre yürümek, dikkatlerin üzerinizde toplanmasına sebep olan, başkalarına da ya kendileri gibi yapmalarını telkin eden yahut sizi müdafaa etmek hissini uyandıran kimselerden uzaklaşmak lâzım. Çantasında veya elindeki küçük bir bavulda milyonlarca lira tutarındaki devrimin parasıyla da dolaşır Cezayir kadını. Bu paralar, hapishanelerdeki Cezayirliler'in ailelerine yardım etmek veya savaşan grupların ilaç ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak için harcanacaktır.

Devrim'in bu yönü Cezayir kadını tarafından sebatla, kendinden emin bir halde ve inanılmayacak bir başarıyla yürütüldü. Subjektif dahilî birtakım zorluklara ve ailesinden bir kısmının bazen çok anlayışsız davranmasına rağmen, kendisine tevdi edilen bütün vazifeleri yerine getirecektir. Fakat, günler geçtikçe işler daha bir karmaşık hale gelecektir. Yurt düzeyinde devamlı dolaşıp, öncü kadınları, yol açıcı genç kızları devrime davet edenler, polisin henüz ismini bilmediği yeni siyasî liderler değildir artık. Şehirlerde gerçek askerî liderlerin gelip gittikleri görülür. Bunlar, bilinen, aranan insanlardır. Elinde onların resimlerini bulundurmayan tek bir polis şefi yoktur.

Oradan oraya dolaşan bu savaşçıların silahları hep yanlarındadır. Ya bir otomatik tabanca, ya bir tabanca, ya el bombaları veyahut üçü birden bulunur üzerlerinde. Esir düşmek mefhumunu tanımayan bu adamların durum karıştığında

hemen geri almak kaydıyla, kendilerine yolu açmakla görevli olan kadınlara silahlarını vermeyi kabul ettirinceye kadar akla karayı seçer siyasî sorumlu. Böylece, hep beraber Avrupalılar'ın arasına girilir: yüz metre ötede elinde çantasıyla bir kız ve arkasında tedirgin görünüşle iki veya üç adam. Grubun feneri ve barometresi durumundaki bu genç kız, tehlikeyi adımlar. İkide bir durup sonra tekrar yola koyulmak, her iki yönde gelip geçen polis arabaları, devriye gezen askerler vs...

Verilen bir görevi yerine getiren savaşçılar, "zaman zaman silahlarımıza sarılmak arzusu şiddetli bir hal alıyordu, zira kendimizi müdafaa etmeye fırsat kalmadan kıskıvrak yakalanmaktan korkuyorduk" diye itiraf edeceklerdir. İşte bu safhadan sonra, artık Cezayir kadını Devrim'in bir öznesi olur. 1950'den sonra gösterdiği faaliyetler gerçekten devasa boyutlara ulaşır. Sivil Cezayirliler'in dağlarda ve şehirlerde katledilmelerine cevap vermek durumundaki devrim idaresi, terörün halkı yiyip bitirmesini istemiyorsa, şimdiye kadar uygulanmamış mücadele usullerine başvurmak mecburiyetinde hisseder kendini. Bu olay yeterince tahlil edilmedi. Devrimci bir hareketi, terörizm denilen bu silahı seçmeye götüren sebepler üzerinde yeterince durulmadı.

Fransız direnişi sırasında terörizm, askerleri, işgalci Almanları veya düşmanın stratejik mevkilerini hedef alıyordu. Terörizm tekniği aynı: Tek kişinin veya bir grubun yaptığı bombalı saldırılar veya trenlerin raydan çıkarılmaları. Sömürgeleşmiş bir ülkede, bilhassa Avrupalı nüfusun önemli olduğu ve postacı, bakkal ve eczacının terörist milisler tarafından süratle baskı sisteminin denetimine alındığı Cezayir gibi bir ülkede, savaş sorumlusu yepyeni bir durum karşısında bulur kendini. Hiç kimse bir sivilin sokak ortasında öldürülmesi kararını kolay kolay veremez. Hiç kimse, halka açık bir yere bomba koymaya vicdanı sızlamadan evet diyemez.

Gördükleri baskının şiddeti ve zulmün acımasızlığını hesa-

ba katan Cezayirli yöneticiler, büyük bir vicdan huzursuzluğu duymadan karşı saldırıya geçebileceklerini düşünürken, en korkunç cinayetlerin bile bazı kararları almak için yeterli bir mazeret teşkil edemeyeceğini fark ederler.

Birçok defa bazı projelerden vazgeçilmiş ve hatta bomba yerleştirmekle görevli fedai son anda geri çağrılmıştır. Bu tereddütlerin izahında, şüphesiz, öldürülen veya sakat kalan sivillerin hatırlanması vardır. Hürriyet davasına halel getirecek birtakım hareketleri yapmama siyasî endişesi vardır. Yine, Cephe ile beraber çalışan Avrupalılar'ın bu saldırılar sırasında hedef olmaları korkusu da vardır. Demek ki, üçlü bir endişe söz konusu: bazı defalar masum olan kurbanların sayısını arttırmak endişesi, devrime yanlış bir görüntü kazandırmak endişesi ve nihayet Fransız demokratları, bütün dünyanın demokrat insanlarını ve Cezayir milliyetçiliği idealini benimseyen Cezayir'deki Avrupalılar'ı devrim saflarında tutmak endişesi.

Oysa, Cezayirliler'in katledilmeleri, taşra şehirlerinde yapılan yağmalar, Avrupalı sivillerin emniyetini güçlendirir, sömürge statüsünü sağlamlaştırır ve sömürge dünyasına umut verir. Cezayir Millî Ordusu'nun birkaç askeri eyleme girişmesini müteakip kendi ırkçılıklarını ve saygısızlıklarını örtbas eden Avrupalılar, yeniden kendini beğenmiş, kendinden başkasını hor gören, küçümseyen ananevi karakterlerine bürünürler. Millî Kurtuluş Cephesi (FLN)'nin beş üyesini götüren uçağın geri çevrildiği gün, Birtuta'daki bir Avrupalı, fotoğraflarını göstererek şöyle haykırıyordu: "İşte onları ele geçirdik; bana sorarsanız hepsini asalım!"

Devrim'e indirilen her darbe, yapılan her katliam, sömürgecilerin vahşiliğini arttırır ve sivil Cezayirli'yi her yönden sarsar. Fransız askerleriyle dolu trenler, Cezayir körfezlerinde manevra yapan ve sahili bombalayan Fransız donanması, semalardaki Fransız uçakları, köylere baskın düzenleyen ve insanları acımasızca katleden milisler... İşte bütün bunlar, halka,

müdafaa edilmediği, korunmadığı, hiçbir şeyin değişmediği ve Avrupalılar'ın istediklerini yapabilecekleri intibaını verir. Avrupalılar'ın sokaklarda "her birimiz on tanesini yakalayıp yok etsek, göreceksiniz mesele hemen halledilecek" diye bağırdıkları dönemdir bu. Ve bilhassa şehirlerde yaşayanlar olmak üzere, Cezayir halkı onların bu kendini beğenmiş tavırlarında ıstırabını okur ve gizlenmek ihtiyacı bile duymayan suçluların cezasız kalışına şahit olur. Her Cezayirli kendi bölgesindeki işkenceciler ve katilleri ismen bilir ve tanır. Bir müddet sonra halk endişesini zihnine yerleştirir ve işgalcinin saldırılarına hem kemmiyet hem keyfiyet olarak karşı durmanın gerçekten mümkün olup olmadığını sorar kendi kendine.

Hürriyet, terörizm ve karşı terörizm denilen korkunç dairenin içine girmeye değer miydi acaba? Bu nisbetsizlik, zulümden kaçmanın imkânsızlığının bir ifadesi değil midir? Bununla beraber bir kısım halk sabırsızlanır ve terör yolunda düşmanın elde ettiği üstünlükleri durdurmak ister. Rakibi isim göstererek ve tek tek vurmak kararı artık kaçınılmaz olur. "Kaçarken vurulduğu" söylenen mahkûmlar, işkence edilen insanların çığlıkları, yeni kavga usullerinin uygulanmasını gerektirir.

Önce sömürgeci polisler ve sömürgecilerin toplantı yerleri hedef alınır. O günden itibaren Cezayir kadını devrimci harekete büyük bir hırsla ve bütün ağırlığıyla katılır. Fedainin, bir barın önünde veya seçilen hedefin geçeceği yerde son dakikada alıp kullanacağı tabancaları veya bombaları çantasında o taşır. Bu dönemde Avrupalıların oturdukları mahallerde yakalanan Cezayirliler acımasız bir şekilde tutuklanır, sorguya çekilir ve didik didik aranır.

Bu sebepledir ki, düşmana ölüm, devrime hayat götüren bu çiftin, bu erkek ve bu kadının yürüyüşünü takip etmek gerekir. Biri diğerine destek ama görünüşte birbirine yabancı. Biri baştan başa Avrupalılaşmış, tamamen serbest ve rahat, çevreye uymuş, hiç şüphe çekmez. Diğeri yabancıdır, tedirgindir, kaderine doğru adım adım ilerler.

Edebiyatın meşhur ettiği dengesiz anarşistlerin aksine Cezayirli fedai esrar içmez. Fedainin tehlikeyi bilmemezlikten gelmeye, şuurunu karartmaya veya unutmaya ihtiyacı yoktur. "Terörist" bir görevi üstlendiği an ruhuna ölümü nakşeder. Onun randevusu artık ölümledir. Fedai ise, onun, devrimin hayatıyla, kendi öz hayatıyla randevusu vardır. Fedai bir kurban değildir. Vatanın istiklâli için hayatını kaybetmek ihtimali önünde gerilemez şüphesiz, fakat hiçbir zaman ölümü seçmez.

İşkenceci bir sömürgeci polis komiseri veya sömürgeci askerlerin bir şefi için öldürülme kararı verildiyse bundan bu adamların devrimin ilerlemesine engel oldukları anlaşılır. Froger* meselâ sömürgeci bir geleneği ve 1954 yılında Gelma ve Setif'de uygulanan o güne kadar duyulmamış metodları temsil eder. Üstelik, Froger'in sözde kuvveti sömürgeciliği kristalleştiriyor ve sistemin sağlamlığından şüphe etmeye başlayanların ümitlerini arttırıyordu. Cezayir halkı içinde ne kadar hırsız ve katil varsa Froger gibi adamların etrafında toplanır. Bunu fedai bilir ve ona refakat eden silahlı kadın da bilir.

Tabanca, el bombası, yüzlerce sahte kimlik kartı veya bomba taşıyan, çarşafını çıkarmış Cezayir kadını, batı denizinde bir balık gibi gelişir. Fransız askerleri, devriyeler ona yolda gülümser, güzelliği için laf atarlar. Fakat çantasında bir devriye müfrezesinin dört veya beş elemanını yere seren otomatik tabancanın bulunacağını hiç akıllarına getirmezler.

Çarşafını daha dün çıkaran, milislerin, paraşütçülerin ve polislerin arasından Avrupalılar'ın semtine doğru ilerleyen bu genç kıza yeniden dönmek gerekir. Devrimden önce yapmaya alışık olduğu gibi duvarlara sürünerek gitmez artık. Hâkim zümrenin önünde hep ezilmek durumunda olan Cezayirli ka-

* Froger, sömürgeci ordu komutanlarından. 1956 yılında bir fedai tarafından öldürüldü.

dın, kaldırımın ortasında gitmemeye bakardı. Ortadan, bütün dünyada olduğu gibi, hakim olanlar yürürdü.

Çarşafı terk eden Cezayir kadınının omuzları açıktır artık. Yürüyüşü yumuşak ve talimli: ne çok hızlı, ne çok yavaş. Çarşaf içinde kaybolan bacaklar çıplak ve kendi halindedir; vücudun alt kısmı ise "açık havaya" bırakılmıştır.

Ananevi toplumda Cezayirli genç kıza vücudu evlenme çağında ve çarşafla birlikte tanıtılır. Çarşaf bütün vücudunu kaplar ve onu disiplin altına alır, en ateşli olduğu anlarda bile onu sakinleştirir. Çarşaf korur, çarşaf emniyet hissi verir, çarşaf tecrit eder. Çarşafın kadın vücudu açısından ehemmiyetini takdir edebilmek için Cezayirli kadınların itiraflarını dinlemiş olmak veya çarşafını yeni çıkarmış bazı kadınların içine düştükleri halleri tahlil etmiş olmak gerekir! Sanki elbise orasından burasından kesilmiş de vücud ortaya çıkmış ve kontrolden uzaklaşmış hissi; el ve bacakların ilanihaye uzuyormuş sanılması. Cezayirli kadın ne zaman bir caddede karşıdan karşıya geçecek olsa, aşılacak mesafeyi bir türlü kestiremez. Çarşaftan çıkan vücud parça parça gidiyormuş, kaçıyormuş gibidir. Kötü giyinmiş, hatta çıplakmış hissi vardır. Bir şeylerin eksikliği bütün şiddetiyle kendini hissettirir. Tamamlanmamış olmanın verdiği can sıkıcı bir haz. Kendini dağıtmak gibi korkunç bir his.

Çarşafın yokluğu Cezayir kadınının vücud dengesini kötüleştirir. Vücudunun yeni ölçüleri, kaslarına hükmedebilmesi için yeni vasıtalar en kısa zamanda icad edilmelidir. Çarçafsız kadın sokakta nasıl yürür, bunun keşfedilmesi lâzım. Dikkat çeken aşırılıkları, abartılmış boyanmaları bir kenara bırakarak, her türlü çekingenliği, patavatsızlığı üstünden atması lâzım (zira artık bir Avrupalı kadın gibi olmalıdır). Avrupalılar'ın semtlerine çırılçıplak giren Cezayir kadını vücudunu yeni baştan öğrenir, onu tamamen devrimci bir yere oturtur. Vücud ve dünya arasındaki bu yeni dialektik, söz konusu kadın olunca, ehemmiyet kazanır.

Fakat Cezayir kadını sadece vücuduyla çelişki halinde değildir. Devrim makinesinin bazen ana unsuru olabilen bir halkasıdır o. Silah taşır, önemli sığınakları bilir. İşte bu karşı karşıya kaldığı tehlikelerin ışığı altındadır ki, bağlı olduğu sorumluya dönüşünde "görev ifa edilmiştir..." diyebilmesi için kazanması gerektiği inanılmaz başarıları anlaşılır.

Belirtilmeye değer bir başka zorluk, kadınların faaliyete başladıkları ilk aylarda ortaya çıkar. Devrim hesabına orada burada dolaşan, çarşafını çıkarmış Cezayirli kadını ailesi veya bir akrabası görür. Hemen babasına haber verilir. Baba önceleri bu sözlere inanmakta tereddüt eder tabiatıyla. Sonra gelen raporlar çoğalır. Birçok kimse gelip, Zühre veya Fatma'yı, hem de çarşafsız, üstelik bir sokak kadını gibi yürürken "Allahım sen bizi koru" diyerek gördüklerine tepki verir. Bunun üzerine baba kızından açıklama yapmasını ister. Daha ilk kelimelerde donakalır. Kızının kararlı bakışlarında baba eyleme girişin çok eski olduğunu anlar. Aile şerefinin yıkılması korkusunu yepyeni ve buz gibi bir korku, kızının işkencede veya savaşta ölmesi korkusu silip götürür. Her şeyin yürütücüsü, her değerin kurucusu olan baba ve bütün aile, kızın arkasında, kızın izleri üstünden yeni Cezayir'e katılır.

Çıkarılan, daha sonra tekrar giyilen çarşaf; bir silah haline getirilen, gizlenme tekniğine dönüştürülen çarşaf. Sömürge halindeyken çarşafın toplumdaki tartışmasız yeri, bağımsızlık savaşı sırasında tamamen kaybolur. Kavgaya bilfiil iştirak etmeyen Cezayirli kadınlarda bile çarşafı terk etme temayülü belirir. Bilhassa 1957'den itibaren bazı şartlar altında çarşafın yeniden ortaya çıktığı doğrudur. Görevler aslında çok daha çetindir. İşkenceye dayanamayarak konuşan bazı militan kızlar, düşmana, Avrupalılaşmış görünen kadınların kavgada çok temel bir rol oynadıklarını itiraf etmişlerdir. Düşman bu durumu biliyor artık. Üstelik bazı Avrupalı kadınlar da tutuklanır. Kendi içinden yıkılmaya başladığını görür düşman;

şaşkınlığa düşer. Cezayir'deki Avrupalılar'ın kurtuluş savaşına iştirak ettiklerinin Fransız otoriteleri tarafından keşfedilmesi, Cezayir Devrimi'nin önemli bir tarihi olmuştur*. O günden sonra Fransız devriyeleri önlerine gelen herkesi sorguya çekerler. Hem Cezayirliler'e hem Avrupalılar'a şüpheyle bakılır. Tarihî sınırlar yıkılıp gider. Elinde paket taşıyan her kim olursa olsun, açmaya ve içindekileri göstermeye mecbur tutulur. Dileyen dilediği kimseye bir yerden bir yere taşınan bir paket hakkında hesap sorabilir duruma gelir. Bu şartlar altında paketi işgalcinin bakışlarından uzaklaştırmak ve yeniden koruyucu hayık'a bürünmek aciliyet kazanır.

Burada yine yeni bir tekniği geliştirmek icab eder. Sorumlunun dediği gibi, "dokunmanın bile çok tehlikeli olduğu" ağırca bir nesneyi çarşaf altında taşımak, hayık'ın içinde zavallı bir kadından veya silik bir genç kızdan başka hiçbir şeyin bulunmadığı intibaını bırakabilmek mesele. Çarşaf giymiş olmak değil söz konusu olan. Öyle bir "Fatma" görünümü" vermeli ki, onu gören asker "bundan bir zarar gelmez" demeli. Çok zor bir rol doğrusu. Ve üç metre ötenizde hiç de şüpheli bir hali bulunmayan çarşaflı bir kadını sorguya çeker polisler. Ve mesullerin heyecanlı ifadelerine bakılırsa, bir bomba veya el bombası çantası kadının vücuduna ip ve kayışla bağlıdır. Zira eller boşta kalmalı, askerler aramalarında fazla ileri gitmesinler diye saf ve alçak gönüllü bir tavırla ellerin çıplak olduğu gösterilmelidir. Boş elleri ve özellikle hareketli ve serbest elleri göstermek düşman askerini ikna etmeye yeter.

İlk zamanlar, üzerindekiler bir bir çıkarılan Cezayir kadınının vücudu, şimdi yeniden örtünmeye başlar. Önceleri sergilenmesine, baştan çıkarıcı ve cezb edici olmasına çalışılan bu vücudu bu dönemde ezmek, şekilsiz hale sokmak, olabildiğince ahmak göstermek gerekir. Tabancaların, bombaların, şarjörlerin devridir bu.

---

* Bkz. "Cezayir'deki Avrupalı Azınlık" adlı bölüm.

Düşman bu durumlardan haberdardır artık. Sokaklarda duvarlara sürtünerek, yürüyen klasik Cezayir kadını görüntüsü yeniden başlar. Her çarşaflı kadına ayırım gözetmeksizin şüpheyle bakılır. Manyetik dedektörler bitmez tükenmez bir hırsla vücudun orasında burasında gezdirilir. Kadın, erkek, çocuk, bütün bir Cezayir halkının hep birden birliğini, millî sesini ve Cezayir toplumunun yeniden kuruluşunu imtihandan geçirdiği bir devirdir bu.

Bu yeni şartları bilmeyen veya bilmemezlikten gelen Fransız sömürgeciliği Cezayir kadınını batılılaştırma kampanyasını 13 Mayıs'ta yeniden başlatır. Kapı dışarı atılmakla tehdit edilen hizmetçiler, yuvalarından sökülüp alınan fakir kadınlar ve fahişeler, halk meydanına götürüldüler ve "yaşasın Fransız Cezayir'i" çığlıkları altında sembolik olarak çarşaflarını çıkarıp attılar. Bu yeni taarruz karşısında eski tepkiler yeniden ortaya çıktı. Anında ve hiçbir ortak karar alınmadan uzun zamandan beri çarşaf giymeyen Cezayir kadını ananevi hayık'a bürünerek, kadının, Fransa'nın ve General De Gaulle'ün davetiyle hürriyetine kavuştuğunu söylemenin doğru olmadığını gösterir.

Bu psikolojik tepkilerin arkasında, bu ani cevabın altında her zaman işgalcinin reddi, değerlerinin reddi vardır. Hatta bu değerler objektif olarak kabul edilebilecek olsalar bile. Bu entellektüel gerçeği, sömürge insanının bu yegane hassasiyetini kavramaktan uzak olan sömürgeciler "Cezayirliler'e rağmen Cezayir'e iyilik yaptıklarını" zannederler. Sömürgecilik ister ki, her şey ondan kaynaklansın. Oysa, sömürge insanında hâkim olan psikoloji, işgalcinin her türlü davetine "hayır" demektedir. Talihsiz 13 Mayıs gösterisini tertip etmekle sömürgecilik, Cezayir toplumunu eskimiş mücadele usullerine başvurmaya zorlar.

Sömürgecilik, olayların kendi kontrolü ve kendi doğrultusu dışında gelişeceğini kabul etmelidir. Afrikalı bir diplomatın

Birleşmiş Milletler'deki bir toplantıda söylediği sözler hatıra geliyor. Sömürge toplumlarının olgunlaşmadığı ve kendilerini idare etmekten aciz olduğu şeklindeki klasik mazerete verdiği cevapta, "kendilerini kötü idare etme hakkının" az gelişmiş ülkelere tanınmasını ister. Hâkimiyetinin devam etmesini haklı göstermek gayreti içindeki sömürgeciliğin takındığı doktrinal tavırlar, sömürüleni her seferinde daha keskin, daha sağlam, daha statik karşı vaziyet almaya iter.

13 Mayıs'tan sonra, çarşaf, ananevi ölçülerinin dışına çıkmış olarak, yeniden ele alınır. Demek oluyor ki, Cezayir'deki sömürgeciliğin yıkılışında, çarşafın çok somut olarak algılanan tarihî bir dinamizmi var. Başlarda, çarşaf bir direniş /mekanizmasıdır ve toplum içindeki kuvvetli değerini muhafaza eder. Bir gelenek olduğu için, cinsler arasında kesin ayrımı sağladığı için, bu arada işgalci, Cezayir'i açmak istediği için çarşaf giyilir. Üçüncü safhada, değişim devrimle birlikte ve kesin şartlar içinde devreye girer. Çarşaf devrim sırasında terk edilir. İşgalcinin siyasî veya psikolojik saldırılarını başarısızlığa uğratmak endişesini temsil eden bir vasıta, bir alet olur. Çarşaf, savaşın ortaya çıkardığı yeni sorulara cevap bulmasında Cezayir kadınına yardımcı olur.

Sömürge insanının tepkilerini sömürgeci hesap edemez olur. Kavganın icabları, Cezayir toplumunu yeni tavırlar, yeni davranışlar, yeni fizikî görünümler kazanmaya iter.

"Burası Cezayir'in Sesi Radyosu..."

Bu kısımda, Cezayir insanının özgürlük savaşı boyunca teknik bir cihaza, radyoya olan bakışında ne gibi değişikliklerin meydana geldiğini incelemeye çalışacağız. Göreceğiz ki bu yeni bakışın arkasında söz konusu olan, tamamen sömürge halidir. Yabancı hakimiyetini reddederken, sömürge insanının şuurunda, sömürgeci hakkındaki düşüncelerinde, insan olarak dünyadaki yerinde meydana gelen temel değişimleri takip edeceğiz.

Cezayir'de senelerden beri millî Fransız radyosunun bir yankısı veya kopyası olarak Fransızca yayın yapan Cezayir radyosu, her şeyden önce sömürgeci toplumu ve onun değerlerini yansıtır. Cezayir'deki Avrupalılar'ın hemen hepsinin bir radyosu vardır: 1945'den önce toplam radyo sayısının % 95'i onların elindeydi. Cezayirliler arasında ise sadece "zenginleşmiş burjuvazi'de" ve bir de çok önceden şehre göçmüş olanlarda vardı. Hâkim zümre ile hükmedilen toplum arasındaki büyük ekonomik sınıflaşma bu duruma geniş ölçüde izah ge-

tirir. Bütün sömürge durumunda olduğu gibi, burada da tabii, gerçeklerin bu yönü özel renklere bürünür. Bu yüzden, radyo almaya muktedir olup, bunu yapmayan yüzlerce Cezayirli aile vardır. Böyle olmakla birlikte, bu cihazı reddetmek için alınmış toplu ve rasyonel bir karar da yoktur ortalarda. Bu tekniğe karşı teşekkül ettirilmiş bir direniş de mevcut değildir.

Ayrıca, bazı az gelişmiş bölgeler için yazılmış eserlerde görüldüğü gibi, kültür aşısına karşı duran faaliyetlere rastlanmaz. Yine de belirtelim ki, bu sessiz direnişin sebepleri sorulduğunda, hemen bütün Cezayirliler şu cevabı verirler: "Hürmet esasına dayalı geleneklerimiz bizde öyle bir ehemmiyet kazanır ve öyle bir aile düzeni kurar ki, bizim için radyo yayınlarını evde hep beraber dinlemek, hemen hemen imkânsızdır." Radyodaki aşk dolu sözler veya güldürü programları, bunları dinleyen aile bireylerinde tahammülü zor gerilimlere sebep olur. Sosyologların vardıkları neticeleri doğrulayan delillerdir bunlar.

Aile reisinin veya ağabeyin önünde her an gülme ihtimali, aşkı ifade eden cümleleri veya anlamsız boş sözleri hep beraber duyma ihtimali, tabiidir ki, radyonun halk arasında yayılmasını önleyecekti. İlk rasyonel tepkidir bu. Bu yüzden radyo idaresi, aile içinde dinlenebilecek programlan ve gelenekleri ciddi şekilde zedeleyebilecek yayınları önceden haber vermeye başlar. Radyonun Cezayir toplumunda niçin zor yayıldığının kısmen de olsa izahı buradadır. Toplum, dengesini ve ananevi sosyal hayat tarzını tehlikeye sokan bu tekniği genelde reddeder. Batı modeline göre şekillendirilmiş programların, toplumun katı, hatta feodal yapısına ve Cezayir ailesinin ahlâkî yasaklarına uymadığı ileri sürülür.

Bu tahlilden sonra birtakım yaklaşım teknikleri teklif edilebilir. Yayınlar aile gözönünde bulundurularak hazırlanır: erkeklere hitap eden, kadınlara hitap eden, vb... gibi yayınlar. Bu sahada millî savaş dolayısıyla meydana gelen değişiklikleri

gösterirken, böyle bir sosyolojik izahatın ne kadar sunî kaldığını, ne büyük hatalarla dolu olduğunu göreceğiz.

Radyonun toplumun Avrupalı kesiminde ne kadar hızlı yayıldığını daha önce belirttik. Sömürgeci zümrenin içine radyonun giriş biçimi gelişmiş ülkelerdekini hatırlatır. Sömürge ortamında sosyal bölünmenin örneği görülmemiş şiddete ulaştığı, aşırı ve neredeyse karikatürleşen bir burjuvalaşmaya şahit olunduğu hiç unutulmamalı. Avrupalı için bir radyoya sahip olmak, şüphesiz, radyodan villaya, arabadan buzdolabına kadar batının küçük burjuvazisinin imkânlarıyla yaşamak demekti. Aynı zamanda eğlenceleriyle, yerleşmek için acele eden gelenekleriyle, hamleleriyle ve kökleriyle sömürgeci toplumu teneffüs etmek demekti. Fakat bu, bilhassa Cezayir'in iç kesimlerinde, çiftliklerde yaşayan Avrupalılar'ı şehirlere, medenî dünyaya bağlayan tek vasıtadır. Çevresindeki "yerliliğin" kısırlaştıran, edilgen ve atıl kılan baskısından kurtulmanın bir yoludur. Kolon'un (çiftlik sahibi Avrupalı) tabiriyle "hâlâ medenî bir insan olduğunu hissetmek için yegâne çaredir."

Çiftliklerde radyo, kolon'a iktidarda olduğu gerçeğini hatırlatır ve varlığıyla ona emniyet ve sükunet verir. Cezayir radyosu kolon'a haklarını tekrarlar ve fethin dolayısıyla tarladaki sömürüsünün devam edeceğine olan inancını kuvvetlendirir. Paris müziği, anavatan basınından yapılan iktibaslar, Fransa'daki iktidar buhranları, ahenkli bir fon teşkil eder ve sömürgeci zümre buradan Cezayir'deki mevcudiyetini doğrular ve güç kazanır. Cezayir radyosu, işgalcinin kültürünü yerleştirmeye çalışır, böylece kültürsüzlük aleyhine, Cezayir insanının tabiatının aleyhine dengeyi bozar. Haber açısından, Fransa'nın Cezayir'deki sesi olan Cezayir radyosu, başvurulacak yegane merkezdir. Kolon için ise Cezayirliler'le evlenmemeye, kültürünün hakkını unutmamaya onu çağıran bir davettir. Cezayir içlerinde yaşayanlar, çiftliklerdeki 'maceracılar

bunu çok iyi bilirler ve "bir şarap, bir de radyo, bu ikisi olmasa, biz çoktan araplaşırdık"* derler.

Bir haber alma cihazı olarak radyo, 1945'den evvel hâkim zümre arasında yayılır. Gördüğümüz gibi bir yandan Cezayir içlerinde tecrit edilmiş vaziyette yaşayan Avrupalılar için bir direnme vasıtası olur; diğer yandan da, hâkim toplumun kültür baskısı için bir vasıta. Avrupalı çiftçiler için radyo, genelde medenî dünyayla bir irtibat, geri kalmış, değersiz, umutsuz, hareketsiz bir yerli toplumun yıpratıcı tesirine karşı etkili bir direnme cihazıdır.

Cezayirli açısından ise durum tamamen farklıdır. Gördük ki, hali vakti yerinde olan bir aile bile radyo almaya çekinir. Bununla beraber, açık, düzenli ve köklü bir direniş yerine Fransız mevcudiyetinin bu parçası için daha çok donuk bir alâkasızlık tespit edilir. Kırsal kesimde koloni merkezlerinden uzak bölgelerde vaziyet daha açıktır. Zira buralarda halk meseleden habersizdir veya daha doğrusu günlük meşgalelerden oldukça uzaktır bu konu. Bu insanlara kalkıp, niçin radyo almadığını sormak, skandal olurdu. Bu dönemde tatminkâr bir cevap arayan bir araştırmacı malûmatsızlığını gideremez. Aslında, öne sürülen bütün mazeretleri azamî temkinle karşılamalı. Yaşanmış tecrübeye dayanacak olursak davranışların ve tercihlerin rasyonelleşmesini beklememeliyiz.

Burada iki seviyeden izah yapılabilir. Dar bir açıdan ele alınacak olursa, radyo, verilen bir toplumda ferdin adelesini, zihnî ve hissî melekelerini geliştirir. İşgal altındaki Cezayir'de radyo, sömürgeci hâkimiyet çerçevesinde, "yerli halkın" hiçbir hayatî ihtiyacına cevap vermeyen, işgalcinin kullandığı bir tekniktir. Fransız mevcudiyetinin sembolü ve sömürgeci düzen içinde maddî bir sistem olarak radyo, son derece mühim

* Cezayir radyoşu hâkim zümrenin birçok radyosundan sadece bir tanesidir. Monte-Carlo radyosu, Paris radyosu, Andorra radyosu, hepsi de "araplaşmayı" önleyici yayınlar yapar.

menfî bir değer taşır. Fikrî ve hissî iktidarların Fransız radyosu yoluyla muhtemel çoğalma ve yayılma imkânları Cezayir halkı tarafından zımnen reddedilir veya tanınmaz. Teknik bir cihaz, yeni birtakım buluşlar, eğer yerli toplumun herhangi bir tertibini bozarsa, kabul görmez. Olumlu veya olumsuz emsallerin her zaman bol miktarda bulunduğu sömürge ortamında teknik cihaz kendine bir yer edinir.

Bir başka açıdan bakıldığında, bir haber alma sistemi olarak, lisan aktarıcı, dolayısıyla mesaj taşıyıcı olarak radyo, sömürge ortamında hususî muamele görebilir. Radyo, basın ve genel manada sistemler, mesajlar, sinyal taşıyıcıları sömürgeci toplumda tamamen farklı bir statü içindedirler. Cezayir toplumu bu sinyaller dünyasını hiç mi hiç paylaşmaz. Cezayir radyosunun yayınladığı mesajlar, yalnızca Cezayir'deki iktidarın temsilcileri tarafından, hâkim gücün yandaşları tarafından dinlenir. "Yerli halkın" hiçbir ferdine hitab etmez gibidir. Radyonun evlere sokulmayışı, sömürgeci haberleşmenin imtiyazlı ve kendi içine kapanık bir dünya görünümünü kuvvetlendirir. Günlük programlar konusunda, 1954'den önce işgal birliklerini övücü yayınlar yok gibidir. Arada sırada Cezayir'in fethiyle ilgili önemli tarihler kutlanır: şuursuzluk derecesinde bir edepsizlikle işgalci 1830 Cezayir direnişçisini küçümsemeye, gözden düşürmeye çalışır. Ayrıca eski "müslüman" savaşçıların, binlerce Cezayirli vatanseverin katili ve Cezayir işgalinin iki kahramanı general Bugeaud veya çavuş Blandan'm heykellerinin dibine çiçek koymaya davet edildiği anma günleri tertiplenir. Fakat genelde, bu ırkçı ve Cezayir aleyhtarı yayınların halkın radyoya karşı kayıtsız kalması ve direnmesine yol açtığı söylenemez. Bunun izahı daha çok, Cezayir radyosunun Cezayirli tarafından sömürgeci dünyanın sesi olarak görülmesinde yatmaktadır. Cezayir nüktedanlığı Cezayir radyosunu savaştan önce şöyle tarif eder:

"Fransız, Fransız'a hitap eder".

1954'den sonra, Cezayir birden beynelmilel sahneye çıkar. Setif ve Gelma'daki 45.000 ölü, o ana kadar Cezayir'in kaderine karşı kayıtsız ve bihaber kalan bölgelerin haber bültenlerini ve gazete sütunlarını haftalarca işgal eder. Amerika'dan, Avrupa'dan, Afrika'dan binlerce ateşli sempatizanı ve ölen veya sakat kalan binlerce kardeşi Cezayirli'de, büyük olayların habercisi bir değişime yol açar. Sömürge dünyasının uyanması ve uzun yıllar esaret zinciri altında yaşayan halkların giderek istiklâllerine kavuşması, Cezayir'i, kendini aşan ama bu arada Cezayir'in temelini de atan bir sürece sokar. Hürriyetine kavuşan Arap ülkelerinin ortaya çıkışı burada istisnai bir ehemmiyet kazanır. Cezayir'e radyo alıcılarının büyük miktarlarda ilk girişi, Suriye, Mısır ve Lübnan'da millî radyo yayın istasyonlarının kuruluşuyla aynı tarihlere rastlar.

1947-1948'den sonra radyo sayısı yavaş yavaş artar. O günlerde bile Cezayirli, sadece Arapların ve yabancı radyoların yayınlarını dinler. Cezayir radyosuna ise millî musiki, tipik Cezayir musikisi yayınları yaptığı zamanlar kulak verir. Cezayir piyasasının açılması üzerine Avrupalı satıcılar "yerli halktan" temsilciler bulmaya koyulurlar. Avrupalı firmalar radyo satışının, tüccarın milliyetine bağlı olduğunu görürler. Radyo ticareti için Cezayirli aracılar devreye sokulur. Cihazların dağıtım sistemine getirilen bu yenilik, pazarın kızışmasını sağlar. Küçük Cezayir burjuvazisinin bir kısmı bu dönemde radyo almaya başlar. Fakat 1951-1952 yıllarında Tunus'taki ilk karışıklıklardan sonra Cezayir halkı haber alma şebekesini genişletme ihtiyacı duyar. 1952-1953'de Fas, kurtuluş savaşını başlatır ve 1 Kasım 1954 günü Cezayir, Batı Afrika Antisömürgeci Cephesi'ne katılır. Radyonun evlere sokulmasında ve haber almanın bu yegâne teknolojik aracına bakış açısında temel değişimler işte bu devirde gerçekleşir.

Ülkede mühim ve ciddî bir şeyin cereyan ettiğini Cezayirli'ye işgalcinin tepkileri sezdirir. Basın, radyo ve seyahatlerinden

oluşan üçlü şebeke vasıtasıyla Avrupalı, sömürgeci toplumu bekleyen tehlikeler hakkında yeterince bilgi edinir. İşgalcinin yüzünde sömürgeciliğin yıkılışını okuyan Cezayirli, olup bitenleri öğrenebilmeyi çok istemektedir. Genel manada, bir şeylerin olup bittiğinin farkındadır. Halkın gizli isteğini dile getiren ve düne kadar muhteviyattan yoksun bir millet olarak yaşamak iradesini temsil eden vatanseverlerin kararı ve bilhassa kolon'un sükûnetini gözle görülür ve objektif bir şekilde kaybetmesi, bu farkındalığı kuvvetlendirir.

Kolon'un birdenbire kibarlaşıvermesinden, sebebsiz yere veya beklenmedik bir anda hırçınlaşıvermesinden başladığı belli olan kurtuluş savaşı, Cezayirli'yi, bu mücadeleyi adım adım takip etmeye iter. Çatışma hudutlarının tayin edildiği bu dönemde, Avrupalılar hata üstüne hata yaparlar. Kolonlar çiftliklerde tarım işçilerini toplayıp, o bölgede tanınmayan "isyan çetelerinin" yakalanıp, öldürüldüklerini söylerler. Başka bir seferinde ise çiftlik civarında dolaşan üç veya dört şüpheli şahsın yakalanarak öldürülmeleri üzerine işçilere pasta ve limonata dağıtırlar.

Kendi kendini müdafaa etmek ve işgalcinin yalana dayalı dalaverelerinden kurtulmak isteyen Cezayirli, daha devrimin ilk aylarından itibaren, kendi haber alma kaynaklarına sahip olma zorunluluğuyla karşı karşıya kalır. Neler olup bittiğini öğrenmek, hem düşmanın hem kendilerinin gerçek kayıplarını bilmek, artık vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Bu devirde Cezayirli hayatını devrime uydurmalıydı. Geniş haber alma şebekesine sahip olmanın ehemmiyetini kavrar; bir şeylerin döndüğü, olayların vuku bulduğu, kuvvetlerin harekete geçtiği bir dünyaya yabancı kalmamalıydı. Cezayirli, kendi insanlarının yürüttüğü savaş dolayısıyla, her an hareket halinde bir cemiyete dönüşür. Düşmanın verdiği haberlerin karşısına kendi öz kaynaklarından gelen haberleri çıkarmalıydı.

Bir zamanlar mutlak yalan diye reddedilen zalimin hakikati, karşısında hareket halinde başka bir hakikati bulur. İşgalcinin yalanı gözler önüne serilir, bugün artık o tehlikede olan, müdafaaya zorlanan yalandır. İşgalcinin savunmaları, tepkileri ve direnişleri, millî hareketin ne kadar tesirli olduğunu gösterir ve onu hakikatler dünyasına dahil eder. Cezayirli'nin tepkisi, umutsuz ve kenara sinmiş bir red değildir. Bozulduğunu itiraf etmek suretiyle işgalcinin yalanı, yeni bir millet gerçeğinin müspet yüzüne dönüşür.

Savaşın ilk yıllarında haber alma sistemi yazılı basın yoluyla oluşturulur. Cezayir'de o günlerde, hâlen varolan demokratik basın ve antisömürgeci geleneğe veya objektiflik iddiasına sahip gazeteler yerli halk tarafından heyecanla okunur. Cezayirli bu sektör sayesinde gelen haberler arasında bir denge kurabilir. Sömürgecinin haber gücü, haberini telkin etmek ve onu bir hakikat gibi göstermekte kullandığı sistemler öyle etkilidir ki, Fransız basınının yoğun saldırılarına ve polis - asker ikilisinin iktidarının tantanalı gösterilerine karşı koyabilmek için Cezayirli çoğu zaman kendi kanaatine başvurur. Her gün, "son çetelerin de yok edildiği" haberini alan sivil vatandaş umutsuzluktan, imanı ve tükenmez inancı sayesinde kurtulur.

Gitgide, objektif davrandığı için, demokratik basından gelen manevî destek kesilir. Namuslu yayıncılığıyla tanınan mahallî gazetelerin otosansür uygulaması haberleşmede eksiklik olduğu intibaını kuvvetlendirir. Cezayirli'ye, gerçeklerin büyük bir bölümü kendinden gizleniyor, gibi gelir. Sömürgeci iktidarın, gözlerinin önünde yok olup gittiğinden ve bu yıkılışı yeterince takip edemediğinden emindir. Kendinden defalarca nefret edilen, çatışmalarda ölümcül yaralar alan bu gücün ve bu kendini beğenmişin çözülüşünü yakından görme fırsatını kaçırmak istemez. Cezayirli, sanki elinden bir hakkı gasp ediliyormuş hissine kapılır. Ne var ki bu saldırganlığı askıda kalır, zira düşmanın hezimetini ne saati saatine kaydedebilir, ne

noktası noktasına hesap edebilir ve nihayet ne de işgalci gücün eriyişini santim santim ölçebilir. Avrupalı ise, genelde, ayaklanmanın boyutlarını pek objektif olarak değerlendiremez. Bir sabah uyandığında devrimci birliklerin şehri istila etmiş olabileceklerine fazla ihtimal vermez. Devrimci kuvvetlerin önemini az çok bilir ve onları Fransız birlikleriyle aynı kefeye koyar. Göklerde dolaşan her uçak, sokakta ilerleyen her zırhlı araç, kolon'un sıkıntılı ve kararsız dünyasında güneş lekeleri gibidir. Avrupalı sarsıntıyı hisseder, fakat 1955'in ilk aylarında henüz hiçbir şeyin kaybedilmediğini, Cezayir'de sömürgeciliğin yaşayacağını düşünür. Radyodan yapılan resmî yayınlar onu teyid eder. Bilhassa, taşra bölgelerinde yaşayan Cezayirli ise akıl almaz bir şekilde haber alma kaynaklarından kendini tamamen mahrum eder.

İşte bu sıralarda objektif gerçekle hiç bağdaşmayan tepkiler ortaya çıkar. 1955'in ilk aylarında Konstantin'de, Cezayir şehrinin milliyetçilerin eline geçtiği; Cezayir şehrinde ise Konstantin, Batna... gibi yerlerde Cezayir bayrağının dalgalandığı söylentileri yayılır. Küçük koloni merkezlerinde fellahın (çiftçinin) ani ve kaba cesaretine çoğu zaman pek anlam veremez kolonlar. Sık sık en yakın şehre telefon eder, memlekette önemli gelişmelerin olup olmadığını sorarlar. Avrupalı, sömürgeleştirilen halkın omuzları üzerinde yükselttiği hayatın, artık emniyetini sağlayamadığını fark eder.

Ayaklanmadan önce, hareket ve hayat kolon'da idi; sömürgede ise sürekli bir can çekişme hali... İsyan öncesi, kolon'un hakikati, sömürgenin ise yokluğu hüküm sürüyordu. 1954'den bu yana Avrupalı kendisininkine benzer başka bir hayatın canlanmaya başladığını tespit eder. Cezayir toplumunda işler artık eskisi gibi tekrarlanmaz. 1954'den sonra Avrupalı bilir ki, kendisinden bir şeyler saklanıyor.

Eski kaba bir deyim olan "arap telefonu" deyiminin hemen hemen ilmî bir hüviyet kazandığı dönemdir bu. Magrip

ülkelerinde Avrupalılar'ın "arap telefonu" dedikleri şey, yerli halk arasında haberlerin kulaktan kulağa büyük bir süratle yayılmasıdır. O günlerde bu tabir böyle anlaşılıyordu. Oysa 1955'de Avrupalılar'ın ve hatta Cezayirliler'in, Afrika'nın bazı bölgelerinde hâlâ kullanılan tamtamları ve işaretle haberleşme sistemini hatırlatan bu yayın tekniğine, sanki bir devlet sırrı verirmiş gibi gizlice başvurdukları duyulacaktır. Cezayirli böylelikle, tecrit edilmiş bir şekilde yaşayan Avrupalı'ya sanki devrimin en üst kumandanıyla sürekli temas hâlinde bulunduğu intibaını verir. Yerli halkta, aşırı derecede kendinden eminlik duygusu hasıl olur. Bu yüzden zaman zaman amok (Malezyalılar'da ölümle sonuçlanan çılgınca davranışlar) türü gösteriler müşahede edilir.

Zihni tamamen allak bullak olan insanlar kendinden geçercesine ortalığa dökülür: silahsız veya kör bir bıçakla sokağa fırlayarak veya çiftliğe saldırarak, "Yaşasın Bağımsız Cezayir. Biz kazandık" naraları attıkları görülür. Oldukça şiddetli bu mütecaviz hareket, genellikle bir devriyenin açtığı makineli tüfek sesleriyle son bulur. Ölmek üzere olan Cezayirli'nin ağzından şu sözler dökülür: "İnanmayın onlara! Biz kuvvetliyiz, bizimkiler geliyor. Ben gelişlerini haber vermekle görevlendirildim. Güçlüyüz ve düşmanı ezeceğiz."

Bazen bu "cahil" insanların sadece yaralandığı ve doğruca polis merkezlerine götürüldüğü olur. Davranışlarının marazî niteliği fark edilmez ve günlerce işkence edilir. Sonunda başka bir yere nakli sırasında kaçmak isterken vurulur veya yakalandığı arızî bir hastalıktan kurtulamayarak öldüğü basın yoluyla halka bildirilir. Hâkim zümre içinde aynı şekilde zihinler karmakarışıktır, ortak bir korkuya kapılmışlardır. Kolon'da suçluluk kaçışları belirmiştir. Sömürge insanı ile aralarındaki fark, sömürgecinin, katliamla sonuçlanan hareketleri her an yapabilmesidir hem de çok sayıda. Kurtuluş savaşı münasebetiyle ortaya çıkan bu değişik meseleleri psikopatoloji açısından yapılan bir inceleme dahilinde ele almaya çalışacağız.

Haber alma konusunda Cezayirli çok mahdut bir haber şebekesi içinde bulur kendini. Bir kasabada herkes Millî Kurtuluş Ordusu'nun asker ve malzeme sayısının önemini bilir. Silahların gücü ve yapılacak operasyonların programı hakkında istenirse bilgi edinebilir. Bu bilgilerin kaynağını hiç kimse kesin olarak bilmez, ama tek bir şüpheye de izin verilmez. Millî bir ordu yıkılırken halk arasında telaşlandırıcı, belâ yüklü, musibetli haberlerin yayılması olayı nasıl olumsuz bir etki yaratıyorsa, bu haberlerin aksi durumu, yeni bir ordunun kurulması sırasında bize referans kaynağı olur. 1940'da Fransa'da halk arasında direnişin bozguna uğratıldığını yayan 5. kol faaliyetleri ortaya çıkarıldı. Fakat zeminin daha önceden hazırlandığını, manevî bir çözülüşün görüldüğünü bilmemek mümkün değil. İspanya'da, İtalya'da, Almanya'da ve bilhassa Münih'te demokrasinin, uğradığı başarısızlıklarla izah edilebileceği bir durum. 1940 bozgunu Münih hezimetinin doğrudan bir ürünüydü.

Buna karşılık Cezayir'de bu durum millî savaşı başlatan bütün sömürge ülkeleri için geçerlidir, her haber güzeldir ve her bilgi kuvvet vericidir. 5. kol Cezayir'de imkânsızdır. Sosyoloji uzmanlarını şu eski izaha götüren bir tespittir bu: "yerli halk" ne muhakemeye ne de tecrübeye bakar. Savaş uzmanları edindikleri tecrübelerden, bu insanların demirden bir maneviyata sahip olduklarını, taassuplarının ise anlaşılmaz olduğunu tespit ederler. Kendi aralarında kenetlenmiş bu insanlar, malûmatları, gerçeklere aykırı bir kanaatle yorumlarlar. Bu inanç ve müşterek kanaat, bu insanların, devrime mümkün olduğu kadar yakın durma, hatta devrimi aşma ve nihayet darbe içinde olma arzusunun ifadesidir.

Bu sıralarda, dediğimiz gibi, bilhassa şehir merkezlerinde çok daha karmaşık hareketler görülür. Objektif haberlere susayan Cezayirliler Fransa'dan gelen demokratik gazeteleri satın alıp okurlar. Bu durum, bu gazeteler için inkâr edilmez

bir mali başarıdır. L'Express, France-Observateur, Le Monde 1 gönderiyorlarsa 5 göndermeye başlarlar. Hemen hemen hepsi de Avrupalı olan gazete bayileri bu yayınların iktisadi ve siyasî bakımdan tehlike arz ettiklerini ilk söyleyenler olurlar. Cezayir'de yazılı basın incelenirken dağıtım sisteminde ilginç durumların yaşandığı hatırlanmalıdır. Genç Cezayirliler, sadece mahallî gazeteleri bağırarak satabiliyorlardı. Avrupa gazeteleri okuyucunun ayağına götürülmez, bu gazetelerin gidip bayilerden alınması gerekiyordu. Cezayir'in yazılı basın patronları, Fransa'dan gelen basının kendilerine rakip olduğunu görmekte gecikmezler. Basını "düşmanın işbirlikçisi" olmakla suçlayan kampanyalar ve bu yayınlardan bazılarının toplatılması özel bir anlam kazanacaktır elbette. Gazete bayileri, onlar da sert cevaplar vermeye başlarlar: "münasebetsizlerin gazeteleri gelmedi bugün"

Şehir merkezlerinde, fakat bilhassa civar semtlerde, Cezayirliler'in, bu gazetelerin gelip gelmemesinden sürekli endişe duyuyor olmaları, yaşadıkları boşluğu, sıkıntıyı göstermesi bakımından yeterli bir örnektir. Cezayir'de, Fransa'da olduğu gibi, gazete satıcıları genellikle aşırı sömürgeci formasyon almış eski savaşçılardır. Bayiden L'Express, L'Mumanite veya Le Monde'u istemek, devrime bağlılığını itiraf etmek demektir. Hiç çekinmeden resmî, dolayısıyla "sömürgeci" haberlere kulak asmadığını göstermektir. Kendini onlardan ayırmak istediğini belirtmektir. Böyle bir gazetenin satın alınması milliyetçi bir tutum olarak değerlendirilir. Dolayısıyla çok tehlikeli bir harekettir.

Bu gazetelerden birini her isteyişinde, adeta işgalcinin temsilcisi konumundaki bayii, bunu milliyetçilik faaliyeti, idareye açıkça meydan okuma şeklinde yorumlar. Devrim uğruna canla başla çalışan yetişkin Cezayirliler, zamanla gazeteleri gençlere aldırmak zorunda kalırlar. 1955'de Fransız kolon'ların yabancı düşmanlığı adeta kudurur. Çok geçmeden yeni bir "kurnazlık"

keşfeder gazete satıcıları: L'Express, L'Mumanite ve Liberation gazeteleri küçüklere satılmaz. Böylelikle yetişkinler, ya kendilerini ele vereceklerdir, yahut Cezayir'in yerli gazetesi Yankı ile yetineceklerdir. İşte o günlerde devrim idaresi aldığı bir kararla mahallî basını boykot eder.

Bu kararın iki hedefi vardı. Önce, Cezayirli teröristlerin saldırılarına, önemli iktisadi neticeler doğuracak şekilde cevap vermek. Cezayir gazetelerini yerli halktan oluşan okuyucusundan mahrum bırakmak suretiyle devrimci hareket, mahallî basın piyasasını ciddi olarak sarsar. Fakat devrim idarecileri, bilhassa şuna inanmıştı ki, sömürgecinin verdiği haberlere bağlı kalan Cezayirliler, o sayfalarda zehir kusan satırların, halka yaranmak için basılan fotoğrafların ve rakamların yoğun etkisine maruz kalacaklardı. Devrim'in bertaraf edildiğini her sabah bu gazetelerde okumak mümkündü.

Yazılı basını takip eden ve nisbeten savaşın dışında kalmış bulunan kitlelerde radyo ihtiyacı kendini hissettirir. Halkın okuma yazma bilmemesinin onu yazılı basına karşı ilgisiz bıraktığını da unutmamalı. Devrimin ilk aylarında Fransızca yazılmış ne varsa hepsi işgalci iktidardan bilinir. L'Express veya L'Echo d'Alger kelimeleri görüldü mü Fransız varlığı akla gelir hemen.

1955'lerde radyoya sahip olmak, devrim hakkında Fransızca olmayan bir haber kaynağına kavuşmanın tek yolu idi. Halk, Kahire radyosundan her gün kurtuluş savaşının bilançosunun verildiğini öğrenince, radyo tam bir zaruret halini alır. Kahire'den, Suriye'den, hemen hemen bütün Arap ülkelerinden Cezayir'e, dağlarda çarpışan kardeşlerden, babalardan, akrabalardan, arkadaşlardan sayfalar dolusu haberler gelir.

Bu arada, bu yeni verilere rağmen, radyonun evlere ve en geri kalmış kasabalara girişi kademeli şekilde gerçekleşir. Radyoya hücum beklendiği gibi gürültülü olmaz.

Gerçek bir değişim 1956 senesinin sonunda meydana gelir. O günlerde, Hür Cezayir'in Sesi radyosunun kurulduğunu bil-

diren kitapçıklar dağıtılır. Yayın saatleri ve dalga boyları verilir. Belli bir yeri olmayan, dağlardan yayın yapan, bütün Cezayir'e devrimin büyük mesajını ileten bu ses, bir anda gönülleri fetheder. 20 gün bile geçmeden depolardaki bütün radyo alıcıları tükenir. Pazarlarda, kullanılmış radyo ticareti başlar. Avrupalı radyo tamircilerinin yanında çalışan Cezayirli gençler küçük atelyeler açarlar. Üstelik satıcı, müşterinin bazı özel isteklerini yerine getirmek zorundadır da. Cezayir'in büyük bölümünde elektriğin olmayışı tüketiciye ciddi problemler çıkarır. Bunun içindir ki, 1950'den sonra pilli radyolar Cezayir'de en çok aranan radyo olur. Birkaç hafta içinde binlerce radyo satılır. Kimi kendisi için alır, bazen birkaç aile bir araya gelir, birkaç ev birleşir bir radyo alır, kasabaya alınır, köye alınır.

1956'dan itibaren radyo almak yeni bir haber alma tekniğine kavuşmak için değil,. fakat Devrim'le irtibatı sağlamak, onunla yaşamak için tek yol olarak görülür. Elektrikle çalışan sabit radyo alıcılarının öncüsü ve gelişmiş şekli olan seyyar pilli radyo hususunda, az gelişmiş ülkelerde teknik değişiklikler üzerinde çalışan bir uzman, bu süreçteki köklü değişimin izlerini görebilir. Cezayirli sanki bir aşama yapmak ve en yeni haber alma vasıtalarına birden kavuşmak ister gibidir.* Aslında bu "hamlenin" Cezayir kasabalarında elektriğin olmayışından kaynaklandığını gördük.

Fransız idarecileri Cezayir toplumunda radyoya karşı meydana gelen bu değişikliğin ehemmiyetini pek kavrayamazlar. Aile içindeki o eski direnişler terk edilir: ana-baba, kız, çoluk-çocuk dirsek dirseğe verir, "Cezayir'in Sesi"'ni bekler. Eski utanma duygusunu, eski cemiyet kurallarını bir kenara bırakmış ve radyodan dinlenen konuşmaların arasında geçen aşk dolu sözlere veya açık saçık ifadelere karşı muafiyet kazanmış bulur kendini Cezayir ailesi.

---

* Askeri haber alma konusunda da aynı tespitler yapılabilir. Milli Kurtuluş Ordusu'nun "telekomünikasyon ve bağlantı sistemi" on beş ay gibi kısa bir sürede modern bir ordunun sahip olduğu imkânlara kavuşur.

Radyo, düşman aleti olma özelliklerini hemen hemen sihirli bir şekilde kaybeder. Radyo, işgalcinin kültür emperyalizminin bir silahı değildir artık. Radyoyu, işgalcinin gittikçe büyüyen askerî ve psikolojik baskılarına direnmek için müstesna bir vasıta kılan Cezayir toplumu, kendi içinde özgür davranarak, yeni tekniği kabullenir ve devrim sayesinde geliştirilen yeni haberleşme sistemlerine bağlanmaya karar verir.

Savaşan Cezayir'in Sesi radyosu halkın kitle olarak ele alınmasında, birlik hususunda önemli bir yer edinecektir. Arapça'nın yanında Fransızca ve Kabilce (Cezayir'de bir kabile lisanı) yayınlar yapar, böylece halkın birliği geliştirilip, kuvvetlendirilecektir. Sömürgeci idareye az çok bağlı veya Fransız askerî çevreleriyle ilişkili bir gazete muhabirinin gözünde devrimci hareketler anarşik mahiyetini kaybeder ve millî bir politika düşüncesi kapsamına girerek, halk hâkimiyetinin yeniden fethi stratejisi içindeki yerine oturur. Orada burada dağınık hareketler geniş bir destanda toplanır. Kabiller, "dağ" insanı değillerdir artık. Omran ve Krim ile beraber düşman birliklerine hayatı zehir eden kardeşlerdir onlar.

Bir radyoya sahip olmak, millete vergisini ödemek, savaş için birleşmiş bu halkın arasına girmek hakkını satın almaktır.

Bu sıralarda Fransız otoriteleri haber alma tekniğinde halkın gösterdiği bu gelişmenin sırrını kavramaya başlar. Birkaç aylık tereddütten sonra kanunî tedbirler alınmaya başlar. Polisten veya askerî emniyetten iyi hal kâğıdı getirmeyenlere radyo satışı yasaklanır. Pilli radyolar ise mutlak surette yasaklanır ve piyasadaki bütün piller toplatılır. Kaçakçılığı arttırarak halkın pil ihtiyacını muntazaman tedarik eden Cezayirli tüccarlar, böylelikle büyük bir vatanseverlik örneği verme fırsatını yakalarlar.*

* Yeni radyo alıcılarının ve pillerin normal yollardan gelmesi gün geçtikçe zorlaşır. 1957'den sonra Tunus ve Fas sınırından yapılır kaçakçılık. Devrimin resmi sesiyle irtibat kurmak için gereken bu malzemelerin Cezayir'e sokulması. Millî Ordu için silah ve cephane tedariki kadar önem kazanır halk nazarında.

Devrim'i yaşamak isteyen Cezayirli sonunda, savaşanların sesini duyabilmek imkânına kavuşur: Savaşı anlatacak, ilerleyen kurtuluş sürecini ona nakledecek ve nihayet onun milletle beraber nefes alışını sağlayacak bir sese...

Burada dikkatimizi celb edecek kadar orijinal bir olay var. Modern savaşlar sırasında iyiden iyiye tecrübe kazanan ve "dalgalar savaşına" bir hayli yatkın Fransız teknisyenleri, Cezayir radyolarının yayın yaptıkları dalga boylarını bulmakta gecikmezler. Programlar sistemli bir şekilde birbirine karıştırılır ve Savaşan Cezayir'in Sesi radyosu dinlenemez olur.

Fennî bir çatışma sahası açılmıştır. Bildiriler dağıtılır ve Cezayirliler'in sürekli iki üç saat radyo başından ayrılmamaları istenir. Aynı yayın esnasında başka bir dalga üzerinden yayın yapan ikinci bir istasyon, parazitlenen ilk istasyonun yerine geçer. Dinleyici, dalgalar savaşına böylece katılıyor, düşmanın taktiğini seziyor ve adeta hissi bir insiyakla onun stratejisini bozuyordu. Çoğu zaman, kulağını radyoya iyice yapıştıran Cezayirli'nin sesi duyma şansı vardı. Diğerleri ise ancak onun aktaracağı sözleri bekliyor, yayın bittiğinde başına birikiyorlardı. Tecessüm ettirilen bu sese dört dörtlük sorular sorulur. Fransız basınının en son olarak yazdığı bir savaş hakkında bilgi sual edilir, suçluluk hissi içinde sıkılan tercüman, sesin bu konudan bahsetmediğini söyler.

Fakat kendi aralarında şöyle bir bakıştıktan sonra, Sesin bu olaylardan muhakkak bahsettiği, ancak tercümanın yayınlanan malumatları yakalayamadığı ortak hükmüne varılır. Ve tam bir hayal mekanizması işletilmeye başlanır. Bu işte herkes görev alır ve dünkü ve daha evvel günkü savaş yorumları odada bulunanların derin arzularına ve sarsılmaz inançlarına göre yeniden yapılır.

Savaşan Cezayir'in Sesi'ni dinlemek, kendi dışındakileri dinlemek endişesi değil, ama savaş halindeki milletle yek vücud olmak, yeni millî oluşuma katılmak ve onu deruhte etmek

arzusudur; kayalıklarda ve dağlarda gerçekleştirilen büyük destanı dinlemek ve söylemek isteğidir. Her sabah Cezayirli dinlediği yayınları etrafındakilere nakleder. Her sabah, komşusunun veya arkadaşının isteği üzerine, kaçırılan yerleri tamamlar ve düşman basınının ortaya attığı aldatıcı sorulara cevap verir. İşgalcinin resmî açıklamalarına, düşmanın tahripkâr haber bültenlerine Devrim Komuta Merkezi'nin resmî bildirileriyle karşılık verir.

Bazen siyasî idarenin tahmin edilen bir görüşünü mücahid yayar. Şu veya bu olay üzerine bir sessizlik oldu mu, hele bu sessizlik halkın birliği için tehlikeli ve endişe verici bir mahiyet arzetti mi, millet yayınlara kendiliğinden cümleler ekler ve onlara son şeklini verir. Bitmek bilmeyen bir parazit altında yayın yapan, iyi işitilemeyen bir yayın esnasında iki üç defa dalga değiştirmek zorunda kalan Savaşan Cezayir'in Sesi radyosu, sürekli olarak dinlenemez. Bir kasabadan diğerine, bir kulübeden başka bir kulübeye Cezayir'in Sesi yeni yeni şeyler söyler, hepsi de zaferlerle dolu savaş haberleri anlatır, işgalci kuvvetin çöküşünü keskin ifadelerle gösterir. Düşman kesafetini kaybeder, Cezayirli'nin şuurunda sürekli olarak önemli düşüşler kaydeder. Aylarca rakibin güçlü parazit şebekelerinin yakın takibi altında yayın yapan Cezayir'in Sesi radyosu, her ne kadar çoğunlukla dinlenemiyorsa da, bu "Söz" vatandaşın imanını kuvvetlendirir.

Var olduğu hissedilen, gerçeği tahmin edilen bu Ses, düşmanın özel güçlü parazit istasyonlarıyla mukayese edildiğinde, daha bir ağırlık kazanır. Düşmanın sabotaj gücüdür millî sesin şiddetini ve gerçeğini ortaya koyan. Savaşan Cezayir'in Sözü ve Cezayirli'nin Sesi ve Mücahidler radyosunun hayalî niteliği kavgaya bütün varlığını koyar.

Bu şartlar altında Cezayir'in Sesi radyosunu dinlediğini teyid etmek, bir manada hakikati değiştirmek, fakat bilhassa devrimin esasına iştirak ettiğini el altından beyan etmek fırsa-

tıdır. Düşmanın hakikî yalanı ile sömürge insanının birdenbire hakikat boyutu kazanan masum yalanı arasında tercih yapmaktır bu.

Genellikle varolmayan, fizikî bakımdan işitilemeyen, herkesin kendinden yükseldiğini sandığı, vatan idraki üzerine kurulu bu Ses, itiraz kabul etmez bir şekilde maddîleştirir kendini. Her Cezayirli kendi payına yeni lisanı yayar ve nakleder. Bu Sesin varoluş biçimi devrimin varoluşunu hatırlatır; ortam olarak hazır, fakat nesnel olarak hazır değil, kopuk kopuk parçalar halinde.*

Radyo bu doğru yalanın kefilidir sanki. Cezayirli, her akşam saat 9'dan 12'ye kadar radyonun başına geçer. Neticede, Sesi bulamayınca, ibreyi parazitli bir istasyon üzerinde bırakır ve "savaşanların sesi işte burada" der. Bir saat boyunca parazitli istasyonun rahatsız edici gürültüsü odayı kaplar. Her ses değişikliğinin arkasında sözleri süzüp çıkarmakla kalmaz, gerçek savaş sahnelerini de yaşar. Dalgalar savaşı, kasaba insanı için, halkın sömürgecilikle silahlı çatışmasının yeniden seslendirilmesi gibidir. Genel bir kaide olarak zafer hep Cezayir'in Sesi'nindir. Düşman istasyonları yayın bittiği zaman sabotaj görevlerini bırakırlar. Kapanışta çalınan Cezayir askerî marşı halkın göğsünde ve kafasında serbestçe dolar. Üç saatlik umudu telafi eden bu birkaç notalık nağme, millî şuurun oluşması ve kuvvetlenmesinde aylarca temel bir rol oynar.

Radyoyla alâkalı ve kurtuluş savaşı sırasında ortaya çıkan bazı olayları hatırlamakta psikopatolojik açıdan yarar vardır. 1954'den önce, psikolojik sıkıntıya düşmüş Cezayirliler üzerine yazılan eserlerde, haricî aksiyon denilen dönemde, saldırgan ve düşman radyofonik seslerin duyulduğuna işaret edi-

* Köylüler, gruplar halinde radyonun başına oturmuş, "Arapların Sesi" yayınını dini bir vecd ile dinlerler. Yayında kullanılan fasih Arapça'yı içlerinden anlayan yok gibidir. Fakat, istiklâl kelimesini duyar duymaz bütün yüzler ciddileşir, hatları gerilir. Günde dört kere istiklâl diye inleyen Arapça bir ses, onların zafere olan imanlarını devam ettirmeye yeter.

lir. Metalik, yaralayıcı, hakaret edici, hoş olmayan bu seslerin hepsi de, Cezayir insanında suçlayıcı ve hesaba çekici bir nitelik kazanır. İşgalin bir şekli ve zalimin şiddetli bir istilâ tarzı olarak değerlendirilen radyo, patoloji sahasında, son derece zorlayıcı manalar alır. Yabancı baskıların bulunmadığı uyumlu toplumların çoğunda görülen akla uymayan büyü unsurlarına ilâve olarak radyo, Cezayir'de farklı bir değer taşır. Gördük ki, radyodan duyulan ses, kayıtsız değildir, tarafsız değildir: zalimin sesi, düşmanın sesidir o. Sözlerine kulak asılmaz, hiç dinlenmez, anlaşılmaya çalışılmaz, sadece reddedilir. Haberleşme asla mesele olmaz, fakat kabul edilmez de, zira, kendiliğinden bir başkasına açılmak, sömürge halinde organik bir imkânsızlıktır. 1954 öncesinde radyo, psikopatoloji için kötü bir eşya, sıkıcı ve lanetlenmiş bir nesnedir.

1954'den itibaren, radyo, yepyeni manalar kazanır. Radyo alıcıları düşmanın aleti görünümünü kaybeder, yabancılık özelliğinden soyunur ve savaş halindeki milletin hizmetine girer. 1956'dan sonraki psikozlarda radyofonik sesler koruyucu ve yardımcı olur. Suçlamalar ve hakaretler ortadan kalkar, yerine cesaretlendirici sözler geçer. Millî savaş sırasında "hazmedilen" bu yabancı teknik, halkın bir kavga âletine ve sıkıntılarına karşı koruyucu bir vasıtaya dönüşür.

Yine haberleşme mevzuunda olmak üzere, o güne kadar duyulmamış değerlerin Fransızca lisanıyla dile getirilişine işaret etmek gerekir. Gerçekten de, Fransızca, yani işgal lisanı, zulüm sisteminin bu haberleşme vasıtası, sanki Cezayirli'yi ilelebed kötülemeye mahkûmmuş gibi görünüyordu. Cezayirli'ye hitap eden bütün Fransızca sözler hakaret doluydu. Duyulan her Fransızca cümle, ya bir emir ya bir tehdit, yahut bir hakaretti. Cezayirli ile Avrupalı'nın karşılaşması, hep bu üç kelimenin ifade ettiği dünyalar çerçevesinde oluyordu. Savaşan Cezayir yayınlarının Fransızca olarak yapılması, düşman lisanını tarihî manalarından kurtarır. Aynı mesajın üç ayrı dilden yayınlan-

ması yaşanan tecrübeyi birleştirir ve onu bütün dünyaya mal eder. Fransızca lânetli vasfını kaybeder ve milletin hesabının ancak, milletin beklediği hakikat mesajlarını nakledebileceğini gösterir.

Ne kadar tezat görünse de, Fransızca'nın halk arasında yayılmasını kolaylaştıran, Cezayir insanının Fransız'a karşı verdiği savaştır, yani Cezayir devrimidir. Psikopatoloji açısından da Fransızca cümleler her zamanki hakaret ve lanet yüklü manalarını yitirirler. Psikolojik sıkıntılara düşmüş Cezayirli hastalar, duydukları Fransızca cümlelerle artık eskisi gibi azarlanmadıklarını belirtirler. Aksine, arkadaşça destek ve yardım ifade eden sözler Fransızca olarak gelir kulaklarına.*

İşgal otoriteleri, Fransızca'ya karşı Cezayirli'de meydana gelen bu değişikliği pek fazla değerlendiremediler. Fransızca konuşmak, Fransızca'yı anlamak, artık bir ihanet veya işgalcide eriyip gitmek anlamına gelmez. Devrim mesajını sözlü olarak halka ileten Savaşanların Sesi'nde Fransızca, kurtuluşun hizmetine girer. Bir zamanlar psikopatolojide, duyulan her Fransızca ses, bir hezeyan içinde, reddi, mahkûmiyeti ve şeneati ifade ederken, kurtuluş savaşıyla birlikte Fransızca lisanının aklanması için yoğun bir çalışmanın başladığı görülür. "Yerli halkın" işgalcinin lisanına sahip çıktığı gözlemlenir.

1956'da yapılan Summam Kongresi'nden sonra Fransızlar bu gelişmenin aslına vakıf olurlar. O zamanın kumanda mevkiindeki Amiruş sektöründe bulunan Summam vadisinde, devrimin askerî ve siyasî liderleri, savaş doktrinine ait temelleri atmak ve Cezayir Devrimi Millî Konseyi'ni oluşturmak üzere bir araya gelirler. Çalışmaların Fransızca olarak yapılması işgal kuvvetlerine şunu gösterdi: Cezayirli Fransızca'yı kullanmaktan artık imtina etmemektedir; zorba güç ile halkın millî bağımsızlık iradesi karşı karşıyadır bundan böyle.

---

* Burada bir ikilem değil, bir değişim, köklü bir değer değişikliği vardır; bir dengeleme değil, diyalektik bir aşama vardır.

Fransız otoriteleri bu olay karşısında ne yapacaklarını şaşırdılar. Önceleri, öteden beri ileri sürdükleri gibi, modern devrimci bir savaşın harekâtla ilgili fikirlerini Arapça'nın ifade etmekten aciz olduğunun ispat edildiğini sandılar. Fakat aynı zamanda, işgalcinin lisanıyla alınan kararlar, işgalciyi, bütün bu işaretlerin izafi karakteri üzerinde düşünmeye itti ve onun savunma sistemini bozdu.

Cezayir'in Fransa'ya ilhakını düşünenler için bu durum, tek haberleşme vasıtası olarak Fransızca'nın kabulüyle "Fransız Cezayir"'in teyid edilmesi demekti. Lisan açısından bu tez şu sömürgeci doktrini hatırlatır: sömürgeleşmiş bir ülkede anarşiyi düzene sokan yabancı müdahalesidir. Bu şartlar altında, işgalcinin lisanı Fransızca, Cezayir toplumu bünyesinde, kendine has bilgileriyle dolu olarak, söz sahibi olduğunu iddia eder.

Her iki halde de Fransızca'yı kullanmak, hem işgalcinin bir vasfını yumuşatmak hem de işgalcinin işaretlerine, sembollerine ve kurduğu düzenine açık olmak demektir. Fransızlar, lisanlarına karşı Cezayirli'nin tutumunda meydana gelen bu değişikliği gereken ciddiyetle incelemediler. 1954'ten evvel Milliyetçi Partilerin Kongreleri, ekseriyetle Arapça olarak icra edildi. Daha açıkçası, Kabili veya Ores militanları Arapça'yı bu faaliyetler sırasında öğrendiler. 1954 öncesinde Arapça konuşmak, kültür emperyalizminin bir şekli ve lisanı olarak Fransızca'yı reddetmek, kendini farklılaştırmanın ve millî varoluşun günlük ve özel bir yoluydu. 1954'e gelinceye kadar, milliyetçi partiler militanların umutlarını zinde tutuyor, işgal altındaki milletin farklı özelliklerini, farklı yaşayışlarını bir bir değerlendirerek halkın siyasî şuurunu oluşturuyorlardı. Arapça, o zamanlar için, bir varoluş şeklidir. Millet Varlığı'nın kendini gösterebilmesi için tek gerçek vasıtadır.*

---

* Siyasî idare Cezayir'deki Fransız radyosunu susturma kararı verir. Millî bir sesin mevcud olması, mesullere Cezayir radyosunun susturulması gerektiğini düşündürür. Radyoevine konulan saatli bomba tesislere çok büyük zarar verdirir. Ne var ki çok geçmeden, yayınlar yeniden başlar.

1956 Ağustos'unda, kavga gerçeği ve işgalcinin bozgun hali, Arapça'yı kutsal olmaktan, Fransızca'yı da lânetli olmaktan çıkarır. Milletin yeni lisanı artık kendini birçok koldan duyurabilir.

Radyo haber alma tekniği olarak, Fransızca da muhtemel bir haberleşmenin aracı olarak, savaşan millete hemen hemen aynı anda mal olurlar.

Savaşan Cezayir'in Sesi radyosunun kurulmasıyla radyo alıcılarının sayısının önemli oranda arttığını gördük. 1954'ten önce radyo alıcıları, uzaktan düşünce alışverişinin bu radyofonik tekniği, sadece tarafsız bir nesne olarak görülmez Cezayir'de. Sömürgeci iktidarın bir aktarma organı, millete fizikî olarak nüfuz etmek için işgalcinin sahip olduğu bir vasıta gibi kabul edilen radyoya halk kötülük kutusu gözüyle bakar. 1954'e kadar radyonun düğmesini çevirmek işgalciye söz hakkı vermek, sömürgeci sesin, millî ruhun son yüce kaleleri olan evlerin odalarına kadar sızmasına izin vermek demekti. 1954 öncesinde evde radyo bulundurmak, Avrupalılaşmak yolunda ilerleme, varlıklı olma demekti. Fransız'ın tesirine ve baskısına bilinçli bir şekilde kendini açma demekti. İşgalciye söz hakkı verme kararıdır. Radyoyu eve sokmak, sömürgeci tarafından içten fethedilmek demekti. Sömürge olarak yaşamayı tercih ettiğini ilan etmekti. Bu, hiç şüpheniz olmasın, işgalciye silahları teslim etmekti.

Halkın radyo hakkındaki tereddütlerini, hangi sebeplere bağladığını gördük. Sosyal hayatın ananevi şekillerine ve aile hiyerarşisine sıkı sıkıya bağlı kalmak, bunlara el sürdürmeme kararlılığı, başlıca sebeptir. "Karşımıza hangi programın çıkacağını hiç bilmiyorduk", "olur olmaz şeyler konuşuluyor" ve bazan da dinî konularda ahkâm kesiliyordu: "Belli ki imansızların radyosu bu". Bütün bu tepkisel bakışlar, işgalcinin mevcudiyetini reddetmek için yeterli tespitlerdir.

Savaşan Cezayir'in Sesi radyosunun kurulmasıyla Cezayirli, yayınlanan mesajı dinlemeyi, onu içine sindirmeyi ve gere-

ğini yerine getirmeyi hayatî bir görev addeder. Artık bu andan itibaren radyo satın almak demek, önüne diz çöküp kulağını hoparlöre dayamak, ülkede olup bitenlerle ilgili haberlerden gayrisini dinlememek, milletin ilk sözlerini duymak demekti.

Madem ki yürüyüşe geçen yeni Cezayir, kendini anlatmaya ve konuşmaya başladı, öyleyse radyo bir zarurettir. Sesin köylerde ve tepelerde kök salmasını o sağlar. Radyo almak, savaşa girmek demektir. 1954 öncesinin bir kenara itilen bu tekniği sayesinde Cezayir halkı, Devrim'in atağa kalkmasına karar verir. Devrim'in seyrini dinleyen Cezayirli, onunla var olur, onu yaşatır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında doğan hür radyolar, Cezayir örneğinin özelliklerini ortaya koyar. Alman işgali altındaki Polonya, Belçika ve Fransız halkları, Londra'dan yapılan yayınların yardımıyla millet olma vasıflarını muhafaza ederler. Umutlar ve zalime karşı direnme ruhu böylece her gün taze ve canlı tutulabilmiştir. Meselâ, hür Fransız radyosunu dinlemek, hatırlanacağı gibi, millî varoluş şekli ve bir mücadele yoluydu. Fransız halkının ateşli ve neredeyse mistik direnişi, Londra sayesinde yeterince duyurulur. Fransa'da 1940 ilâ 1944 arasında Hür Fransa'nın Sesi'ni dinlemek, şüphesiz ki, umut verici ve esaslı bir olay idi. Fakat orada radyo dinlemek yeni değil. Savaş öncesinde sayıları bir hayli kabarık olan yayın istasyonlarından sadece birinin yerine geçti Londra'nın Sesi. İşgal altındaki Fransa, hür Fransa'nın umut dolu mesajlarını alır radyodan. Cezayir'de ise durum farklı bir özellik arz eder. Önce, radyoyu yasaklar listesinden çıkarmak gerekiyordu. Sonra, zamanla tarafsızlık sınıfına girmekle kalmaz, sadece, müspet bir değer de kazanır.

Radyofonik tekniği kabul etmek, radyo satın almak ve savaşan milletle yaşamak, hepsi aynı noktada toplanır. 1955'ten itibaren, savaşan ile millet arasında kurulan diyalogda yerini alma arzusu, halkın radyo stoklarını büyük bir hızla tüketişinde kendini gösterir.

Sömürge toplumunda Cezayir Radyosu diğerlerine benzemez. İşgalcinin sesidir zira bu. Cezayir Radyosu'nu almak, yabancı hâkimiyetine hak vermek, zulüm ile iyi geçinmek ve adeta işgalcinin istediğini ilân etmek, demektir. Düşmana hak tanımaktır. Radyonun düğmesini çevirmek, "Burası Cezayir, Fransız radyo yayınları" dedirtmektir. Radyoya sahip olmak, sömürge insanını sömürgecinin sistemi içine sokar ve umudu kalbinden söküp atar.

Buna karşılık, Savaşan Cezayir'in Sesi radyosunun varlığı, problemin verilerini kökten değiştirir. Her Cezayirli kendini davetli addeder ve kurtuluş savaşında doğan manalar kümesinin aydınlatıcı bir elemanı olmak ister. Askerî ve siyasî günlük olayların kaynağı olan savaş, yabancı radyoların haber programlarında geniş biçimde yer alır. İlk planda, dağlarda çarpışanlardan ses verilir. Hayalî ve dinlenemez niteliğine rağmen, bu ses, duyulan gerçeğinden ve iktidarından hiçbir şey kaybetmez.

Cezayir'deki Fransız güdümlü radyo istasyonları hakimiyetlerini yitirirler. Radyo düğmesini çevirmekle düşmana davetiye çıkarmanın aynı anlama geldiği günler geride kalır. Cezayirli için, bir teknik olarak farklılaşır radyo. Radyo, artık sadece işgalcinin iki dudağına bağlı değildir. Cezayir radyosunun yayın bandının sağında solunda, sayısız ve çok çeşitli dalga boyları üzerinde, dost seslerin, düşman işbirlikçilerinin ve tarafsızların seslerinin ayırd edilebileceği yayınlar vardır. Bu şartlarda radyo almak, ne işgalcinin emrine girmek, ne ona söz hakkı vermek, ne cehennemlik olmaktır. Aksine, haberleşme açısından, kendi mesafesini katetmek, başka sesleri dinlemek, farklı perspektiflere açılmak arzusunu dile getirmektir. Kendi eski sessizliğinin ve sömürgecinin ölçüsüzce yükselen sesinin dışında başka seslerin de var olduğunu Cezayirli, Kurtuluş savaşı sırasında ve Savaşan Cezayirli'nin Sesi radyosu sayesinde yaşar ve keşfeder.

Savaşın başlamasıyla, zaten nefesi kesilen sömürge dönemi monologu 1956'dan sonra tamamen kaybolur. Savaşan Cezayir'in Sesi ve diğer bütün istasyonlar şimdiye kadar tek olarak gösterilen Fransız sesinin ne kadar zayıf, ne kadar izafî, ne kadar yalan olduğunu Cezayirli'ye ilân ederler. İşgalcinin sesi bütün kutsiyetini kaybeder. Millet Sözü, Millet Sesi, dünyayı, yenileyerek düzene sokar.

1954 öncesinde yerli halk, topyekûn radyoyu reddeder ve haberleşme usullerindeki teknik gelişmelere kapalı kalır. Cezayir toplumu, genel olarak, radyo yayınlarını benimsemez. İşgalcinin radyo ithalatına müşteri olmaz. Sömürge ortamında radyo, Cezayir halkının hiçbir derdine deva olmaz.* Radyo, düşmanın, Cezayir insanını şahsiyetsizleştirmesini, dikkatleri çekmeden gerçekleştirmesini sağlayan bir vasıtadır.

Millî savaş ve Hür Cezayir Radyosu'nun kuruluşu halkın sinesinde temel bir değişime yol açtı. Radyo, tedrici olarak değil, kuvvetle girdi topluma. Kademe kademe gerçekleşmedi radyonun yayılışı. Adeta bir sarsıntı, bir zelzele gibi bir şey oldu. 1956'dan itibaren bir teknoloji istilâsına uğradı Cezayir. Elde hiçbir şey yokken kurulan Cezayir'in Sesi, Millet gerçeğini yaşattı ve her vatandaşına yeni bir statü verdi, bunu ona açıkça öğretti.

1957'den sonra, Fransız birlikleri, operasyon yaptıkları yerlerde ne kadar radyo alıcısı varsa toplar. Bu arada, bazı istasyonların dinlenmesi de yasaklandı. Bugün durum çok farklı. Savaşan Cezayir'in Sesi giderek çoğaldı. Tunus'tan, Şam'dan, Kahire'den, Rabat'tan halka yönelik programlar yapıldı. Bu programları hazırlayanlar Cezayirliler'dir. Fransız teknisyenle-

* Bu cümleden olmak üzere, Fransız otoritelerinin, bugünün Cezayir'indeki tutumlarına temas etmekte fayda var. Bilindiği gibi TV birkaç seneden beri Cezayir'de yayın yapıyor. Bugüne kadar, yayınlardan sonra iki dilde olmak üzere yorumlar yapılıyordu. Uzun zamandan beri Arapça yorumlara yer verilmediği tespit edildi. Bu olay, Cezayir Radyosu'nun şu formüle göre faaliyet gösterdiğini ortaya koyar "Fransızlar, Fransızlara hitap eder."

ri, bu güçlü ve yoğun yayınları bozmaya kalkışmaz. Cezayirli, Devrim'in muzaffer ilerleyişini, her gün dinlemek fırsatını bulduğu Arapça veya Fransızca yayın yapan 5-6 istasyon sayesinde, adım adım takip eder.

Haberleşme konusunda artık işgalcinin sözünün para etmediğini gördük. Sömürgecinin monologuna karşı millî sesin yükselmesinden sonra radyo, dünyanın dört bir tarafından sinyaller almaya başlar. Çin halkı tarafından tertiplenen Cezayir'le Dayanışma Haftası veya Afrika Halkları Kongresi'nin Cezayir hakkında aldığı kararları, fellahı, ti-ranlıklar deviren büyük dalgalara bağlar.

Millet hayatına bu şartlar altında giren radyo, ülkenin imarı safhasında müstesna bir ehemmiyet kazanır. Savaş sonrası Cezayir'inde, halk ile onun tercümanı olduğunu söyleyen arasında bir uyumsuzluk olamazdı artık. Kurtuluş savaşı devrimci pedagojisi yerini normal olarak Milletin ihyası devrimci pedagojisine bırakmalıydı. O andan itibaren radyonun ne kadar verimli bir cihaz olduğu görülecekti. Cezayir çok müstesna bir tecrübe yaşadı. Uzun seneler radyo, işgale hayır, demenin ve kurtuluşa inanmanın bir aracı olacaktır. Devrim'in sesinin Milletin temel gerçeğiyle özdeşleşmesi, sınırsız ufuklar açar.

Cezayir Ailesi

Çarşafın bir silah gibi kullanılması ve devrim hizmetine girmesiyle Cezayir kadınında şekillenen değişimi gördük. Anlaşılıyor ki, bu değişiklik, Cezayir özel hayatının diğer kesimlerine tesir etmeden gerçekleşemezdi.

Millî Kurtuluş Savaşı'nın varlığı, zulmün giderek her sahada kendini göstermesi, aile içinde ciddî yaralar açar: Sokağın ortasında çocuklarıyla birlikte götürülen, onların gözü önünde soyulup işkence edilen baba, üstü başı kan revan içindeki insanların candan ve yaşayan kardeşliği, tutuklanan, gözaltına alınan, hapse atılan koca, çocuklarının açlıktan ölmemeleri için çalışıp didinen kadın... Cezayir olayının bu çok önemli ve özel yönünü tekrar ele alacağız. Burada yapmak istediğimiz, Kurtuluş Savaşı esnasında Cezayir ailesinin geçirdiği evrimi, büyük değişimi izlemektir.

Bize öyle geliyor ki, bu değişikliğin en mühim noktası, uyumlu ve hemen hemen yekpare bir yapıya sahip ailenin yıkılmasıdır. Ailenin her bir ferdi, değerlerinin, az veya çok, karışık bir dünyaya ait olması yüzünden kaybettiklerini, yeniden kazanırlar. Şahıslar yeni seçimler, yeni tercihlerle karşı karşıyadır. Basma kalıp hakikatlere dayanan, alışılmış ve köklü

bir şekilde yer etmiş davranışlar, birden bire tesirini yitirirerek terk edilir. Gelenek, aslında, gayri ihtiyarî yapılan hareketler bütünü ve eskimiş inançlar topluluğu değildir sadece. En basitinden, birtakım değerler vardır, haklı çıkma isteği vardır. Oğlunun ısrarı üzerine baba izahta bulunur, tefsirini yapar, tasdik eder.

Sömürgeleşmiş babanın, Kurtuluş Savaşı sırasında çocukları üzerinde bıraktığı kararsız, tercihten aciz, sorumsuz ve çekingen davranışları benimsemiş bir insan intibaını ele almak lâzım. Çocuk için ürkütücü olan böylesine bir tecrübe, ülke genelinde yaşanır ve bütün vatan sathında hissedilen yeni bir dünyanın temellerini atan büyük sarsıntıya karışır.

1954'ten önce milliyetçi partilerin varlığı, yerli halkın özel hayatına zaten birtakım değişiklikleri sokmuştu. Milliyetçi partiler, parlementer siyasî faaliyet, Fransa ile münasebetlerin kesileceği söylentilerinin yayılması, aile bünyesinde bazı uyuşmazlıklara çoktan vücud vermişti. Bu durum, sömürgeleşmiş toplumun atıl direnişini eyleme davet eder. Ezilen toplumun büzüşmüş hareketsizliğini milliyetçi partiler şuurlanmaya, harekete, yapıcılığa dönüştürmeye çalıştılar. Halk, genelde, bu partilere hak vermektedir, zira halkın, Fransız polis ve askerlerinin vahşilikleriyle dolu acı hatıraları vardır. Hâlâ hayatta olan sömürgeci istilâsını yaşayanlar, işgalle ilgili nice dramları nakletmişlerdir. Cezayir'in bir çok bölgesinde, katliam hikâyeleri hafızalarda saklıdır.

Sömürgeci öyle bir zor kullanarak yerleşti, koloni merkezlerinin sayısını o kadar arttırdı ki, sonunda sömürgeci idarenin halktan beklediği ezilmişlik ortaya çıktı ve giderek de umutsuzluğa dönüştü. 1954 öncesinde milliyetçi harekete katılan bir genç, bunu babasının rızası hilâfına yapıyor değildir. Zira militanlık faaliyetleri onun evlât olarak aile içindeki tutumunu değiştirmiyordu. Babaya mutlak surette hürmet etme ve hakikatin öncelikle ihtiyarların mülkiyetinde olduğu kaidesine

dayalı münasebetler hiçbir şekilde zarara uğramıyordu. Babaya bakmaktan utanma, korkma, onun yanında yüksek sesle konuşmama, milliyetçi militanın evinde asla zedelenmeyen kurallardır. Devrimci bir eylemin olmayışı, şahsiyeti durağan kalıplar içinde pasifize eder.

Sömürgeleşmiş bir ülkede siyasî faaliyet, uzun zaman parlamento çalışmaları şeklinde cereyan eden meşru bir faaliyet olarak kalır. Ancak bir süre sonra, resmî ve barışçı yollar tükenince siyasî parti militan tavrını sertleştirir; doğrudan eyleme geçer ve artık çocukları karşı karşıya kaldığı meseleler vatanın ölüm kalım meselesidir. Buna bağlı olarak, babasına ve ailenin diğer fertlerine karşı olan davranışlarında devrimci vaziyet için faydasız ve kısırlaştırıcı ne varsa hepsinin terk eder. Şahsiyeti doğar, özgürlük kazanır ve değer koyucu olur. Babaya olan çocuklaştırıcı eski bağlılık, devrim güneşi altında erir gider. Savaş sonrası Cezayir'inde, Setif'lilerin ve milliyetçi partilerin verdiği çeşitli mücadelelerden sonra, vaziyetler kesinleşir ve halkın siyasî olgunluğu önemli gelişmeler kaydeder.

1 Kasım 1954'de devrim bütün meselelere el atar: hem sömürgeciliğin hem de sömürgeleştirilmiş toplumun meselelerine. Sömürgeleşmiş toplum şunu fark eder: atıldığı bu büyük davayı sonuna kadar götürmek, sömürgeciliği yenmek ve Cezayir Milleti'ni gerçekleştirmek için, kendine büyük bir baskı yapması, bütün mafsallarını germesi, kanını ve ruhunu yenilemesi gerekmektedir. Sayısız savaş vakalarından sonra halk anladı ki, yeni bir dünyaya hayat vermek istiyorsa, bütün yönleriyle yepyeni bir Cezayir toplumu kurmalıdır. Bu emellerini gerçekleştirebilmesi için Cezayirli'nin yeni değerlere fevkalâde süratle intibakı gerekir. İlk defa olmak üzere hakikat ananevi sahiplerinin elinden kaçar ve kendini arayan herkes onun emrine girer.

Sırlarını babanın açacağı değerlerin beklentisi içindeki dünün gurubu, dağınık bir şekilde şahsî arayışları başlatır.

Devrimin getirdiği yeni değerler sistemi önünde her Cezayirli kendini tarif etmeye, yerini tayin etmeye ve tercih yapmaya zorlanır.

Oğul ve Baba

Halk köklü mücadele şekillerini uygulamaya davet edildiği sıralarda, Cezayir ailesi kuvvetli yapısını muhafaza ediyordu. Fakat, millî şuur konusunda babanın oğluna nazaran büyük bir gecikmesi vardır. Uzun zamandan beri yeni bir dünya, ebeveynlerin haberi olmaksızın doğar ve görülmemiş bir hızla gelişir. Babanın bir aralık kulağına birkaç söz, bazı acı gerçekler gelmişti ama, işgalciyle silahlı mücadeleye girişmek, asla. O günlerde ülkedeki zulme çare bulunması gerektiğini düşünmeyen tek bir Cezayirli yoktu. Her Cezayirli bir toplantı esnasında veya bir tartışma içinde, hayatında bir defa dahi olsa, sömürgeciliğin yıkılması arzusunu dile getirmiştir. Pazarda, kahvehanede, hacda, millî ve dinî bayramlarda her bir Cezayirli'nin, işgalciye karşı komplo hazırladığı bir anı muhakkak olmuştur. Fakat bu sözler, dünyanın bütün ezilen insanlarının ümitsiz yakarışlarını andırır. Sömürgeci zümrenin köklerini derinleştirmesi, kendini bir zaruret haline sokma ihtirası, üzerinde yükseldiği sefalet, az gelişmiş ülkeler uzmanlarının "kadercilik"le tarif ettikleri hayatını renklendirir.

1954 kasımının ilk salvoları tam da bu musibetin ortasında patlak verir. Dünyayı birden ikiye bölen Devrim önünde, baba kendini silahsız ve biraz da endişeli bulur. Bu endişe, devrimle yakından alâkalanan oğul yüzünden şaşkınlığa dönüşür. Bir hava yerleşir eve, trajik ve sert... ve uyanık Fransız polisi ve Cezayir mahallelerine kin kusan Avrupa semtleri. Çok defa aileler aynı tepkiyi gösterir. 1954 öncesinin düşünceleri tekrar ortaya çıkar ve temkin telkin eden tavsiyeler duyulur. Fakat aynı zamanda caydırıcı sözler de söylenir: "uslu durun,

Fransızlar çok güçlüdür; sizin yapacağınız iş değil bu." Çocuk tartışmaya girmez, cevap vermekten imtina eder ve kurmakta olduğu yeni dünyayı babasının sonsuz tevekkül ve intizar dünyasının karşısına çıkarmamaya çalışır. Baba, bazen ister ki, oğlu sakin dursun, savaşı bıraksın, aileye geri dönsün ve kendini kendinden olanlara vakfetsin. Bekârlara evlilik, evlilere vazifeleri hatırlatılır. Geçimsizlik apaçıktır. Genç Cezayirli durumunu müdafaaya, hareket tarzını babasına kabul ettirmeye zorlanır. Babanın istediği sükuneti kesinlikle reddeder ve ayıplar. Fakat babanın reddi ve atılması söz konusu değildir. Aksine, ailenin Devrim'e kazandırılması için gösterdiği gayrete şahit olunur. Oğul gitmiş, yerine militan gelmiştir ve babanın doktriner eğitimi başlar. Gerçi, baba oğlunun sözleriyle ikna olacak değildir. Bilhassa halkın mücadeleye katılma boyutlarıdır, bastırılan halk hareketleridir babayı etkileyecek olan. Çoktan yıkılmış bulunan babanın eski emniyeti, kesinlikle yok olur. Aile, dengesini nasıl koruyacağını bilemez durumdadır. O zaman, keşfeder ki ayakta kalmanın yegane yolu, oğluna katılmaktır. Bundan sonra baba eski değerlerini toprağa gömer ve ilerleyen kervana takılır.

Bununla beraber, babanın devrime katılışı, ondaki ananevi davranışları kökünden söküp atmaz. Baba, yıkılıp giden hâkimiyetini yeniden kurma arzusunu ve bu açık savaşın korkunç neticelerinin beynine musallat ettiği fikirleri zor bastırır. Babanın muhalefeti böylelikle yeni bir şekil kazanır ve baba otoritesi örtülü çıkışlarla kendini gösterir. Meselâ, mukavemetçilere katılmaya karar veren genç Cezayirli'ye açıkça karşı çıkmaz baba. Ona militanın disiplinli hayatından söz eder, gidişinin bir seferberlik gereği mi yoksa şahsî bir teşebbüsü mü olduğunu sorar. Sebep ikincisi ise, militan oğluna disiplin kurallarını hatırlatır: eğer liderlerinin sana ihtiyacı varsa onlar seni çağırır. Böylece mukavemetçilere katılmak gibi 1956'dan beri görülen ve ortada kalıp ailenin diğer fertlerinin hayatı-

nı tehlikeye sokan bir eyleme karşı durmak için babanın yeni değerleri kabullenmek ve başka otoritelerin arkasında saklanmaktan başka çaresi yoktur.

Ailede kötü sonuçlar doğuran sürtüşmeler hiçbir zaman görülmez. Baba yeni dünya karşısında silinir ve oğlunun peşine takılır. Aileyi büyük millî kurtuluş hareketi içine çeken genç Cezayirli'dir. Bu arada bazen işlerin zorlaştığı görülür. Mesleği icabı sömürgeci idareyle beraber çalışan baba, oğlunun temsil ettiği yeni Cezayir'de hem suçlu hem reddedilmiş görür kendini. Çoğunlukla haklarından vazgeçer. Oysa, sömürgeci boyunduruğundan kurtulamayacak kadar onlara bulaşmıştır. Bir kere leke bulaştı mı, geriye dönüş hemen hemen imkânsızdır. Bu faciayı yaşayan Cezayir ailesinin sayısı bir hayli kabarıktır. Vatana ihanet eden babanın geleceğini tayin eden toplantıda çoğunluğun kararlarına katılmaktan ve en kesin hükümleri kabul etmekten başka bir çözüm yoktur oğul için. Bir zamanlar, ailenin devrime malî katkısının miktarını komite nezdinde oğul tayin ederdi. Ve baba, sanki ortağına konuşuyormuş gibi, kendisinden istenen paranın çokluğundan yakınır çocuğuna... Ne tezad bir durum... Vatan topraklarında beliriveren bu yeni kuvvetlere babanın mağlup düşmesi, Cezayir toplumunu düzenleyen eski ilişkilerini etkiler.

Kız ve Baba

Cezayir ailesinde kız çocuğu, erkek evlâdın hep bir adım gerisindedir. Toprakla geçimini sağlayan bütün toplumlarda görüldüğü gibi, imtiyazlı bir müstahsil olan erkek, neredeyse derebeyi ayarında bir statüye sahiptir. Bir ailede erkek çocuğun dünyaya gelmesi, kız çocuğuna nazaran çok daha fazla heyecanla karşılanır. Baba, işlerinde bir yardımcı, ailesine bir halef ve ölümünden sonra anne ve kardeşlerine bir vasi gözüyle bakar ona. Aşağılanmayan ve bir kenara itilmeyen genç kız, erkek kardeşinin bu kadar şişirilmesinin pekâlâ farkındadır.

Yine de, genç kızın, şahsiyetini geliştirmek için insiyatif kazanmak fırsatı yoktur. Cezayir toplumunun geleneklerle dopdolu aile hayatı içinde yerini alır. Kadının asırların birikimiyle oluşmuş ev hayatı hiçbir yeniliğe açık değildir. Cehalet, sefalet, ezilen halkın durumu, sömürge insanı dünyasının özelliklerini, onları tanınmaz hale getirinceye kadar işler ve kuvvetlendirir. Kız çocuğu Cezayir kadınlarının değerler ve tavırlar dünyasına güç sarf etmeden uyar. Annesinin ağzından erkeğin mukayese götürmez kıymetini öğrenir. Az gelişmiş bir ülkede ve özellikle Cezayir'de kadın her zaman küçük muamelesi görür. Kardeş, amca veya koca olsun, erkek ise öncelikle bir vasidir. Genç kız, erkek ile münakaşaya girmemeyi, "erkeğin sabrını taşırmamayı" öğrenir. Cezayir toplumunda boşanmanın kolay olması, kadın üzerinde baba evine geri gönderilmek korkusunu daima hissettirir. Genç erkek ise, o, babasının izindedir.

Çok geçmeden genç kız, aile içinde babasının karşısında gözükmemeye dikkat eder. Ergenlik döneminde genç kızlıktan kurtulup, kadınlık özellikleri kendini belli etmeye başlayınca, babanın kızıyla yüz yüze gelmesi istenmez adetâ. Kızının buluğ çağına erdiğini babanın bilmemesini sağlayacak şekilde her şey organize edilmiştir sanki. Baba, bu durumun kendisini pek ilgilendirmediğini söylese de, aslında, onda da bu yönde bir istek vardır. Evdeki yeni kadınla beraber olmamak gereği, aile çevresini genç kızı evlendirmeye iter. Cezayir'deki erken evlilikler, sofraya uzanan kaşık sayısını azaltmak için değil, statüsü belirsiz yeni bir kadını (çocuk-kadın) evde tutmamak içindir. Kadınlık niteliklerini kazanan genç kız hemen evlenmeli, çoluk çocuğa karışmalıdır. Bir aile için, evde yetişkin bir kızı barındırmak, son derece zordur. Bulûğa ermiş kız, gidicidir, dolayısıyla çok sıkı bir şekilde korunur, gözetilir. Yine bundan ötürü de kolayca evleniverir.

Bu şartlar içinde, ailesinin teklif ettiği bir erkeği reddedecek veya kocasını kendisi seçmek isteyecek bir genç kızı anla-

mak mümkün değil. Ailesinin kaygısını sezen ve çocuk-kadın pozisyonunun nazikliğini bilen kız, evliliği kurtuluş olarak ve nihaî bir dengeye kavuşma olarak görür. Bir Cezayir kadınının hayatı, Avrupa'da bilinen şu üç safhada gelişmez: çocukluk, ergenlik, evlilik. Cezayirli genç kız sadece iki dönem tanır: çocukluk ve evlilik. Bulûğ çağına girip de evlenmeyen genç kız, gayri tabii bir hali sürdürüyor demektir. Ülkedeki cehaletin ve işsizliğin genç kıza başka hiçbir çözüm bırakmadığını unutmamalı. Bir Duar'da (çadırlardan oluşan köy, yerleşim birimi) bakire bir kadın - 16 yaşında kadınlığın bütün özellikleri kazanılır - evlenmeye mecburdur. Hep küçük muamelesi gören kadın, bir an evvel kendine vasi bulmak zorundadır. Baba sürekli, ölümü halinde kızı koruyucusuz kalacak diye korkar durur.

Görülür ki, sömürgeci tahakküm altındaki bütün Cezayir gibi, bu cahil, bu çarşaflı, bu hareketsiz Cezayirli kız, devrimci vazifeleri yerine getirmeye hazır değil gibidir. Cezayirli kız, vücudundan, fiziki değişimlerinden, geçirdiği aybaşı hallerinden utanır. Ailesinin önünde kadınlaşmaktan utanır. Babasının önünde konuşmaktan, babasına bakmaktan utanır. Babası da ondan utanır. Aslında, derinlemesine yapılan bir tahlil babanın kızında kadınlığı, dişiliği gördüğünü ortaya koyar. Buna mukabil olarak, kız da babasında erkekliği... Yasaklamalar, şahsiyetlere o derece işlemiştir ki, bir arada bulunmak, her iki taraf için de tahammül edilmez bir hal alır.

Millî kurtuluş savaşıyla söz konusu edilecek ve değişikliğe uğratılacak olan, işte bütün bu yasaklamalardır. Çarşafı çıkarıp devrimci hareket içinde yerini alan Cezayir kadını şahsiyetini geliştirir, sorumluluğun heyecan verici dünyasını keşfeder. Cezayir halkının kurtuluşu, böylelikle, kadının kurtuluşu ve onun tarihe girişiyle özdeşleşir. Cezayir ve Konstantin şehri caddelerinde el bombaları veya makinalı tüfek şarjörleri taşıyan bu kadın, sonraları, tahkir edilecek, ırzına geçilecek ve iş-

kence görecek olan bu kadın, eski davranışlarına en ince teferruatına kadar dönemezdi artık. Cezayir tarihinin kahramanlık sayfalarını yazan bu kadın, içinde yaşadığı dar ve mesuliyetsiz dünyayı yıkar ve aynı zamanda, hem sömürgeciliğin ezilmesine, hem de yeni Cezayir kadınının doğmasına sebep olur.

1955'den sonra Cezayir'de kadınların modelleri vardır artık. Dağlarda veya şehirlerde bağımsız Cezayir için ölen veya hapsedilen sayısız kadınların hikâyeleri toplumda ağızdan ağıza dolaşır. Cezayir kadınlarının hayalleri, bu militan kadınların kahramanlıklarıyla süslenir. Evlilik için kadın görüşü, yerini, eylem için kadın görünüşe bırakır. Genç kız militan, sıradan kadın bacı olur.

Millî Kurtuluş Cephesi FLN'nin kadın kollarına toplu katılmalar görülür. Yeni katılanlar öylesine sabırsızdırlar ki, faaliyetlerin gizliliği esası neredeyse tehlikeye düşer. Yetkililer, yeni bir dünya oluşturmakta olan bütün gençlikte görüldüğü gibi, bu müstesna heyecanı ve radikalciliği yatıştırmak zorunda kalırlar. En tehlikeli görevleri isterler, cephe'ye katılır katılmaz. Kendilerine verilen siyasî eğitim ilerledikçe, kavgayı bir patlama şeklinde ele alamayacaklarını öğrenirler. Böylece, Cezayirli kadın sabırsızlığını bastırmayı ve sakin, soğukkanlı ve kararlı olmasının şüpheleri çekmeyeceğini öğrenir.

Bazen, genç kızın arandığı veya bağlı olduğu hücrenin birçok elemanının tutuklandığı olur. Ortadan kaybolmak, izini kaybettirmek, kaçmak, aciliyet kazanır. Militan, önce ailesini terk eder ve arkadaşlarının yanına sığınır. Fakat, çok geçmeden, yetkililerden en yakın direnişçi gruplara katılması emrini alır. Bugüne kadar olanlardan sonra, yani kızlarının çarşafını çıkarıp atması, makyaj yapması, istediği saatte evden çıkıp gitmesi, nereye gidiyor, kiminle gidiyor, bildirmemesi karşısında bir şey yapamamış olan aile, son duruma da tepki göstermeye cesaret edemez. Babanın, zaten hiçbir tercih hakkı yoktur. Halkın yaşadığı büyük trajedi yanında, babanın, o eski şerefinin

lekelenmesi korkusu, tamamen anlamsız hâle gelir. Kaldı ki, kızın direnişçilere katılmasına karar veren millî otorite, babanın bu telmihini zaten anlamazdı. Bir yurtseverin maneviyatının şüpheye düşürülmesine asla izin verilmez. Zira, kavga bir hayli sert, yakın ve amansızdır. Acele etmek gerekir. Dolayısıyla kız erkeklerin arasında dağa çıkar. Ormanlarda veya mağaralarda yatan, elinde bir tüfek, erkek kıyafetiyle dolaşan 18 yaşındaki kızlarından, ana babası aylarca tek bir haber alamayacaklardır.

Babanın evde kalan diğer kızlara veya sokakta rastladığı başka kadınlara karşı tutumu, köklü değişikliğe uğrar. Direnişçilere katılmayan, militanlık yapmayan kız, kadınların devrimci savaş içindeki önemini kavrar. Erkekler haklı değildir artık. Kadınlar da sessizlikten kurtulur. Kurtarıcı bir kavga içinde, sömürgecilikten kurtulmak için razı olduğu fedakârlıklar içinde, Cezayir toplumu kendini yeniler ve kadın-erkek ilişkilerinde o güne dek duyulmamış değerleri ortaya çıkarır. Kadın, erkeğin tamamlayıcısı olmaktan çıkar. Toplumdaki yerini, bileğinin hakkıyla söke söke alır.

Kızın, elinde sahte bir kimlik kartıyla bazen şehre, ailesinin yanına indiği görülür. Ana babasına oralardaki mucizevî eylemlerle dolu günlerini anlatmak fırsatını bulur böylece. Onlara fotoğraflar gösterir. Şeflerinden, kardeşlerinden, oradaki ahaliden, yaralılardan ve Fransız esirlerden bahseder. Babasının yüzüne bakar, onun karşısına oturur, onunla konuşur ve hiç de sıkılmaz. Ve baba da yüzünü çevirmez, utanmaz. Kızına tekrar kavuştuğu için gerçek bir sevinç içindedir, onun, şimdi evde ışıyan yeni şahsiyetini görmekten mutludur. Kızı yüksek sesle konuşuyor diye rahatsız olmaz ve erkek varken kadının susması gerektiğini hiç hatırlatmaz. İzinli kaldığı üç gün boyunca baba, bir kere olsun, kızına dağdaki özel hayatıyla ilgili soru sormaz. Bu suskunluk, kızının namusuna karşı bir alâkasızlık veya dünün bekâret tabusunu terk ettiği anlamına

gelmez. Baba, toplumun attığı büyük adımı biliyor ve kafasından bir an için bile olsun gitmeyen bu sualleri şimdi vakitsiz ve anlamsız buluyor. Tarihin hareketli ufkunda sahneye çıkan Cezayirli kız, babasını bir değişime, kendini kendinden çekip almaya davet eder. Her gün ölümle burun buruna gelen bir kadına "ciddî" olup olmadığını sormak gülünç olur, alay etmek olur. Militan kız benimsediği yeni tavırlarla, ananevi bağlardan kurtulur: eski değerlerin kısırlaştıran ve çocuklaştıran korkuları yok olur.

Erkek Kardeşler

Cezayir toplumunda en büyük kardeş babanın seçilmiş halefidir. Ailenin diğer fertleri ona karşı hürmetkar tavır takınır. Büyük kardeşin huzurunda yapılamayan birçok şey vardır. Şakalaşmanın her an mümkün olduğu arkadaş gruplarında onunla beraber olmamaya dikkat edilir. Küçük kardeşle büyük kardeş arasındaki ilişki, oğul ile baba arasındaki ilişki gibidir. Son ikisi arasındaki ilişkilerde görülen değişiklik, burada da geçerli, fakat daha farklı bir mahiyet arz eder. Kardeşler, aslında, aynı hücre içinde militanlık yaparlar ve şebekenin açığa çıkarılması üzerine beraberce direnişçilere katılırlar. Aynı birlikte çarpışırlar, açlığı birlikte yaşarlar ve birlikte cephane sıkıntısı çekerler. Savaş öncesinin temkinli ve merasime tâbi münasebetlerinin yerini tamamen yepyeni ilişkiler alır. İki kardeş belli bir eylem içinde bir araya gelirler ve aynı otoriteye boyun eğerler.*

Ailenin kapalı devresi içinde cereyan eden eski ilişkiler, köklü değişiklikler geçirir. Bazen, küçük kardeş grubun so-

* Devrim öncesinde, aynı şirkette çalışan kardeşler, ustabaşından farklı tezgâhlarda çalıştırılmalarını isterlerdi. Hastanede bile, hastabakıcı olan kardeşler farklı birimlerde kendilerine görev verilmesi için girişimlerde bulunurlardı.

rumlusu seçilir. Ve büyük kardeşe karşı olan ananevi hürmet, siyasî veya askerî şefi bağlamayacaktır tabii ki. Devrim bünyesinde bir mevkiiye gelen kardeş, basma kalıp davranışları, düşünmeden yapılan hareketleri terk etmelidir. Kardeşin arkasında kaybolur gibi olan insan ortaya çıkar. Büyük kardeşin artık haklı olması mecburiyeti yoktur ve herkes kendi yeni değerlerini tesbit eder.

Evli Çift

Karı koca arasındaki münasebetler de aynı şekilde Kurtuluş Savaşı sırasında değişir. Evde herkesin önceden belli görevleri varken, savaşın topyekûn niteliği beklenmedik tutumlara yol açacaktır.

Mustafa, evine yeni gelmiştir. Biraz önce, bir başka fedai ile birlikte, vatanseverlerin gece gündüz işkence edildiği adlî polis bürolarına bomba atmıştır. Canı hiç konuşmak istemez. Yatağına girer ve gözlerini kapatır. Karısı geldiğini görmüş fakat hiçbir şey fark etmemiştir. Bir saat geçmez, mahallede bir haber yayılır: iki vatansever olağanüstü bir saldırıyı gerçekleştirmiştir. Her yerde, düşmana verdirilen kayıpların hesabı yapılır. Sokakları dolduran sömürgeci askerlerin hiddeti, zayiatın çok olduğuna işarettir. Kadın, odasına döner, olaydan habersiz uyuklayan kocasına: "Senin yapacağın işler değil bunlar; senin için uyuma ve karnını doyurmak daha kolay, öyle değil mi?" diye hakaret eder. Hapse atılan komşusunu, dağdan fotoğraf gönderen yeğenini, düşmanın işkence ettiği bir başka komşusunu anlatır kocasına. Korkaklıkla itham edilen Mustafa, karısının masum öfkesine ve görevindeki başarısına memnun kalarak susar. 1956'da oldukça sık görülen böylesi örnekler, kayda değer bir alâka arz eder. Cezayir'de bir erkeğin korkaklıkla suçlanması, kanla temizlenecek bir hakarettir. Hiç kimse, cesaretine veya erkekliğine dil uzatılmasına izin vermez ve

bunu hiçbir erkek kabullenmez. Hele suçlayan bir de kadın olursa, en ufak bir müsamaha dahi gösterilmez. Kurtuluş Savaşı, kadını o noktaya getirmiştir ki, kocasını korkaklıkla itham edebilir. İma yoluyla olsun veya doğrudan doğruya olsun, kocasının hareketsizliğini, mücadeleye katılmayışını, militanlık yapmayışını yüzüne vurur. Genç kızların FLN'ye bağlı olmayan erkeklerle evlenmemeye yemin ettikleri bir dönemdir bu. Her türlü tedbiri elden bırakan Cezayir kadını, bu arada yuvanın korunması sorumluluğunu kaybeder. Ucunda ölümün bulunduğu bilinen bir kavgaya katılmıyor diye kocanın suçlanması, bir yerde tezad teşkil eder. Fakat kadınlar, erkekliği eskisi gibi değerlendirmezler. Erkeklik, vatan kavgasına katılmaktır, savaşan milletin bir parçası olmayan, erkekliğini ispat edemez.

Bununla beraber, bazen, kocasının faaliyetlerinden kadının haberi vardır. Militan koca sık sık ortadan kaybolur ve bazen yastığının altında silah bulur. Fransızlar aramaları sıklaştırdığında kadın, kendisine daha çok malumat vermesini ister kocasından. Yakalanması halinde durumu haber vereceği militanların adres ve isimleri lâzımdır. Daha faydalı olabilmesi için, kendini aksiyonla daha yakından irtibatlandırmasına ikna eder kocasını. Arkadaşlarının ismini vererek bütün hücrenin ele geçirilmesine sebep olan militanı hatırlatarak, kocasına böyle yapmamasını telkin eder. Direnmeler küçük küçük yıkılır ve birbirine kaynaşan militan çift, milletin doğuşuna iştirak ederek, Cezayir'de bir gelenek halini alır.

Aylardan beri direnişçilerle omuz omuza çarpışan koca, bazen, izinli olarak eve gelir. Yuvanın sıcaklığı ve tatlılığı onu sarsar ve bir daha "dağa çıkmak" istemediğini itiraf eder karısına. Kadınlığının da düşünülmesi gerektiğini şiddetle belirten karısı, tıpkı kocası gibi, zamandan çalınmış gibi gelen bu yoğun saatleri yarıda kesmemek, devam ettirmek ihtiyacını hisseder. Her zaman olduğu gibi, burada sadece günü yaşamak, ertesi günde veya daha ileriki günlerde, ani bir ölüm ihtimaline da-

vetiye çıkarmaktır. Bütün bunların farkında olan kadın, bu tür düşünceleri kafasından silip atmasını kocasından ister. "Kasaba halkı sana soru sorduğunda ne cevap vereceksin? Bağımsızlıkla döneceğine söz verdin, hürriyeti geri getireceğine yemin ettin. Bunca insan yukarıda çarpışırken veya hapishanelerde yatarken, sen nasıl olur da normal bir hayata dönmeyi düşünebilirsin?" Milletin kitleler halinde mücadeleye katıldığını, kasabanın genç kızlarının birer birer gittiğini gören çocuksuz kadınlar, kocalarının yanına gitmek isterler. Elbette, onları sık sık görmeleri mümkün değildi, fakat, ortalığın sakinleştiği anlarda çiftler bir araya gelebiliyorlardı. Kocasının ölümünü öğrenen kadınlar da vardı. Böyleleri kasabaya, ailelerinin yanlarına dönüyordu. Fakat bazen, içinde büyük bir patlama olur ve savaşanlarla beraber hürriyet kavgasına devama karar verir.

Kadının varlığı, kocayı, şehirdeki faaliyetleri esnasındaki kadar rahatsız etmez. Evinden 300 m. ötede bir yerlere vazifeli gönderilen, tanımadığı kişilerle bilinmeyen yerlerde birlikte kalan kadın, kocasına bir hayli problem çıkarıyordu. Şüphesiz bu meseleler, önceden çözüme kavuşturulmuş değildi, zaten hiçbir devrim eski alışkanlıkları kökünden ve sarsıntısız söküp atamaz. "Karını telefona çağıran bir sesi duymak kadar kötü bir şey yok. Karına seslenirsin, telefonu ona verirsin ve... evet, odayı terk etmen istenir senden... sonra karın çıkar gider. Bazen dört saat, bazen dört gün sonra geri döner. Sana hiçbir açıklama yapılmaz. Hangi eylemde bulunduğunu bilemezsin, zira, onu sen bu yola soktun. Gizliliğin katı kaidelerini kafasına sen yerleştirdin."

Bu devrim boyunca Cezayirli çiftler birbirine iyice kaynaşır. Geçiciymiş gibi yürüyen, her an bozulacakmış gibi olan evliliğin nazik bağları kuvvetlenir veya en azından mahiyeti değişir. Önceleri sadece beraber oturmak olarak tarif edilen evlilik, bugün, sayısız ortak yön kazanır. Ve her şeyden önce, tehlikelere birlikte atılmak, akşam yatağa, her biri kendi işin-

den, sırlarını da saklayarak dönmek var. Zulüm dünyasını yok etmek için yapılan büyük çalışmalarda işbirliği içinde olmak şuurudur bu. Çiftler artık kendi içlerine kapanıklıktan çıkmışlardır. Evliliği dolayısıyla kendilerini gaye olarak görmezler artık. Evlilik, ne türün devamı içgüdüsünün bir neticesi, ne cinsî arzuların tatmin edildiği müesseseleşmiş bir vasıtadır. Çiftler, sitenin temel hücresi, Milletin münbit çekirdeği olur. Cezayir çifti, devrimci teşkilatlanmanın bir halkası olarak, varoluş birimlerine dönüşür. Savaş tecrübesiyle evlilik müessesesinin birbirine kaynaşması, karı koca arasındaki münasebetleri derinleştirir ve birliği sağlamlaştırır. Modern bir karı kocanın, bir vatanseverin ve bir vatandaşın aynı anda, adetâ fışkırarak doğuşudur bu. Halkın birliği tarihe mal olur ve Cezayir çifti ananevi zayıflıklarından kurtulur. Evlilik artık hasbelkader oluşan bir beraberlik değil, düşünülen, istenilen, bina edilen bir beraberliktir. Görüldüğü gibi burada söz konusu olan, cinsler arası münasebetlerin yeni temellerinin atılmasıdır.

Evlilik ve Boşanma

Genel bir kaide olarak, evliliğe, Cezayir'de aileler karar verir. Hemen hemen her seferinde müstakbel koca karısının yüzünü evlendikten sonra görür. Bu geleneğin iktisadi ve içtimaî sebepleri, burada yeniden ele alınmasına gerek kalmayacak kadar bilinen hususlardır. Az gelişmiş ülkelerde evlilik, fertler arasında bir antlaşma değil, klanın klanla, kabilenin kabileyle, ailenin aileyle yaptığı antlaşmadır.

Devrim'le birlikte işler hissedilir biçimde değişir. Kadınların direnişçilere katılması, bekâr erkek ve kadınların bir arada bulunması, birinin diğerinin yarasını sarması veya hastalığını tedavi etmesi, FLN yetkililerini hiç beklenmedik problemlerle karşı karşıya bırakır. Erkekler, şeflerine gidip, şu veya bu hemşire ile evlenmek istediklerini söyleyeceklerdir. FLN tem-

silcisi, uzun müddet karar vermekte tereddüt eder. Zira, babasından başka hiçbir kimse, babası, anası veya kardeşi yokken, bir kızı evlendi-remez. Yetkili, mücahidin isteğini yerine getirmek hakkını kendinde görmez ve bazen âşıkları birbirinden ayırmak zorunda kalır. Fakat aşkın sönmeyeceği bilinmeli. Devrim idaresi evlenme akdinin evlendirme dairelerinde nasıl yapıldığını bir bildiriyle duyurur.

Evlendirme daireleri her zaman açıktır. Evlilik, doğum ve ölüm muameleleri rahatlıkla yürütülebilir. Direnişçiler arasında evlilik, ailelerin karar verdiği bir düzenleme olmaktan çıkar. Bütün beraberlikler tarafların hür iradesine bağlıdır. Müstakbel karı koca birbirlerini tanımak, tartmak ve sevmek zamanı bulurlar. Muameleler yıldırım hızıyla yürütülmez. Bir evlilik müracaatı muamelesine başlandıktan sonra üç ay beklenilmesi devrim idaresi tarafından tavsiye olunur. Kızının direnişçiler arasında evlendiğini öğrenen baba, ne isyan eder, ne reddeder. Aksine çiftin fotoğraflarını ister ve oralarda doğan bebekler, devrimin bu çocuklarına, gerektiği gibi bakacak olan büyüklerin yanına gönderilir.

Bu çeşit yenilikler, ülkenin diğer kesimlerinde hâlâ hüküm süren ananevi davranışları etkiler. Cezayir kadınları müstakbel kocalarının vatanseverliği üzerinde teminat istemeye başlar. Kendilerine teklif edilen erkeğin FLN üyesi olmasını şart koşarlar. Babanın itiraz kabul etmez otoritesi, bu yeni zaruret karşısında geriler. Devrim öncesinde evlenme teklifine muhatap olan kız, günlerce aile içinde görünmez, akrabalarının yanına sığınırdı. Cinsî arzulara cevap vermek üzere istendiği için kızın duyduğu utancın bir tezahürüdür bu. Evliliğin ikinci ayına kadar kızın babasının karşısına çıkmaktan kaçınması, yaygın bir âdettir. Bu çocuksu utangaç tavırlar, devrimle birlikte ortadan kaybolur ve bugün genç evlilerin çoğu evliliklerinde söz sahibi olmuşlardır. Cezayir'de evlilik müessesesi, mücahide ve mücahidlerin verdiği kavga sırasında köklü değişim geçirir.

Bu şartlar içinde boşanma, karı kocanın ayrılması, farklı hususiyetler kazanır. İstendiği anda, aniden ilan ediliveren ve aile bağlarının zayıflığını gösteren boşanma, o saatte geçerli sayılmaz. Koca niçin boşanmak istediğini izah etmek durumundadır. Bu arada, barıştırma gayretleri devreye girer. Her halükârda nihaî karar mahallî mesullere kalır. Aile bu imtihandan kuvvetlenmiş olarak çıkar. Çok ciddî tehlikeler arasından Cezayirli yeni varoluş şekilleri icad eder ve kişiye ağırlığını koymasını öğretir.

Kadınlar

Savaşan ve direnişçiler arasında evlenen kadın, Cezayir kadınlarında köklü değişikliklere sebep olmuştur. Bütün değişiklikleri aynı gözle değerlendirmek yanlış olur. Fransız sömürgeciliğinin Cezayir halkına açtığı savaş, onu topyekûn mücadeleye itiyordu. Cezayirliler'e rağmen Cezayir'i bırakmamaya azmetmiş bir rakip karşısında kendi kendine kalmak, birtakım tercihlere veya değerlere zarar verdirmemek çok zor. Kadınlar, bir yandan devrimle organik dayanışma içine girerek değişirlerken, diğer yandan da Fransızlar'ın, kadının tenini meydana çıkarmak için gösterdikleri şiddet karşısında değişirler.

Cuma günleri mezarlığa gitmeye veya civarda bulunan bir mabedi ziyaret etmeye alışmış ve böylece buralarda bir araya gelen binlerce aileden birini temsil eden kadınlar, diğerleri gibi bu âdetlerini de terk ederler. Kamplarda* FLN hücrelerini hemen kurarlar.

Başka bölgelerin kadınlarıyla tanışır, birbirlerine yaşadıkları tecrübeleri anlatırlar. Bu arada, devrim öncesi tecrübelerini

* Fransız sömürgecileri bilindiği gibi, milyondan fazla Cezayirli'yi dikenli teller arkasında toplamıştır. Hastalıkların ve ölümlerin korkunç denecek sayıda arttığı, Fransız yetkilerinin de teyid etmeleriyle sabit olan meşhur "toplama merkezleridir" buraları.

ve umutlarını da dile getirirler. Cephede olan kocasından ayrı kalan kadın, kamptaki ihtiyarlar ve yetimlerle ilgilenir, okuyup yazmayı, dikiş dikmeyi öğrenir. Ve genellikle, birkaç arkadaşıyla bir olup, kampı terk eder ve millî kurtuluş ordusuna katılır.

Halkın bu kayda değer yer değiştirmeleri sosyal bir panoramadır. Yani idrak dünyasıdır, bozulan ve yeniden kurulan. Boşaltılan bir köy, başka yere göç eden bir köy değildir. Harekâtın geri kalan kısmını sabırla izlemek lâzım: bölge bombalanır, temizlik faaliyetlerinin ardı arkası kesilmez, sağlam erkekler direnişçilere katılır, ölüler oracıkta gömülür, köyde mahsur kalanlar komşu şehirlere akrabalarının, arkadaşlarının yanlarına sığınır...

Yeniden bir araya gelen köy, kırılmış, yıpranmış bir köydür. Daha çok, erkek, kadın ve çocukların oluşturduğu bir topluluktur. Bu şartlarda hiçbir hareket ilk özelliğini koruyamaz. Bozulmayan tek bir eski gelenek kalmaz. Ağa yakalanmış görünümündeki Cezayir aileleri, önceleri gibi, ne yer ne uyur. Bunun farkına, mesela bir matem sırasında varılır, çığlıklar atıp ağlamalar, sızlanmalar, yüzünü vücudunu parçalamalar yoktur artık. Tabut başında eskinin yırtınırcasına ağlamaları Cezayir'de kalmamış gibidir. Bütün bunlar 1955'te Fransızlar'ın hoş vakit geçirmek için veya bir isyanı bastırmak bahanesiyle bir kasabayı basıp 5-10 erkeği taramasıyla başladı. Hiçbir merasim hazırlığı yapılmadan, hastalıklara karşı hiçbir tedbir alınmadan, yol kenarındaki çukura gömülen bu toplu ölüler, toplumda eskinin o heyecan mekanizmasını harekete geçiremezdi artık. Ağlamalar ve tırnaklarla yırtılan yüzler, homojen bir toplumda belli ve dengeli bir dünyaya aitti. Daha önceki toplu öldürmelerde olduğu gibi ağlaşılmaz, bağrılmaz. Dişler sıkılır ve sessizce dua edilir. Bir adım daha atılır ve şeref toprağına düşen mücahidin ölümü sevinç çığlıklarıyla selâmlanır. Hastalık ve kaza gibi tabiî ölümlerde ananevi merasimlerin de-

vam ettiği sanılmasın. O durumda bile umutsuzluğun alışılmış tekniklerini yeniden yaşamak hemen hemen mümkün değil.

Savaş Cezayir toplumunu öyle bir sarstı ki, her ölüm olayı sömürgeci baskının dolaylı veya dolaysız bir neticesi olarak görüldü. Bugün Cezayir'de sömürgeciliğin kurbanı olmayan tek bir ölü yoktur. Sömürgeciliğe karşı verilen mücadeleye yabancı kalan tek bir Cezayir vatandaşı bulmak imkânsızdır. Dahası Cezayir toprakları dışında ölen ve ölümü Fransız sömürgeciliğine bağlanmayan tek bir Cezayir ölüsü yoktur. Cezayir halkı şuna karar verir ki, bağımsızlığına kavuşuncaya kadar, bedeninde ve şuurunda açılan yaraların mesuliyetinden Fransız sömürgeciliği asla kurtulamayacaktır.

Dağılan Cezayir

Fransız sömürgeciliğinin, Devrim'in başından beri birlik imkânını ortadan kaldırmak için uyguladığı taktik neticesinde Cezayir halkı parçalanır, birbirinden uzaklaşır. Önce binlerce erkek gözaltına alınır. 1955-1956 yıllarında temerküz kamplarının sayısı büyük bir hızla artar. Babalar ve kocalar senelerce Lodi, Paul Cazelles, Beruaci kamplarında tutulur. Ansızın kocasız kalan kadın, çocuklarına bakmanın yollarını aramaya koyulur. Oradan oraya gitmek, alışverişini kendi yapmak, erkeğinin koruyuculuğu olmaksızın yaşamak zorunda kalır. Bazen evinin 200 metre ötesindeki temerküz kampındaki kocasını ziyarete gider. Gözaltında olmayan erkekler, direnişe katılmış demektir; anneler çocuklarına Kurtuluş Cephesi'nin yaptığı yardımlarla bakar. Şehirlerde çok sayıda hapishanenin kapısı Cezayir erkeklerinin üstüne kapanır ve Fransız uçaklarının bombalarına hedef olmamak, temerküz kamplarına düşmemek için binlerce aile Tunus'a ve Fas'a sığınır.

Kadın erkek ayırımı gözetilmeksizin bütün Cezayirliler'in Fransız sömürgeciliği tarafından sürekli katledilmesi, dünya-

nın dikkatini çeker ve bilinen büyük protesto dalgasının doğmasına yol açar. Fakat Cezayir gerçeğini çok daha yakından kucaklamak gerekir. Kuş bakışı taranıp geçilmemelidir. Aksine Cezayir halkında ve Cezayir topraklarında açılan büyük yarayı adım adım izlemek gerekir. Cezayir toprağı karış karış adımlanmalı ve Cezayir ailesinin nasıl parçalandığı sorulmalıdır. Fransız askerleri tarafından götürülen ve sekiz gün sonra geri gelen kadının yüzlerce defa iğfal edildiğini anlamak için, onu soru yağmuruna tutmak gerekmez. Koca ise, evinden götürülür ve şuurunu kaybetmiş bir halde vücudu yara bere içinde geri döner. Çocuklar perişan edilir, yetimler vahşi bir görünüm içinde orada burada sürünür. İki hafta boyunca bir Fransız kampında kalan karısını karşılayan koca, "Hoş geldin. Aç mısın?" diye sorarken, yüzüne bakmamaya çalışır ve başını öne eğer. Cezayir ailesine dokunulmadığını sanmak, Fransız sömürgecilik kininin ölçüsüzce büyümediğini sanmak ne mümkün. Fransız sömürgeciliği 1954'ten bu yana bir tek şeyi arzuladı: halkın iradesini kırmak, halkın mukavemetini yıkmak, halkın umutlarını suya düşürmek. Beş seneden beri ne radi-kalciliğinden vazgeçti, ne terörden, ne işkenceden... Kadın erkek bütün herkesi allak bullak ederken bu insanların bir çatı altında toplanmalarına sebep oldu. Aynı tiranlığın kurbanı olan, aynı tek bir düşmanı tarif eden, görünüşte dağınık olan halk, birliğini gerçekleştirir ve Cezayir devriminin en sağlam kalesini teşkil eden manevî cemaati, ıstırabın üzerine bina eder.

Tıp ve Sömürgecilik

Cezayir Örneği

Baskı sisteminin bir parçası olarak, ırkçılık ve hakaretle beraber Cezayir'e giren batı tıbbı, yerli halkta ikileme yol açtı. Gerçi bu ikilemi, işgalcinin her türlü mevcudiyetine karşı görürüz. Tıp bahsinde, sömürgeleşen Cezayir'in en trajik çizgilerinden birini de ele almış olacağız.

Tam bir tarafsızlık ve insaniyetle söylemek gerekirse, teknikte çok ilerlemiş bir ülkenin, bir başka ülkeyi, bilginlerinin buluşlarından ve tecrübelerinden yararlandırması güzel bir şey. Sözü edilen disiplin, insan sağlığını gaye edinmişse, acıyı dindirmeyi prensip edinmişse, menfî hiçbir davranışı bünyesinde barındırmayacaktır. Oysa, sömürge ortamında durum o haldedir ki, sömürge insanı, sömürgecinin getirdiği her şeyi eksiksiz, kabule zorlanır. Doktoru, mühendisi, eğitimciyi, polisi, taşra muhafızlarını bu yüzden o da aynı kefeye koyar ve hepsini organik bir bağ içinde değerlendirir. Duarlarda ve köylerde, doktorun gelmesinden önce polisler bütün halkı kuvvet zoruyla bir araya getirir. Böylesine bir zoraki tedaviye gelecek olan da, yerli doktor değil, hâkim zümreden ve genellikle de ordudan bir doktordur.

Yerli halk, sağlık çalışmaları hakkında hazırlanan istatistikî raporları, hastalıklarla yapılan mücadelede kaydedilen gelişmeler olarak yorumlamaz. Bu, ona göre, ülkenin işgalcilerin eline geçtiğini gösteren yeni bir delildir. Fransız yetkilileri, Tizi - Uzu Sanatoryumu'nu ve Cezayir şehrindeki Mustafa Hastanesi'nin cerrahî kısmını ziyaretçilere gezdirirken, şunu demek isterler âdeta: "bu ülkenin insanları için yaptıklarımız, işte, karşınızda; bu ülke her şeyini bize borçlu, biz olmasaydık, ülke diye bir şey olmayacaktı." İçinde bulunduğu şartlarda, yerli insanın objektif davranabilmesi, iyiyi kötüden ayırd edebilmesi oldukça zor: neredeyse aklî bir eksiklik vardır onda.

İstisnalar şüphesiz ki var. Bazı detant dönemlerinde, insanların kendini daha serbest hissettiği bazı ikili karşılaşmalarda, sömürge, işgalcinin müspet yönlerini dile getirir. Fakat, bu iyi niyet, hemen işgalci tarafından istismar edilir ve işgalin teyidi şeklinde yorumlanır. Müdafaa psikolojisinin aşıldığını sanarak hakikat yönünde büyük bir gayret sarf ettikten sonra, Cezayirli: "bu iyi işte. Bunu size söylüyorum, çünkü ben böyle düşünüyorum" deyince, sömürgeci cümlenin manasını değiştirir ve şöyle tercüme eder: "sakın bırakıp gitmeyin, sonra biz sizsiz ne yaparız?"

Sömürgeleşmiş toplum fertlerinde açık tavır almaktan kaçma eğilimi her an teşhis edilebilir. Zira, açıklanan her şahsî düşünceden sonra işgalci, baskıya devam davetiyesi aldığına, Cezayirliler'in güçsüzlüklerini itiraf ettiklerine hükmeder. Sömürge halkı, bütünü içinde ele alındığında ve bazı olaylar sebebiyle, hâkim zümrenin faaliyet gösterdiği sahalarda kaba, kayıtsız ve katı bir tepki içinde olur. Dahası, şu cümleleri işitmek hiç de şaşırtıcı gelmez: "sizden bir şey isteyen olmadı ki; sahi, kim çağırdı sizi? Toplayın hastanelerinizi ve limanlarınızı, dönün evinize." Bu, şu demektir: sırtını askerî fethe ve polis düzenine dayayan sömürgecilik, ortaya çıkardığı eserlerle, varlığını haklı göstermeye ve bu yabancı ülkede kalmakta ısrarını meşrulaştırmaya çalışacaktır.

Hakikat ve mantık adına, işgalcinin bazı sahalardaki varlığına, evet, diyen sömürge insanı, bütün bir sistemin esiri olduğunu birden fark eder ve Cezayir'de tıbbî aksiyon gerçeğinin, Fransa'nın sömürgeci varlığının bir yansıması olduğunu görür. O zaman, halktan biri olduğu ve halkı, kendi toprağı üzerinde millî bir hayat sürmek istediği için, "az sadaka çok belayı defeder" diyemeyeceğinden, daha kasıtlı tercihlerle karşı karşıyadır artık. Böylece doktorları, eğitimcileri, mühendisleri, paraşütçüleri, hepsini birden elinin tersiyle iter. Uyumlu bir toplumda, hasta insanın tıbbî muamele karşısındaki davranışı itimat esasına dayanır. Hasta, doktoruna itimat eder, kendini ona teslim eder. Vücudunu onun ellerine ve bilgisine bırakır. Istırabı, varsın tıbbın eliyle daldığı uykudan uyandırılsın veya şiddetlendirilsin. Çünkü hasta, muayene sırasındaki acının, vücudunun rahata kavuşacağına işaret olduğunun bilincindedir.

Homojen bir toplumda hastanın doktoruna güvensizlik duyduğu hiçbir zaman vaki değildir. Doktorun tekniği ve bilgisi hususunda, hastanın zihninde birtakım şüphelerin oluşabileceği açıktır. Fakat, itimadı ilk zayıflatan doktorun tereddüdüdür. Bu umumî bir tavırdır, hemen hemen her ülkede görülür. Ama şurası da açıktır ki, bazı şartlarda hissedilir değişiklikler belirir. Fransız cerrahın ameliyat edeceği Alman esir genellikle bayıltma esnasında, kendisini öldürmemeleri için yalvarır. Aynı şekilde, doktor da, diğer esirlerin manevî baskısı altında kalarak ameliyatı başarıyla bitirmek endişesine düşer. Çünkü, bu hastalardan birinin masada kalmasının ne şekilde yorumlanacağını çok iyi biliyordur. Edebiyat ve sinema, bu özel durumlardan kendilerine malzeme çıkarmasını gayet iyi bilir ve her savaştan sonra da, bu problemlerin gerçek bir ticarî sömürüsü yapılır. Alman kamplarında kalan Fransız esirler, bunu gayet iyi bilirler; kamp revirinde çalışan doktorlardan Alman cerrahların yapacakları ameliyatlara izleyici olarak girmelerini isterlerdi.

Sömürgeciliğin hüküm sürdüğü topraklarda bu tür olaylara çok sık rastlanır. Hastanelerde Cezayirliler'in ani ölümleri, herhangi bir sağlık merkezinde olağan sayılan bu ölümleri Avrupalı doktorun canice entrikalarının bir neticesi, şuurla ve öldürmek kastıyla alınmış bir kararın tatbiki olarak yorumlanır. Cezayirli'nin hastaneye yatmak istemeyişinin altında, yabancı doktorun insanlığına karşı duyduğu bu şüphe vardır. Bir kaide olmamasına rağmen, hastanelerin bazı servislerinde hastalar üzerinde ihmal edilemeyecek nisbette denemelerin yapıldığını söylemek gerekir.*

Doktorun tavsiyelerine rağmen, Cezayirli, senelerce hastaneye yatmaktan kaçar. Bu tereddütün, hastanın hayatını ciddî şekilde tehlikeye soktuğu yetkililerce açıkça beyan edilse bile, durum değişmez. Hep son dakikada, artık hiçbir umudun kalmadığı zaman rıza gösterilir. O zamanda bile, yatmaya karar veren, çevresinin rızası hilafına bunu yapmıştır: durum umutsuz olduğundan, karar için çok geç kalındığından, çoğunlukla ölümle noktalanır vaka.

Doktor da olsa, işgalcinin halkta bıraktığı kötü intiba, bu gibi tecrübelerden sonra daha da artar. Ve gösterdiği gayret neticesinde, hastaneye yatırmak fikrini telkin edebilen ve bu konudaki ananevi sabit fikri önemli ölçüde gerileten Cezayirli, kendini affedilmeyecek derecede suçlu hisseder. İçinden, bir daha böyle bir suç işlememeye karar verir. Gecici bir süre için kaybolur gibi olan inançlar, daha şiddetle yeniden ortaya çıkar. Bu davranışları, Avrupa ülkelerinin fakir taşra halkında daha önceleri görülmüş olan davranışlara benzetmek, bu olayların

---

* Cezayir'deki Fransız Ordu Hastanesi'nin psikiyatri bölümüne yatırılan Fransız askerleri, Cezayir askerlerinin ve Kara Afrika neferlerinin sunî sara krizlerine sokulduklarına şahit olurlar. Gaye, her ırian dayanma gücünü ölçmek. Fransız doktorlarının üzerlerinde deneme yaptıkları bu insanlar, hastalıklarının "ilmî açıdan" inceleneceği bahanesiyle hastaneye getiriliyorlardı. Cezayir halkına düşüyordu, milli toprakları üzerinde yürütülen bu gibi alçaklıklara son verme kararını kavgayla açıklamak.

manasından uzaklaşmak ve böylelikle ciddî bir hata işlemek demektir. Sömürge insanı, hastaneye yatmamakta diretirken bunu, Avrupalılar'da olduğu gibi, şehir korkusu, memleketinden uzaklaşma korkusu, aile yuvasının himayesinden çıkma korkusu, çevrenin, onun hastaneye ölmeye gönderildiğini, bir yükten kurtulunduğunu yayması korkusundan ötürü yapmaz. O, hastasını hastaneye göndermeyi değil, beyazların veya yabancıların hastanesine, her ne olursa olsun işgalcinin hastanesine göndermeyi reddeder.

Sömürge insanının her tepkisini sabırla ama açık bir zihinle tahlil etmek lâzım. Anlayamadığımız bir şey olduğu zaman bir dramın tam ortasında bulunduğumuzu, yani sömürge ortamında, imkânsız bir rastlantı karşısında olduğumuzu unutmamalıyız. Yerli halkın Avrupalı doktora güvenmek hususunda gösterdiği bu tereddüdün, onun ananevi tedavi usullerine bağlılığından, sihirbazlara veya koca karı ilâçlarına inandığından ileri geldiği uzun süre iddia edildi. Böyle bir psikolojik gerçek elbette vardır ve gelişmiş ülkelerin sadece halk kitlelerinde değil, hatta tıp çevrelerinde bile bu psikolojiye rastlanır. Nabzı tutmak yoluyla vücud ısısını ölçmeye alışmış olan bazı doktorların, termometreyi kullanmayı reddettiklerini veya en azından tereddüt ettiklerini söyler bize Lerich. Bu konudaki misallerin sayısını, sayılamayacak kadar arttırmak mümkün. Belli bir hastalık karşısında bazı tedavi usullerini uygulamaya alışmış olan birinin, kendisine başka tedavi yolları telkin edildiği zaman - yeni teknik zor kullanarak yerleştiği ve hiçbir ananevi davranışa müsamaha göstermediği için - eskiden beri bildiğinden vazgeçmeyi reddetmesi mantığa ters düşmez.

Burada da yeni verilerle karşı karşıyayız: "Eşim öksürdüğü zaman uyguladığım tedaviyi bırakmak ve Avrupalı doktorun eşime iğne yapmasına müsaade etmek; üç günden beri baş ağrısından kıvranan oğlumun alnından kan aldığım için kelimenin tam anlamıyla hakarete uğramak ve vahşîlikle suçlanmak

(bu suçlama hâlâ var); bu mütecavize hak vermek ve bana tâ uzaklardan çok uzaklardan gelen kan alma tedavisine hak vermemek, rasyonel açıdan müsbet bir davranıştır. Zira, oğlum ciddi şekilde menenjite yakalanmıştır ve bir menenjit nasıl tedavi edilirse, öyle tedavi görmesi lâzımdır. Fakat sömürgecilik o duruma getirmiştir ki, benim sadece iyiliğimi isteyen birinin sıcak ve kardeşçe bir kabalığı, işgalcinin büyüklük gösterisi ve küçük görme isteğine dönüşmektedir."

Sömürgeleştirilmiş toplumlarla sömürgeci toplumun aynı yer ve zamanda tek bir değere hürmet göstermeleri mümkün değildir. Farzı muhal, sömürgeleştirilmiş toplum herhangi bir noktada sömürgeci toplumla mutabık olduğunu söyleyecek olsa, hemen entegrasyonun başarıya ulaştığının konuşulacağından hiç şüpheniz olmasın. Şimdi, Fransız mevcudiyetinin bir şekli olarak görülen hastalıkla mücadele meselesiyle Cezayir toplumunun genel ilişkilerinin cehennemi labirentine girmek gerek. Cehennemi labirent diyoruz, çünkü trajik... Kurtuluş Savaşı sırasında Cezayir halkının yeni tıp tekniği önünde geçireceği değişimi, o zaman göreceğiz.

Muayene

Doktora giden sömürge insanı, hep, biraz katı davranır. Bir iki hecelik kelimelerle cevap verir, açıklama yapmaktan kaçınır ve doktorun sabrını taşırır. Bu davranışı, doktor karşısında hemen bütün hastaların içine düştüğü korkuya bağlamak, doğru değil. Doktorlar için kullanılan ifadeler malûm: "falan doktor hastasıyla iyi münasebet kuruyor, hastasının üzerindeki gerginliği yok ediyor, onu rahatlatıyor." Sömürge ortamında şahsî buluşlar, kendi kendine olma hürriyeti, bir "teması" başlatma ve başarıya ulaşma gibi durumlar müşahede edilemez. Sömürge hali, ilişkileri tekleştirir, zira sömürgeleşmiş toplum kesin hatlarla ikiye bölünmüştür.

Çok geçmeden, doktor, hastasından bilgi almak ümidini keser ve vücudunun daha konuşkan olduğunu düşünerek, minik muayeneye geçer. Oysa, sömürge insanının vücudu da kendisi gibi katıdır: Kasları kasılmıştır, vücudunda bir gevşeklik yoktur. Hem doktora hem sömürgeciye aynı anda karşı duran, bütün hatlarıyla, insandır, sömürge insanıdır.* Muayeneyi yapan doktorun düşüncelerine şüphesiz kulak vermeli. Fakat, hastane çıkışında hastaların sözlerini de dinlemeli. Doktorlar: "Istırap, onlarda belli belirsizdir, tıpkı hayvanlardaki gibi dağınık. Yeri belli bir acı olmaktan ziyade, genel bir rahatsızlık" derken; hastalar: "sanki doktor benmişim gibi bana neren ağrıyor, diye sordular; kendilerini bir şey sanıyorlar ama neremde ne var, bulmaktan acizler; bir de içeri girer girmez, neyin var, diye sormazlar mı..." der.

Doktorlara göre bu insanlar, "kaba ve kültür görmemiş insanlardır. Hastalara göre ise doktorlar, "hiç mi hiç itimat telkin etmezler". Doktorlar, sömürge insanının, hasta kalmak mı yoksa iyileşmek mi istediğini bilmediğini söylerken, yerli halk şu cevabı verir: "yanlarına nasıl girdiğimizi biliyoruz, ama nasıl ayrılacağımızı, tabii eğer ayrılabileceksek, bilmiyoruz."

Doktorlar ve hatta hastabakıcıları teşhislerini koyarlar: "bu insanlarla doktorluk değil, ancak baytarlık yapılır." derler (evet bunlar söylendi.)** Sonunda, doktor, zor da olsa, hastalık hakkında yaklaşık bir fikir edinir ve, bazen hiç tatbik edilmeyecek olan, bir reçete yazar. Sosyologlar bu duruma bir izahat getirmeye çalışırlar ve bütün bu davranışları kadercilik başlığı altında toplarlar.

---

* Bu gözlem, sömürgeciyle hiçbir zaman gerçekçi davranışlar içine girmeyen sömürge insanının, genel tavrını dile getirir. Sömürge insanı sömürgecinin olduğu yerde, itiraf etmez, içini dökmez, kendini açmaz. Cezayirli'de ve Adli Tıp'ta itirafla ilgili, Psikiyatr ve Nörolojistlerin 1955 senesindeki Kongre bildirilerine bakınız.

** İnsanca davranan doktorlar yok değil elbette. Onlar hakkında zaten "onlar diğerleri gibi değil" denecektir.

Mütemadiyen sömürgeci çerçeve içinde kalan bu tutumun tahlili, bizi, aksine, başka neticelere götürür.

Doktordan kaçan ve böylece vücudunun bütünlüğünü koruyan sömürge insanı, kendini galip hisseder. Onun için muayene, hep bir çatışma olmuştur. Sömürgeciye geçen üstünlük, yazdığı yutulacak haplarda veya içilecek ilaçlarda noktalanınca, düşmana karşı bir zafer kazanmış hissine kapılır. Muayenenin bitişi, çarpışmanın da bitişi demektir. İlaçlar, yapılan tavsiyeler bu çarpışmanın kalıntılarından başka bir şey değildir. Oğlunun hayatını sömürgeci doktorun müdahalesine borçlu olduğunu kabul etmeyen babanın bu açık reddine, kaderciliğine gelince, durumu iki ayrı açıdan incelemekte fayda var. Öncelikle, az gelişmiş ülkelerin insanları veya dünyanın dört bir tarafındaki fakir insanları gibi, sömürge insanı, hayatı, temel bir verimliliğin gelişmesi veya açılıp saçılması olarak değil de, onu saran ölüme karşı sürekli mücadele olarak algılar. Soluğunu ense kökünde hissettiği bu ölüm, bedenî açlık, işsizlik, ciddi hastalık, aşağılık kompleksi ve geleceğe açılan kapıların yokluğu şeklinde maddeleşir.

Sömürgenin varlığından, her biri bir şeyler alıp götüren bütün bu musibetler, hayata, tamamlanmamış bir ölüm havası verir. Tıbbî müdahalenin kabul edilmemesi veya reddedilmesi, hayatın reddi değil, fakat yakın ve açık olan bu ölüm önünde çok daha büyük bir pasif direniştir. Bir başka açıdan bakıldığında, aydınlık bir tavrın olmayışı, sömürge insanının sömürgeci doktora karşı duyduğu itimatsızlığa işaret eder. Doktorun sözleri hep kötü manada anlaşılmıştır. Açıkça dile getirilen gerçek, sömürge ortamının yalanıyla, mütemadiyen ifsad edilmiştir.

Tıbbî Nezaret, Bakım ve "Çifte İktidar"

Istırabını kötü tarif eden Cezayirli sömürge, kendini adî bir hasta olarak görecektir. İlaçların düzensiz alınması, mik-

tarda veya kullanma talimatlarında hataya düşülmesi, belli zamanlarda yapılması gereken muayenelerin öneminin kavranamaması, verilen beslenme rejiminin lüzumsuz görülmesi... bütün bunlar, sömürgeci doktorun tespit ettiği en çarpıcı, en sık rastlanan özellikleridir hastanın. Sanki hasta, doktoruyla saklambaç oynar gibidir. Doktor, hastasına sahip değildir. Yapılan türlü vaadlere ve edilen yeminlere rağmen, bir kaçış, bir umursamazlık halinin devam ettiğini görür. Bu gibi şeyleri değiştirmek için, doktorun ve hastabakıcıların sarf ettikleri bütün gayretler, tutarlı bir muhalefetle karşılaşacağı yerde, hastanın "yok oluvermesiyle" boşa çıkar.

Ve öncelikle, hasta bir daha gözükmez. Oysa ona, hastalığının iyileşmesi için verilen zaman aralıkları içinde muayene olması gerektiği, çok iyi anlatılmıştır. Her şey reçetenin üzerine yazılır, ona defalarca ne yapacağı tekrar ettirilir, tespit edilen tarihte muhakkak gelmesi gerektiği ısrarla söylenir. Fakat doktor boşuna bekler. Hasta gelmeyecektir. Geldiğinde de, hastalığının korkunç derecede ilerlediği endişeyle görülecektir.

Hakikaten, beş veya altı ay, yahut bazen bir sene sonra çıkar gelir. Daha da vahimi, ilaçların hiçbiri kullanılmamıştır. Hastayla yapılan görüşmede, ilaçların ya bir kere alındığı, yahut her zaman olabileceği gibi, bir aylık miktarın bir defada kullanıldığı anlaşılır. Bu mesele üzerinde ciddi olarak durulmalıdır, zira yapılan izahatlar pek doyurucu değil.

Sosyolojik açıklamalara bakıldığında, "yerli insanın" bir defada tamamiyle iyileşmek beklentisi içinde olduğu görülür. Onun için hastalık, aslında öyle söylendiği gibi günden güne ilerlemez. Birden geliverir ve bir darbede insanı çarpıverir. Öyle ki, ilacı belli bir süre, belli aralıklarla, belli miktarda almak, ilacın hepsini birden almak kadar, tesirli olamaz. "İğnenin" tercih edilişi, işte buradandır. Bu açıklamaya göre doktor hastasını anında iyileştirmelidir her zaman için. Mukaddes yerlerin ziyareti, muska yapılması veya yazı yazdırıl-

ması bütün tesirleriyle ortaya çıkıverirler. Bir vazifeyi ihmal etmek veya bir yasağı çiğnemek nasıl hastalıklara yol açıyorsa, bir magrip dervişinin, bir büyücünün sözlerine uymak da hastalığı üzerinden defetmeye ve hayata hükmeden kuvvetler arasındaki dengeyi yeniden kurmaya yeterlidir.

Bu izahatta gerçek payı bulunduğu şüphesiz. Lâkin, sömürgeci bir ortamda doğan ve ananevi şemalarla çok sıkı bağlar içindeki yeni bir olayı, yabancı işgalinden önceki davranışlarla izah etmeye kalkışmak, bazı yönlerden yanlıştır. Gördüğümüz gibi, sömürgeci hakimiyeti sömürge insanında bir dizi red ve kendi kabuğuna çekilme anlamına gelen davranışları başlattı ve devam ettirdi. Sömürgede, sömürgeci dünyadan uzak durmak ve işgalcinin eylemine fırsat vermemek için büyük çaba gösterilir. Bununla beraber, sömürgeci ile sömürge, iktisadi, teknik veya idarî ilişkileri günlük hayat içinde sürdürmekten geri kalmazlar. Şurası açıktır ki, sömürgecilik, yerli toplumun bütün verilerini alt üst eder. Hâkim zümre, kendi değerleri ile gelir ve onları öyle bir zor kullanarak telkin eder ki, sömürgenin hayatını bile müdafaaya, hatta gizliliğe mahkûm eder. Bu şartlar altında, sömürgeci hakimiyet, sömürgenin kendi öz kültürüyle olan ilişkilerine varıncaya kadar her şeyi bozar. Bundan sonra artık ananeye uymak buruk bir his bırakır sömürgede. Hastanelerden, ambulanslardan, hemşirelerden müteşekkil, hastalıklarla mücadele ordusuna ve yeni buluşlara, hepsine birden, hayır, demesi, pek mümkün değildir. Fakat tıbbın müdahalesini kabul eden sömürge, hastaneye gitmemekte diretirse, çevresinin yoğun baskısına hedef olur. Ananevi tedavi usulleri yeni tıb tekniğine ilave olarak uygulanır. "İki ilaç bir ilaçtan iyidir." Penisilini veya herhangi bir ilacı kabullenen sömürgenin, köyündeki veya mahallesindeki hekimin yazdığı ilaçları da aynı anda kullanmaya özen gösterdiğini, sık sık hatırlamalıyız.

Penisilinin daha tesirli olduğunu belli belirsiz hisseder ama siyasî, psikolojik ve sosyal (mahalle veya köy hekimi, o da bir

görevi yerine getiriyor, dolayısıyla onun da yaşamak hakkı) sebepler yüzünden ananevi hekimliğin payını unutmamalıdır. Sömürge, böylesine kesin bir konuda bile, çevresinin alışkanlıklarını, hastalık karşısında kültürünün gösterdiği tepkileri, psikolojik açıdan zor aşar. Bir kere için bile olsa ilacı yutmak, sınırlı bir durumdur belki ama, her halükârda batıyı kabullenmek demektir. Yabancının tıp bilimine itimat etmektir. Bütün ilacı bir defada kullanmak, tam manasıyla, bu bilimle özdeşleşmek demektir.

İşgalcinin hazırladığı reçeteye iyiden iyiye bağlılık gibi bir tutumun zaman içinde kabulü, başka konularda çok zor görülen bir çıkıştır. Aslında, diğer iktidar da, muvazi olarak müdahalesini yapar ve batı tedavi usulünün birleştirici çemberini kırar. Yutulan her hap veya yapılan her iğne, beraberinde, bir kocakarı ilacını veya bir azizi ziyareti gerektirir. Bazen hastada, farklı ve birbirine zıt güçlerin savaş alanı olmak korkusu belirir. Bu korku çok önemli gerilimlere sebep olur ve hastalığın görüntüsü tamamen değişir. Bir kere daha, sömürge dünyası, kompleks ve son derece farklı katmanlardan oluşan bir dünya olarak kendini gösterir: uyuşmayan dünyaların karşı karşıya gelişi, farklı tekniklerin mütenakız etkileşimleri, değerlerin şiddetli çarpışması!..

Sömürge İnsanı ve Yerli Doktor

Sömürge ortamı, doktor ile hastası arasındaki ilişkileri bozmakla kalmaz, doktorun, sömürgeci şebekenin bir halkası ve işgalci gücün bir sözcüsü olarak görülmesine sebep olur. Tıp tekniğine karşı hastada varolan kapalılığın, doktorun kendinden olması halinde bile devam ettiğini görmekteyiz. Sömürge insanında, sömürgecinin tekniğini veya davranış biçimini benimseyen herkese karşı açıkça bir ikilem mevcuttur. Aslında, halk için yerli doktor, kendinden biriṇin de pekâlâ mühendis,

avukat veya doktor olabileceğinin yaşayan bir delilidir. Fakat, maalesef, halkın heyecanına ve psikolojisine yabancı bu şahıs ile, kendi içine kapanık ve mütecanis toplum arasında meydana gelen mesafenin de bir başka açıdan tezahürüdür. Yerli doktor, Avrupalılaşmış bir doktordur, batılılaşmıştır. Ve bazı hallerde ezilen toplumun insanı olarak kabul edilmez. Dolaylı olarak, zalimlerin safına, rakip kampa katılmıştır. Bazı yerlerde, bu tip insanları tarif etmek için, şu ifadenin kullanılması tesadüfi değildir: "efendisinin alışkanlıklarını benimsemiş."

Yerli doktor, bazıları için, yerli polis, yerli idareci gibidir. Sömürge insanı, bir yandan kendi insanının başarısı karşısında gururlanırken, diğer yandan da onu kötüler sınıfına dahil eder. Yerli doktor, ülkesinin ananevi tedavi usullerine karşı uzun süre mütecaviz bir tavır takınır. Yerli doktor, kendisinin, akılcı bir dünyaya ait olduğunu kesin bir şekilde belirtmeye, kendini, psikolojik olarak mecbur hisseder. Dolayısıyla, halkının sihirli tedavi yollarıyla çatışır. Sömürgenin, yerli doktor önünde ikilemi, yerli doktorun, geleneksel kültürünün bazı yönlerine karşı ikilemi, doktor-hasta münasebetlerini oldukça zora sokar. Hasta sömürge insanı öncelikle, sesini duyurabileceği kişiye yönelecektir. Batı tekniğinin ananevi tedavi usullerine üstünlüğü anlaşıldıktan sonra, "tekniğin asıl sahipleri" olan sömürgecilere başvurmak tercih edilir. Müşteri açısından Avrupalı doktorun hem Avrupalı hem Cezayirli hastası olurken, Cezayirli doktora sadece Cezayirli hasta gider. Elbette ki bazı istisnalar vardır, ama genelde bu izahat, Cezayir için geçerlidir. Sömürge toplumunda hakim olan psikolojik vaziyetlerin kompleks bir cilvesi olarak yerli doktor sık sık güç durumlara düşer. Burada söz konusu edilen, devrim öncesinde entellektüellerin dramıdır.

Millî Kurtuluş Savaşı'yla birlikte Cezayir'e giren önemli değişikliklerin birkaçını bundan sonraki sayfalarda göreceğiz:

Kurtuluş Savaşı Esnasında Avrupalı Doktor:

Sömürgeci doktor, Cezayir halkının verdiği mücadeleye karşı, bağlı olduğu zümrenin tavrını takınır. "İnsanlığın yaralarını saran doktor" görünümünün ardından, hakim zümrenin bir mensubu ve Cezayir'de, anavatandaki meslekdaşlarınınkinden daha yüksek standartlarda hayat süren bir insan oluverir.*

Üstelik, koloni merkezlerinde doktorun arazileri de vardır. Cezayir'de, tarımla uğraşmayan, toprağı olmayan doktor yok gibidir. Toprağı, ister ailesinden kalmış olsun, ister kendi imkanlarıyla kazanılmış olsun, doktor neticede bir kolon'dur. Cezayir'deki Avrupalılar, ekonominin diğer kesimlerine, daha henüz belirgin bir şema şeklinde geçmiş değildirler. Sömürgeci toplum hareketli, kötü şekillenmiş bir toplumdur ve göçmen, teknisyen dahi olsa, çok yönlü bir görünüm arz eder. Kolonilerdeki her Avrupalı'da, uykuya dalmış bir mahirlik, bir çiftçilik, bir maceracılık vardır. Herhangi bir yere bağlanıp kalan bir memur bile, bazı yönlerden, psikolojik olarak değiştiğini hisseder.

Cezayir'deki Avrupalı, yapısı tamamlanmış ve izafî olarak dengeli bir toplumda bulmaz kendini. Sömürge toplumu sürekli hareket halindedir. Her kolon, yeni bir topluluk oluşturur veya yeni gruplar oluşturmaya çalışır. Zanaatkarlar, memurlar, işçiler ve serbest meslek erbabı arasındaki ilişkiler,

---

* Kolonilerde doktorluk, genellikle, sistemli bir soygunculuktur. İki defa damıtılmış suların vücuda zerk edilerek, penisilin veya B12 vitamin iğnesi parası alınması; hiçbir radyoloji tesisi olmamasına rağmen, doktorun akciğer röntgeni çekmesi, "kanser teşhisi için" şua tedavisi yapması. Bunun için, doktorun hastayı bir çarşafın arkasına geçirmesi ve 15-20 dakika sonra seansın bittiğini söylemesi yeter. Bazı doktorların bu iş için aspiratör kullandıkları bile söylenir. Avrupalı bir doktor, bir günde tam 30 bin frankı nasıl kazandığını şöyle anlatır: "aynı serumu farklı büyüklükteki şırıngalara doldurur ve hastaya, "hangisinden yapayım istiyorsun; 500 franklık mı, 1000'lik mi, yoksa 1500 franklık mı?" derim. " Tabii hemen her seferinde, hasta, en pahalı iğneyi tercih eder.

kötü tarif edilmiştir. Her doktorun üzüm bağları vardır ve bir avukat, herhangi bir kolon'dan daha çok pirinç tarlalarıyla uğraşır. Doktor, toplumdaki yerini sadece mesleğiyle almaz. Değirmenleri vardır, şarap mahzenleri, portakal bahçeleri vardır, asli mesleğini ise basit bir gelir kaynağı olarak tanıtır. Yalnızca müşterilerine bağlı kalmayan, sahip olduğu topraklardan külliyetli miktarda gelir elde eden doktor, meslek ahlâkı ve doktorluk hakkında kendine göre bir görüş edinir. Büyüklük taslama, müşteriyi hor görme, yerli hastaya kin dolu sertlikle muamele etme, meslek şuurunun yokluğu ve vicdansızlık şu formülde ifadesini bulur: "Yaşamak için müşterilerin ardından oturup beklemiyorum." Bazı şehirlerin doktorları ise, toprağı terk ederek, sadece asli mesleklerinin gelirleriyle yaşar.

Hep yaralı bir insanlıkla, hastaların veya sakatların dünyasıyla temas halindeki doktor, bir değerler sathında yer alır. Demokratik partilere alışılmış bağlılığı ve antisömürgeci fikirleri buradan kaynaklanır. Kolonilerde ise doktor, sömürgecilikle, hakimiyetle, kolkola girer. Cezayir'de doktorların ve fakülte profesörlerinin sömürgeci hareketin başında yer almalarına şaşmamalıdır.

Sömürgeci zulmün sürmesinde, Cezayirli doktorun, ekonomik açıdan menfaati vardır. Söz konusu olan, birtakım değerler veya kaideler değil, sömürgeci ortamın ona sağladığı, mukayese dahi kabul etmez nisbette yüksek hayat seviyesidir. Milislerin başında veya "karşı terör" odaklarının kurucusu olarak sık sık görülmesinin izahı buradadır. Normal zamanlarda, yani Kurtuluş Savaşı dışında, çiftliklerde, entellektüel kesimde bile, kovboyculuk ve ziraatçilik vardır. Buhran dönemlerinde, kovboy silahını çeker, işkence aletlerini eline alır.

Cezayir'i kana bulayan bu korkunç savaşta, normal zamanda gerçekten çok üzücü olan bazı olayları anlamak için, biraz gayret sarf etmek gerekir. Cezayir'de bazı doktorların öldürülmeleri, dünya efkâr-ı umumiyesinde pek açıklığa ka-

vuşmamıştır. En merhametsiz savaşlarda bile gelenek odur ki, sağlık hizmeti görenlere dokunulmaz. Meselâ, 1944'te, Belfort bölgesinde ele geçirilen bir kasabada Alman cerrahların, yaralıları ameliyat ettikleri okulun önüne nöbetçi koymak gerekti. Cezayir politikacıları, savaş kurallarını bilmiyor değiller. Meselenin ne kadar çapraşık olduğunu ve Avrupalı topluluğun dramatik vaziyetini bilirler. Bu durumda, bir doktorun hayatına kasteden kararların alınması nasıl izah edilir?

Meslek ilkelerinin ve değerlerinin, etrafında ördüğü koruyucu çemberin dışına çıkmaya, davranışlarıyla bizzat doktorun kendisi cüret etmiştir. Cezayir'de öldürülen bir doktor, işin aslına bakıldığında görülür ki, bir savaş suçlusudur. Bir sömürgeci ortamda, farklı gerçekler vardır. Bazı yerlerde doktor, sömürgecilerin en amansızı ve en eli kanlısı olarak karşımıza çıkar. Doktorluk vasfı hiç gözükmez. Nasıl, sahip olduğu özelliklere ilaveten bir de doktor oluyorsa, hasbelkader doktor olmuş bir işkenceci de oluverecektir. Mevcut yönetim, doktorların, Kurtuluş Savaşı'na karşı takınacakları tavrı genel hatlarıyla, zaten önceden tespit etmişti. Böylelikle, yarası şüpheli görülen bir Cezayirli'nin ismini ve adresini, yanındakilerin isimlerini ve adreslerini almak ve ilgililere bildirmek her doktorun vazifesi olur.*

Eczacılara gelince, onlara da, bilhassa penisilin, streptomycine, antibiyotik, alkol, pamuk, anti tetanoz serumu gibi ilaçların reçetesiz verilmemesi emredilir. Ayrıca, ilaçları satın alanların kimliklerini ve hastanın adresini bir kenara yazmaları da sıkı sıkı tenbih edilir.

Alınan bu tedbirler, halk tarafından anlaşılınca, sömürgecilerin savaş için büyük bir hazırlık içinde olduklarına dair

---

* Fransız Doktorlar Derneği Konseyi, büyük Fransız geleneğine uygun olarak, bu tedbirlere şiddetle karşı çıktı. Cezayir'deki üyelerine bir mektup göndererek onlara, "ettikleri yemin" hatırlatıldı. Ne var ki Avrupalı doktorların çoğunluğu alınan kararları uygulamadılar. (Mütercim)

halkın inancı doğrulanır. Avrupalı doktor ve eczacıların bu karara riayet edeceklerine kanaat getiren Fransız yetkilileri, Cezayirliler'e ait olan eczanelerin çevresine sivil polisler veya muhbirler yerleştirir. Bazı bölgelerde ilaç temini, zor ve ıstıraplı bir mesele haline gelir. Alkol, sülfamidler, şırıngalar verilmez. 1955'de Cezayirliler'in kayıplarını hesaplayan Fransız askerî kumandanlığı, "tedavileri yapılamadığı için ölmüş kabul ettikleri" bazı yaralıları da bu listeye dahil eder.

Bu arada, sömürgeci doktor, birtakım tavırlar içine girerek, egemen zümreye bağlılığını gösterir. Polis sorgulamaları sırasında ölümden kurtulan Cezayirliler'in adlî kovuşturması başlayınca, savunma, adlî tıp raporu ister. Avukatların bu isteği, bazen yerine getirilir. Bu işe tayin edilen Avrupalı doktor, hemen her seferinde, muayenesi sonunda sanığın işkence gördüğüne dair hiçbir ize rastlanılmadığı şeklinde raporunu verir. 1955 başlarında, bir ara Cezayirli doktorlar uzman olarak çağrıldılar. Fakat verdikleri raporlar, polisleri memnun etmez ve çok geçmeden Cezayirli doktorlara otopsi yasaklanır.

Aynı şekilde, "muhtemelen sanığın naklettiği olaylara bağlı, yaralanma iddiasını doğrular mahiyette izlere rastlandığını" tesbit edecek olan bir Avrupalı doktorun raporu da kabul edilmez, hemen ikinci bir muayene talep edilir. Elbette ki, bir daha bu doktorlara başvurulmayacaktır. Ayrıca, işkence sırasında ölen veya öldürülen Cezayirli'nin ölümüne, ecel-i mev'ud raporu vermek de, Avrupalı doktora düşer. Yine, savunma otopsi istediği zaman müspet cevap verilir, ama neticeler hep menfî olmak kaydıyla.

Avrupalı doktor, sömürgeci güçlerle, onların en korkunç ve en aşağılık işlerinde, tamamen meslekî formasyonlarını kullanarak, işbirliği yapar. Burada, Avrupalı sağlık heyetinin Cezayir'de yaptıklarının birkaçına yer vermek ve böylece bazı doktor "katliamlarına" ışık tutmak istedik.

Önce, "hakikat serumu". Prensibi biliniyor: uyutucu özelliklere sahip, kimyevî bir hülasa, damara zerk edilir, bu da,

operasyon yavaş yavaş yapıldığı takdirde, kişide kontrol kaybına, şuurun donuklaşmasına yol açar. Tıpta kullanılan bir tedavi vasıtasıdır ama, şüphesiz çok tehlikeli bir usuldür ve şahsiyetin yok olmasına sebep teşkil edebilir. Kaldı ki, muhtemel iyileşmeleri tehlikenin büyüklüğü karşısında değerlendiren birçok ruh doktoru, uzun zamandan beri şuuraltı dünyasını inceleyen bu tekniği terk etmişlerdir.

Bütün dünya ülkelerindeki tıp akademileri, bu usulün adlî gayeler uğruna kullanılmasını kesinlikle suç addeder ve bu açık hükümlere uymayan doktor, tıbbın temel prensiplerinin dışına çıkmış olur. Halkının yanında savaşan doktor, doktor kaldığı müddetçe, mesleğinin beynelmilel yasalarına riayet etmelidir. Canî bir doktor, dünyanın bütün ülkelerinde ölüme mahkum edilir. İnsanlar üzerinde, kobay gibi tecrübelerin yapıldığı Nazi kamplarındaki doktorlar, bu noktada oldukça trajik örneklerdir.

Cezayir'deki Avrupalı doktorlar, işte bu "hakikat serumunu" fevkalâde sık kullandılar. Burada, Henri Alleg'in La Question adlı eserinde naklettiği tecrübesini hatırlatalım.*

Günlerce bu işkenceye maruz kalmış kadınları ve erkekleri tedavi ettiğimiz oldu. Bu uygulamaların vahim neticelerini ayrıca inceleyeceğiz; fakat bıraktığı en önemli izin, doğru ile yanlışın ayırd edilemeyişi ve saklanması gereken şeyi söylemekte duyulan korku olduğunu şimdiden belirtelim. Cezayirliler'in her birinin, Devrim'le ilgili en az bir sırra vakıf olduğu hatırlanmalıdır! Bu işkenceden aylar sonra, eski mahkum, ismini, memleketini söylemeye çekinir... Her soru, öncelikle işkenceci - işkence edilen ilişkisinin bir tekrarı gibi yaşanır.

Çeşitli işkence merkezlerine bağlı diğer doktorlar, her seanstan sonra, işkence göreni iyileştirmeye ve yeni seanslara hazır duruma getirmeye çalışırlar. Burada mühim olan, esirin sıfırı tüketip, işkencecileri yalnız bırakmaması, yani hayatta

* H. Alleg, La Question, de Minuit yayınları, 1958, sayfa 74 ve devamı.

kalmasıdır. Cezayirli'yi, hayat ile ölüm arasında bir yerde tutmak için, işkence öncesi, işkencede ve sonrasında ona bol bol kalp ilaçları, yüksek miktarda vitamin verilir. Doktor on defa müdahale eder ve hemen ardından esiri on defa işkenceciler sürüsünün önüne bırakır.

Cezayir'deki Avrupalı doktorlar arasında ve bilhassa ordu doktorları arasında, bu gibi şeyler olağandır. Meslek ahlâkı, tıp ahlâkı, kendine ve başkasına hürmet, yerlerini en adî, en aşağılık ve ahlâksız davranışlara terk eder. Bir de, bazı ruh doktorlarının edindiği alışkanlıklara, polisin yardımına nasıl koştuklarına işaret etmek gerekir. Birçok mahkumun yakından tanıdığı ruh doktorları, sanıklar üzerinde elektrik şoku uygular ve kişinin müdafaa mekanizmasının kaybolduğu, mukavemet gücünü yitirdiği, bir uyku halinin bastırdığı sırada onu soru yağmuruna tutarlar. Böylesine bir barbarlığa rağmen doktor hiçbir bilgi elde edemediği için tesadüfen serbest bırakılan bu insanların şahsiyeti parça parça olmuştur artık. İnsanı yeniden kazanma çalışmaları son derece zordur ve Fransız sömürgeciliğinin kendini suçlu kabul ettiği sayısız cinayetlerinden biri de işte budur.*

Cezayir Halkı, Tıp Tekniği ve Kurtuluş Savaşı:

Cezayirli'nin özel ve genel hayatında, köklü yeni davranışların değişik kesimlerde ortaya çıkışına birçok defa işaret etme fırsatını bulduk. Sömürgecilik zincirini kıran sarsıntı, uyuşmayan tavırları yeniden dengeye kavuşturdu, aşırılıkları yumuşattı, bazen çatışan tezleri güncel olmaktan çıkardı. Tıp bi-

---

* Çatışmada yaralanmış bir Cezayir askerinin yanına çağrılan askeri doktorların, yaralıya müdahaleyi reddettiklerini gördük.Resmi bahane, yaralıyı kurtarmak için hiçbir şansın olmayışı. Oysa, yaralının ölümünden sonra, onun hapisteyken defalarca aynı durumdan kurtarılarak, sorgulanmasının yapıldığını hatırlayacaktır doktor. Blida bölgesinde oturan Cezayirliler, hastane koridorlarına yatırılmış savaş yaralılarının kanlanmış göğüslerini tekmeleyen hastane başhekimini iyi tanırlar.

limi ve sağlığından duyulan endişe, halka, hep işgalci güç tarafından teklif ve telkin edildi. Oysa, sömürgeci ortamda, hıfzıssıhha çıraklığı için veya salgın hastalıklarla ilgili bilgilerin özümlenmesi için maddî ve manevî şartlar gerçekleştirilemezdi. Sömürgeci ortamda, doktora gitmekle, resmî daireye, jandarma komutanına veya belediye başkanına gitmek aynı şeydir. Sömürgeci zümreye karşı alakasızlık ve otorite temsilcilerine duyulan itimatsızlık, halka en faydalı ve en müspet şeylerde bile mekanikleşmiş bir itimatsızlık ve alâkasızlığı beraberinde getirir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, savaşın ilk aylarından itibaren Fransız yetkilileri antibiyotikler, eter, alkol ve tetanoz aşılarına ambargo koymaya karar verir... Bu ilaçlardan birini almak isteyen Cezayirli, eczacıya hasta ve kendisi hakkında her türlü bilgiyi vermek zorundadır. Cezayir halkı, artık kendisinin tedavi edilmesini beklememeyi kararlaştırdığı sırada, Fransızlar ilaçların ve cerrahî aletlerin satışını yasaklar. Cezayirli, yaşamak ve kendi kendini tedavi etmek istediği anda, işgalci onu korkunç bir sona mahkum eder. Birçok aile, evlerine sığınmış yaralı mücahidin, tetanoz yüzünden dehşet verici ölümüne, kalpleri kin ile dolu olarak, imkansızlık içinde seyirci kalır. Devrim'in ilk aylarında, Milli Kurtuluş Cephesi'nin emirleri açıktır: ne kadar hafif olursa olsun her yaraya muhakkak tetanoz aşısı yapılmalıdır. Bunu halk zaten bilir. Bakılması bile hoş olmayan yara, temizlendiği zaman, yaralının yanındakiler hemen tetanozdan korkmaya başlar. Oysa eczacıların tavrı kesindir: antitetanoz aşısının satışı yasak. Bugün bize, sayısız Cezayir ailesi, tetanoz zehirinin tesiriyle günden güne gözlerinin önünde felçleşen, bir ara iki büklüm olan, sonra tekrar kötürümleşen yaralının, yavaş ama korkuç ölümünü anlatabilir. Hiç kimsenin, yaralının son dakikalarına kadar yanında kalamadığı söylenir.

Bununla birlikte, bazen alışverişini bir Avrupalı'ya itimat ederek yaptıran Cezayirli, onun beklenen ilaçlarla geri döndüğünü görür. Bu Cezayirli, o bölgenin bütün eczanelerini dolaşmış ve son eczacının sert ve soru dolu bakışlarını hissederek, bu işten vazgeçmişti. Avrupalı, elleri ilaçlarla dolu olarak, rahat ve masum bir halde geri gelir. Bu tecrübeler, Avrupalı azınlıklar hakkındaki Cezayirli'nin hükmünü yine de hafifletmez. Siyasetten arındırılmış bir bilim, insanın hizmetine sunulan bir bilim, sömürge ortamında anlamsız kalır genellikle. Parası elinde, saatlerce boş yere yüz gram sterilize pamuk dilenen bir Cezayirli için sömürgeci dünya, yekpare bir blok oluşturur. Alkol satışı da yasaklandığı için, yaralar sıcak su ile temizlenir ve eter olmadığı için de cerrahî müdahaleler yaralıyı bayıltmadan veya yara uyuşturulmadan yapılır.

Böylelikle, rakip tarafından el konan, serbestçe dolaşımı engellenen, istendiği anda bulunamayan bütün bu şeyler, yepyeni bir değer kazanacaklardır. Kurtuluş öncesinde gözü kapalı bir şekilde kullanılan bu ilaçlar, birer silaha dönüşür. İlaç tedarik etmekle vazifeli hücreler, düşmanın hareketleri veya tasarıları hakkında bilgi toplamakla vazifeli hücreler kadar ehemmiyet kazanır. Nasıl Cezayirli tüccar halka radyo alıcıları temin etmeye çalıştıysa, Cezayirli eczacı, hastabakıcı, Cezayirli doktor da antibiyotikleri ve cerrahî müdahaleler için gerekli malzemeleri, her zaman yaralının hizmetinde bulundurabilmek için, büyük gayret sarfederler.

Neticede, Tunus ve Fas'tan, 1956 ve 1957'de sayısız insanın hayatını kurtaran ilaçlar, âdeta Cezayir'e akacaktır.

Savaşın giderek kızışması, Milli Kurtuluş Ordusu birliklerinin vatan sathında yerleşmesi, halk sağlığı meselesini ön plana çıkarır. Rakip için tehlikeli bölge sayısının artması, onun buralara daha önceleri muntazam götürdüğü sağlık hizmetlerinin aksamasına yol açar. Günden güne halk kendi başına kalır ve Milli Kurtuluş Cephesi köklü tedbirler almak mecburiyetini

hisseder. Sömürgeci doktorun yaptığı muntazam ziyaretlerin yerini doldurabilecek bir sağlık sistemini kurmak durumundadır. Böylece, mahallî hücrenin sağlık işlerden sorumlusu, devrimci kurtuluş içinde önemli bir mevkii işgal eder. Gerçi, meseleler de iyiden iyiye çapraşık bir hal almıştır. Tabiî hastalıklara şimdi bir de sivil insanların bombalanması ve öldürülmesi ilave olur. Bir Cezayir askerinin yakalanması için on sivilin öldürüldüğü veya yaralandığı bilinmektedir. Fransız askerlerinin bu konuda söyleyecekleri çok şey var. O zamandan sonra, ilaç ve sağlık teknisyenleri vazgeçilmez birer unsur olurlar. İşte bu dönemde, tıpta okuyan talebelere, hastabakıcılara ve doktorlara savaşçıların saflarında yer almaları emredilir. Siyasî yetkililer ile sağlık teknisyenleri arasında toplantılar tertip edilir. Kısa zaman sonra her birime halk sağlığı meseleleri için tayin edilen vekiller katılır. Bütün sorunlar dikkate şayan bir devrimci ruh içinde ele alınır.

Tek otorite yoktur, çekingenlik de yoktur. Aksine, hazırlanan sağlık planının gerçekleştirilmesi için sahip olunan imkanların nasıl kullanılacağı müzakere edilir. Sağlık teknisyeni, "azgelişmiş halkı ikna etmek üzere psikolojik yaklaşım çalışmaları" yapmaz. Milli otorite idaresinde söz konusu olan, halkın sağlığına dikkat etmek, kadınlarımızın, çocuklarımızın, savaşçılarımızın hayatlarını korumaktır.

1954'den bu yana Cezayir'de milli bir iktidarın doğuşuyla ortaya çıkan bu yeni gerçek üzerinde ısrarla durmak gerekir. Bu otorite, halkın sağlığını üzerine vazife bilir ve halk, eski umursamaz halini terk eder. Ölüme karşı bu mücadelede, halk, emirler doğrultusunda müstesna bir şuur ve heyecan gösterir.

Milli kavga öncesinde, yukarıdaki satırlarda gördüğümüz gibi, işgalcinin elçisi olarak kabul edilen Cezayirli doktor, yerli doktor, halkına ilhak olur. Erkekler ve kadınlarla birlikte yerde yatan, halkın faciasını bizzat yaşayan Cezayirli doktor, Cezayir insanının bir parçasıdır artık. Zulme karşı durmadığı

o devirlerin sessizliği yoktur artık. Bundan böyle o, "doktor" değil, fakat "bizim" doktorumuz, "bizim" teknisyenimizdir.

Halk, artık yabancı özelliklerden soyunmuş bir teknik ister ve temin eder. Kurtuluş savaşı, tıp tekniğini ve yerli teknisyeni, Cezayir'in sayısız bölgelerinin günlük hayatına sokar. Avrupalı doktorların aylık veya altı ayda bir yaptıkları ziyaretlere alışmış olan halk, kasabasında temelli kalmak üzere Cezayirli doktorların yerleştiğini görür. Devrim'le tıp, her yerde beraberdir artık.

Bu gibi olayların, emsalsiz bir galeyanın özünü ve yenileştirici tavırların hareket noktasını teşkil edebileceği, anlaşılır. Hıfzıssıhha ve hastalıktan korunma meseleleri, takdire şayan bir verimli hava içinde ele alınır. Sömürgeci idarenin hazırladığı hıfzıssıhha planlarının halka kabul ettirmekte aciz kaldığı, abdesthaneler giderek çoğalır. Bağırsak parazitlerinin yayılma ortamları, halk tarafından hemen kavranır. Durgun suların kullanımına karşı mücadele başlatılır ve yeni doğan çocuklarda görülen göz şişmelerinin tedavisinde başarıya ulaşılır. Artık anneler değildir çocuklarını ihmal eden, ne var ki, bu sefer antibiyotikler görülmez ortalıkta. Halk iyileşmek ister, kendine bakmak ister ve kardeş doktorların veya hastabakıcıların izahatlarını anlamaya çalışır*. Hastabakıcılık ve hemşirelik okulları açılır ve cahil Cezayirli birkaç gün içinde damardan iğne yapmasını öğrenir.

Aynı şekilde, eski hurafeler de bir bir yıkılmaya başlar. Büyücülük, magrip dervişliği (entellektüellerin faaliyetleriyle büyük ölçüde geriletilmiştir), her şeyin cinlerden bilinme-

---

* Doktorlar bazen, yokluktan, hastayı Fransız hastanelerine gönderir. Devrim öncesinin tereddütleri ve karşı çıkışları yok olmuştur. Avrupalı doktorlar bu yeni durum karşısında hayretlerini gizleyemezler, "müslümanlar eski yıllara nazaran daha çok gelmeye başladılar. Ne oluyor anlayamadık!" diyeceklerdir. Bu arada, ilaçları savaşan askerler için kullanma düşüncesinin, sivil halkın Fransız hastanelerine gönderilmesinde başlıca etken olduğu da unutulmamalı.

si, Cezayirli'nin fizyolojisinin bir parçası gibi görünen bütün bunlar, devrimci aksiyon ve tatbikatla sarsıntıya uğratılır*. Bu işlerin ustalarının bile çok zor kabul edebilecekleri uygulamaları, Cezayir halkı benimser. İki çarpıcı misal vereceğiz:

Birinci misal, karnından yara almış birisine suyun yasak oluşu. Bu konuda talimat açık. Halka konuşmalar yapılır, gerekli açıklamalar verilir. Şu kanunu bilmeyen tek bir kişi kalmaz: karnından yaralanmış bir askere asla su verilmez. Yaralının etrafına toplanmış, doktorun gelmesini bekleyen insanlar, savaşçının yalvarmalarını, hiçbir zayıflık göstermeden dinlerler. Ve mücahidin öz oğlu, babasına "işte silahım, vur beni, ama ben sana yine de istediğin suyu vermem" demekten çekinmeyecektir. Doktor gelir, müdahale yapılır ve mücahidin kurtulma ümidi artar.

İkinci misal, tifo salgını sırasında uygulanan sıkı perhizle alâkalı. Hastanede bu talimata, hasta ziyaretleri yasaklanarak uyulur. Hasta, bazen yanına girmesine izin verilen yakınlarına "açlıktan öldüğünü" söyleyerek, onlardan tavuk veya pasta ister. Eğer verecek olurlarsa, bilirler ki, bağırsakları delinme tehlikesiyle karşı karşıya kalır.

Sömürge ortamında aslında bu gibi şeyler bambaşka bir mana kazanır. Çünkü sömürge insanı böylesi bir tıbbî talimatı, işgalcinin gayri insanî usullerinden şimdiye kadar duyulmamış bir başkası ve işkencenin, açlığın yeni bir şekli olduğunu zanneder. Tifoya yakalanan eğer bir çocuk ise, annesinin ruhunda kopan fırtınaları bir tasavvur edin. Oysa, köylerde, Cezayir doktoru veya hastabakıcısı, hastanın ailesinden büyük bir kabul görür: Hıfzıssıhha kaidelerine riayet, ilaçların muntazam alınması, ziyaretlerin yasaklanması, hastanın tecrid edilmesi, nihayet perhize günlerce uyulması. Ömründe dok-

* Cin (çoğulu "cinnuun") bir ruhtur. Evlere, tarlalara sık sık gelip gider... Halk inancında cine önemli bir yer ayrılır: doğumda, sünnette, evlenmede, hastalıkta, ölümde... Hastalığın kötü bir cinin eseri olduğuna inanılır.

tor yüzü görmemiş Cezayirli anne, hekimin talimatlarını harfi harfine yerine getirir.

Temel sağlık eğitimi mütehassısları, azgelişmiş bir halkın milli kurtuluş savaşı sırasında ortaya çıkan bu yeni durumları üzerinde dikkatle düşünmelidir. Millet uyum içinde ve dinamik bir biçimde yaşamaya koyuldu mu, her şey mümkün hale gelir. "Yerli insan psikolojisi" veya "temel şahsiyet" ifadeleri anlamsızlığını gösterir. Kaderini eline alan halk, tekniğin en yeni şekillerine alışılmışın dışında bir süratle intibak eder.

Cezayir'deki Avrupalı Azınlık

Daha önceki sayfalarda, Cezayir'deki Avrupalı toplu-luğun bazı yönlerini, birçok defalar açıkladık. Bazı Avrupalılar'ın genellikle çirkin davranışlarına yer verdik. Avrupalı entellektüel ve doktorları, toplumlar arasındaki gerginliği azaltma, temasları kolaylaştırma, çatışmaları yumuşatma endişesi içinde görmek istenirdi elbette. Bilindiği gibi aksine, kolonların yerine nöbeti entellektüeller devralmıştır. Serigny'ler, Borgeaud'lar, Laquiere'ler kayboldular veya arka plana geçtiler. Aracılar vasıtasıyla faaliyetlerini sürdürdüklerini sanmamak gerekir. O devir bugün için kapanmıştır. Laguiere'ler ve Borgeaud'ler sıradan insanlar değillerdi. Sömürgeci kuvvetlerin idaresini ele almışlar, orduyla ve Fransız sağ partilerle doğrudan temaslar kurmuşlar ve ani bir kopuş ihtimalini de gözden uzak tutmamışlardır. Klasik sömürgeleştirme uygulamaları çoktan aşılmıştı. Parlamenter hayata, siyasî baskılara ve kulis faaliyetlerine alışmış olan bu insanlar, üç aydan beri tam bir tereddüt içindeler. Zira, sömürgeciliğin yeni sesleri, geleceği karanlık görürler. Sömürgeci iktidarla birleşen Avrupalı entellektüeller Cezayir savaşına o fevkalâde hüviyetinin kazandırılmasına yardımcı oldular. Adlî polisle beraber tam gün çalışan doktorları gördük ve felsefecilerle pa-

pazların, toplama merkezlerindeki veya hapishanelerdeki Cezayir insanını tanınmaz hale sokmak, ruhlarına nüfuz etmek, beyinlerini yıkamak görevini üzerlerine aldıklarını da biliyoruz. Halbuki Cezayir'deki Avrupalı azınlık tahmin edildiği gibi yekpare bir blok oluşturmaktan uzaktır. Ecbo d'Oran gazetesi müdürü Laffont, Cezayir şehrinin Cezayir'i temsil etmediğini yazarken bazı Avrupalılar'ın bu şehirde yerleşmiş bulunan sömürgeci genel kurmaydan hoşlanmadıklarını dile getiriyordu. Gerçi Michelet ve Isly caddelerinin ve Bab el Oued'deki bazı kahvehanelerin Cezayir'i temsilden bir hayli uzak olduklarını da belirtmeli.

1953 Nisan'ında MTDL* idare komitesinde Avrupalı topluluklarla temasa geçilmesi ve Avrupalı azınlığın başlıca grupları ve kuruluşlarıyla görüş alışverişinde bulunulması kararı verilir. UDMA** da yazdığı doktrin yazılarında militanlarına bütün Avrupalılar'ın sömürgeciler safında görülmemesinin, siyasî ve stratejik bir zaruret olduğunu sürekli hatırlatır. Ayrıca şunu da belirtelim ki o sıralarda birçok Avrupalı UDMA mensubudur.

Bu tür davranışların semeresi hemen görülür. Şehirlerde müslüman Cezayirliler'le Avrupalı Cezayirliler arasındaki ilişkiler artar. Bu ilişkilerin sömürgecilerin hazırladıkları Franko müslüman saçmalıklarıyla bir alâkası yoktur. Ne yabancılık ne tek otorite ne tevazu: Kadın-erkek, geleceği tartışırlar ve ülkenin içinde bulunduğu tehlikeleri konuşurlar.

Gençler de kendi aralarında birleşirler ve geziler tertiplerler. Genç kızlar dernekleri kurulur ve birlikte çalışmaya başlarlar: beşerî münasebetlerin psikolojik ve gerçekten demokratik temelleri kesin olarak bu devirde atılır.

---

* MTDL - Demokratik Hürriyetlerin Zaferi İçin Hareket. Devrim öncesinde Cezayir'deki milliyetçi parti.

** UDMA - Cezayir Beyannamesi Demokratik Birliği. Bir başka milliyetçi parti.

Bilinen veya öyle olduğu tahmin edilen Avrupalı demokratlar ve antisömürgecilerleyetkililer temasa geçer. Cezayir meselesi bütün yönleriyle ele alınır ve sömürge ortamının tam bir açıklaması yapıldıktan sonra Cezayir'in nasıl olup da siyasî başarısızlıklardan hâlâ bir netice çıkaramadığına en çok Avrupalılar şaşırır. Ve bu Avrupalılar Cezayir'i içinde bulunduğu umutsuz ortamdan çıkaracak yegane çare olarak silahlı mücadeleyi görürler.

FLN'nin Cezayir'de, Avrupalı toplumun çeşitli mensubları arasında hiçbir ayırım yapmadığı sık sık ileri sürüldü. Bu tür suçlamalarda bulunanlar hem Cephe'nin, Cezayir Avrupalıları hakkında uzun zamandan beri tespit edilen siyasetini hem yüzlerce Avrupalı kadın ve erkeğin Cephe'nin siyasî birimlerine veya askerî birliklerine sürekli yaptıkları yardımı bilmeyenlerdir. Bizim söylediğimiz, Avrupalı toplumun önemine ve bilhassa sömürgecilerin açık ve aşırı zulmüne rağmen Cezayir'deki demokrat Fransızlar'ın sessizliği ve hareketsizliği yüzünden Cezayir halkının, baskı sistemine açıkça maruz kalmasıdır.

Cezayir'deki demokrat Fransızlar için Fransa'daki sol partiler hakkında tekrarlanıp durulan sözler söylenebilir: uzun zamandan beri tarih onların dışında cereyan ediyor. Cezayir'e asker gönderilmesine Guy Mollet'in kapitülasyonlarına, Lacoste'a ve 13 Mayıs'a engel olamadılar. Bununla beraber, mevcudiyetleri Cezayir ve Fransız neo faşistlerini müdafaaya zorladı. Sol çoktandır Fransa'da bir şey yapmış değildir. Fakat aksiyonuyla, çıkışlarıyla, tahlilleriyle birtakım şeyleri de önledi.

Cezayir'deki Avrupalı demokratlar Cezayir savaşı sırasında Fransa'daki meslektaşları gibi hareket edemezlerdi. Fransa'da demokrasi, geleneği itibariyle en parlak günlerini yaşıyor. Cezayir'de emekleme safhasındaki demokrasi ihanetine uğrar. Bir Claude Baurdet, bir Domenach, bir Pierre Cot Fransız hükümetinin güttüğü politikadan, halkın önünde ay-

rılabilirlerdi. Eski direnişçiler olarak bazı prensiplerin zaferi ve savunması için hayatlarını her zaman hasretmiş olan bu adamlar hiçbir tereddüt geçirmediler. Bütün tehditlere karşı mutlak surette sıkı durdular. Fakat üzerinde ısrarla durulacak bir olay da, Fransa sınırları içinde demokratik geleneklerin nisbeten korunduğudur. Emperyalist bir ülke olan Fransa büyük bir ırkçı potansiyele sahiptir. Bu durum iki seneden beri gayet iyi müşahede ediliyor, fakat yine de Fransızlar arasında birtakım düşüncelerin rol oynadığını söylemek gerekir. Buradan da muhaliflere bırakılan izafî bir hürriyet - gittikçe azalan bir hürriyet, zira Fransa, Cezayir taraftarları tarafından sömürgeleşmeye başlar – ve yine Cezayir'deki işkencelerle ilgili olarak yapılan her ifşaattan sonra Fransız kamuoyunda patlak veren bir nevî isyan anlaşılır.

Kendi içindeki uyuşmazlıklar, gerici partilerin radikalciliği ve gücü yüzünden, Fransa'da sol güçler müzakerelerin başlatılmasını telkin edemediler. Fakat, durmaksızın aşırıların maskelerini indirmeye, dolayısıyle onların başarısızlıklarını hızlandıracak gelişmeleri hazırlamaya çalıştılar.

Cezayir'de sol güçler yoktur. Avrupalı demokratların Cezayir Komünist Partisi dışında Cezayir'de gerçek bir faaliyet göstermeleri düşünülemez. Kaldı ki, CKP'nin uzun süre Union Française tipi bir reformculuk yaptığı ve 1 Kasım 1954'ten aylar sonra Cezayir komünistlerinin "kışkırtıcı teröristleri" yakıştırmasıyla FLN'yi suçladıkları biliniyor.

Cezayir'deki Avrupalı demokratlar, senelerden beri, faaliyetlerini az veya çok gizli sürdürürler. Avrupalı kitlenin arasında boğulmuş olarak, sahip oldukları prensiplerinin reddettiği ve mahkum ettiği bir değerler ortasında yaşarlar. Avrupa'nın demokratı ise hep teyakkuz halindedir. Cezayirliler'le temas halindedir ama gizlidir. Onu zaten "Arap" diye çağırırlar. Bütün bu olaylar iyi bilinir ve Çinhindi'nde, Kara Afrika'da, Tunus'ta ve Fas'ta yaşanmıştır.

Cezayirliler'le yarı gizli temaslar kurmaya alışan bu Avrupalı demokrat, farkında olmadan devrimci aksiyonun kanunlarını öğrenir. Ve bir gün, görüştüğü kimseler kendisinden bir arkadaşlarını ağırlamasını, ilaç bulmasını veya bir paketi taşımasını istediklerinde, hiçbir zorluk yaşanmaz. Cephe'nin hiçbir mensubunun Cezayir'deki tek bir Fransız demokratını aldatmadığı hususu üzerinde ısrarla durmalıyız. Her zaman takdirimizi kazanmış bir kadın veya bir erkeği, ikâz etmeden en küçük bir tehlikeye dahi sokmak mevzuu bahis olamazdı. FLN'ye yardım etme kararı tam bir açıklık ve tam bir mesuliyetle alınmıştır. Tek bir Fransız demokratı dahi asla aldatılmadı. Bazen, özellikle 1957'nin pek şiddetli devirlerinde, demokratın kendisinden istenen hizmeti umutsuzluk içinde, reddettiği ve geciktirdiği oluyordu; fakat Avrupalılar'ın iyi niyetini ve samimiyetini istismar etme veya aldatma yoluna asla gidilmemiştir.

Belki şu da ilave edilebilir ki, Avrupalı kendisinden işbirliği istenen hizmetin ayrıntısını bilmek istemediğini, genellikle bildirir. Fakat idare hiç de uysal değildir. Zira FLN, küçük bir güçlük karşısında çözülüp, aldatıldığını söyleyecek insanların yerine, sorumluluk yüklenebilecek insanlar ister.

Fransız polisleri ve paraşütçüleri tarafından yakalanan Avrupalılar'ın, kadın olsun erkek olsun, işkencelere karşı gösterdikleri metanet, FLN'nin ne kadar da haklı olduğunu gösterdi. Sömürgeci polislere devrimle ilgili önemli ipucu veren bir tek Fransız dahi çıkmamıştır. Aksine, tutuklanan Avrupalılar, birimin diğer elemanlarına rahatlıkla kaçmak fırsatı doğsun diye, polise karşı direniyorlardı. İşkence gören Avrupalı, bağımsızlık için mücadelede, tam bir yerli mücahid gibi hareket etmiştir.

FLN, beş seneden beri, Avrupalılar'ın kurtuluş savaşına katılmaları konusunda, gerektiği kadar istekli olmadı. Bu sessizlik, Avrupalılar bahsini açmamak, eylemlerini herhangi bir Cezayirli'nin eyleminden farklı tutmamak endişesinden kaynaklanır. Sömürgeleşen Cezayir'de, her resmî komitede görül-

düğü gibi, hizmet müslümanı, hizmet yahudisi tarzında bir de hizmet avrupalısını devrim bünyesinde oluşturmak istemedi FLN.

FLN için, inşa halindeki Site'de, sadece ve sadece Cezayirliler vardır. Başlangıçta dolayısıyla, Cezayir'de oturan her fert Cezayirli'dir. Yarının bağımsız Cezayir'inde, Cezayir vatandaşlığını kabul etmek veya bir başka vatandaşlık adına reddetmek, Cezayirli'ye kalmış bir tercih.

Şüphesiz, Saygon'dan, Tunus'dan, Fas'tan sürülen ve bugün Cezayir şehrinde veya Maskara'da, sonunun yaklaştığını gördükleri sömürgeci hakimiyet ortadan kalkmadan, mümkün olduğu kadar insan kanı akıtmaya çalışan savaş suçluları, işkenceciler vardır. Bu insanlar, hiçbir taraftan değildirler. Fransız sömürge imparatorluğu'nun son bir çırpınışla harekete geçtiği şu sıralar, Fransızlar için onları tanımlamanın tam zamanı.

Fransa'ya dönecek olurlarsa, onların devamlı göz önünde bulundurulmaları gerekecek. Çakallar her zaman sütle beslenmez. Kan ve cinayet lezzeti bu yaratıkların ta içine yerleşmiştir, ruh hekimleri böyle söylüyor.

Bunlardan başka, güçlü, "Nuh deyip, peygamber demeyen" cinsinden yüzlerce Avrupalı sömürgeci vardır. İsyanları bastıran, Fransız demokratları sindiren, Cezayir'e demokrasiyi sokacak en küçük bir girişimi dahi sömürge ortamında abluka altına alanlar, hep bunlar.

Cezayir'i ve Cezayirliler'i çantada keklik gibi gören bu insanlara karşı tutumunu, Cezayir halkı değiştirmek durumunda değildir. Halk, onları Cezayir milliyeti'nden çıkarmıştır; "yeniden kabul edilmeyi" ummasınlar.

Avrupalı azınlığın seneler öncesinden parçalandığını ve Cezayir'in Arap olmayan önemli bir kesiminin, Cezayir davasına sempati beslediğini, kavgada etkin bir şekilde işbirliğinde bulunduğunu, diğer kesimin ise, Devrim saflarında resmen militanlık yaptığını, ayrıntılı olarak şimdi göstereceğiz.

Cezayir Yahudileri

Cezayir yahudileri, Cezayir'in müslüman olmayan beşinci topluluğudur. Cezayir halkının verdiği mücadele karşısında tek ses oluşturamazlar. Yapılan toplumsal ve ekonomik bir tahlil, yahudi cemaati mensuplarındaki farklı tutumları tam olarak izah eder.

Yahudilerin bir kısmı, geleceklerini sömürgeci hakimiyetinin devamında görürler. Meselâ, Fransız olmaları hasebiyle, Cezayirliler'in rekabetine karşı korunan yahudi tüccarlar, millî bir otoritenin kurulmasını ve imtiyazlı rejimin ortadan kalkmasını, herhalde hoş karşılamayacaklardır. Aslında, bankalar Cezayirli tüccara kredi vermekte çok zorluk çıkarıyor, genellikle onlarla olan anlaşmasını donduruyor ve böylelikle iflaslarına yol açıyor veya en azından işlerini geliştirmelerini engelleyip, diğer tüccarlar için tehlikeli bir rakip olmaktan çıkarıyorlardı.

Bununla beraber, Cezayir'in her büyük şehrinde, kendilerine yapılan oyunları azimleri ve ticarî zekâları sayesinde bozup, yahudi tüccarların üstünlüğünü tehdit eden bir veya iki Cezayirli bulmak da mümkündür.

"Eğer önlerinde engeller olmasa, bizi yerlerimizden edecekleri kesin", derler yahudi tüccarlar. Yahudi tüccar, ekonomik rekabet ortamının açılmasından korkar. Millî bir iktidarın getireceği rekabet eşitliğinin kendisine çok zarar verdireceğini gayet iyi bilir. Bu korku sadece yahudi tüccarlara has bir korku değildir. Avrupalı tüccarların hemen hepsinin ortak korkusudur bu. Sömürge rejiminin sonu, onlar için güzel günlerin sonu demektir.

Bu tür bir düşüncenin her seviyede ve her bölgede görülmediğini söylemek gerekir. Aslında, yahudi tüccarın Cezayir halkıyla sıkı ilişkiler içine girdiği bölgelerde ve ekonomik bağımsızlığın açık olduğu yerlerde, menfaatlerin içiçe geçti-

ği görülür. Buralarda yahudi tüccarlar FLN (Millî Kurtuluş Ordusu)'nin elbise, örtünme gereçleri gibi ihtiyaçlarını karşılar... 1954'ten beri, devrimle işbirliği yaptığı gerekçesiyle birçok yahudi tüccarın tutuklandığı biliniyor.

Mahallî idarelere yalnızca kendilerinin seçildiği yahudi memurlar, Cezayir'deki Avrupalılar gibi ya kolon'durlar yahut da serbest meslek erbabıdır. Onlar da, bir Cezayir Devleti'nin kuruluşunu endişe içinde karşılarlar. Her Cezayirli'ye okuma hakkının ve muhtemelen de burslu olarak verilmesi, Cezayirliler'e uygulanan kısıtlamaların ve devlet dairelerine giriş için yahudilere hazırlanan kontenjanların kaldırılması demek, yahudi memurların sahip oldukları ayrıcalıkların ellerinden gitmesi demektir. Fransız otoriteleri, "vicdanî" bir davranış olarak, "müslümanların kamu sektörüne kabul edileceklerini" açıkladıkları zaman, Avrupalı memurların nasıl homurdandıkları, hâlâ hafızalardadır.

Her ne kadar Cezayir'de bu ruh hali yaygın ise de, bunun tam zıddı davranışlara rastlamak da mümkün. Bilhassa 1955-1956 yılları arasında, vatanseverler hakkında yukarıdan gelen tevkif emirlerini geciktiren ve böylelikle onların "ortalıktan kaybolmalarını" sağlayan yahudi polis memurlarının varlığı biliniyor.

Nihayet, koyu bir ırkçı ülke olan sömürge Cezayir'inde, ırkçı psikolojinin farklı mekanizmalarına rastlanır. Bu cümleden olmak üzere, Avrupalı tarafından hor görülen ve bir kenara itilen yahudi, Cezayirli'yi hor görmek için, kendisini hor görenle birlikte hareket etmekten haz duyar. Fakir ve oldukça kalabalık bir yahudi topluluğunun sömürgeci saltanatın gölgesinde palazlanmaya baktığı Konstantin bölgesi haricinde, Cezayir'in aşırı gruplarını desteklediğini açıkça söyleyen yahudileri görmek pek nadirdir.

Yahudi tüccar ve memurlardan oluşan iki büyük tabakanın yanında, tamamen Araplaşmış, Fransızca'yı gayet kötü konu-

şan, kararsız, fakat gelenekleri ve bazen de giyimiyle kendini "yerli halktan" sayan önemli bir kitle daha vardır. Bu kitle, Cezayir yahudi cemaatinin dörtte üçünü oluşturur. Tunus'daki "Cerbe" adası yahudilerinin veya Fas'taki "mellah"* yahudilerinin Cezayir topraklarındaki homologlarıdır bunlar. Bu yahudiler için hiçbir problem yoktur. Zira onlar Cezayirli'dir.

Görülür ki, sömürgecilik saflarında faal olarak yer alan yahudi miktarı nisbeten önemsizdir. Şimdi de Millî Kurtuluş Savaşı'na iştirak eden Cezayir yahudilerinden bahsedelim

Fransızlar, şehir ve taşra milis kuvvetlerini kurmaya kalkıştıklarında yahudi vatandaşlar bu seferberlik karşısında ne yapmaları gerektiğini öğrenmek isterler. Bazıları, seferberlik emrine uymayıp, en yakın direnişçi birliklerin yanına gitmeyi FLN'ye teklif ederler. Cephe ise, yahudilerden günlük uğraşlarına devam etmelerini, bu arada düşman içinde "devrimin gözü ve kulağı" olmalarını istemekle yetinerek, onlara ihtiyatı tavsiye eder.

Milislerin aralarında bulunmaları da mücadeleye faydalı olur. Böylelikle, yetkililere, devriye birliklerinin silahları, geçecekleri yollar ve devriye saatleri hakkında onlardan bilgiler gelir. Aynı şekilde, hangi duara baskın yapılacak, önceden öğrenilebiliyordu.

Emrindeki birliklerle sivil Cezayirliler'in katledilmelerine sebep olan Avrupalı, birkaç gün sonra, fedailerin yaptığı suikastın kurbanı olur.

FLN'ye bağlı mahallî hücrenin kararını şekillendiren olayları bilmedikleri için, bu suikast Avrupalılar'ın gözünde haksız ve affedilmez bulunur. Fakat, duarlarda öldürdükleri masum insanların feryatları ve iğfal ettikleri kadınların çığlıkları hâlâ kulaklarında çınlayan milisler için, bu hareketin sebebi gayet açıktır. Halk adaleti, kendine has sağlamlığı içinde tecelli eder. Olayların akışını izleyen bir gözlemci, suikastı takib eden gün-

* Fas şehirlerinin yahudi mahalleleri.

lerde, seferberlik sırasında milis kuvvetlerine ki katılan birçok memurun tayinlerini istediklerine veya Cezayir şehrine, kelimenin tam anlamıyla, sığındıklarına şahit olur.

Diğer taraftan, yahudiler, mücadeleyi malî yönden de destekler ve her ay kendilerinden istenen miktarı, bir aracı vasıtasıyla öderler. Fransızlar'ın bu durumu bilmeleri iyi bir şey; Fransız otoriteleri de bilir zaten. Yahudilerin de bilmeleri iyi bir şey; çünkü yahudinin sömürgecilikten yana olduğu ve Cezayir halkının onu zalimler kampına attığı doğru değildir.

Gerçeği söylemek gerekirse, yahudilere karşı tavrını belirlemek için Cezayir halkı, 1959 yılını beklemedi. Devrim'in en zor anlarında, yani 1956 sonbaharında, Cezayir yahudile-rine bildiri şeklinde yapılan çağrıda, şunlar yazılıdır:

"Cezayir halkı, Cezayir milletine bağlılığını açık bir şekilde beyan etmesi için yahudi cemaatine doğrudan başvurmayı, bugün üzerine düşen bir görev olarak kabul eder. Açıkça beyan edilecek olan bu tercih, bütün yanlış anlamalara son verecek ve Fransız sömürgeciliğinin ektiği kin tohumlarını kökünden kazıyacaktır."

1956 Ağustos'unda yayınlanan Plateforme dergisinde, FLN, yahudi azınlık hakkında şunları açıklıyordu: "Yahudi asıllı Cezayirliler, henüz vicdanlarındaki karışıklığı dindire-mediler, kime yöneleceklerini de seçemediler. Umalım ki, büyük bir ekseriyetle, cömert vatanın çağrısına cevap verenlerden, Cezayir milliyetinden olduklarını gururla haykırarak, Devrim'e dostluk elini uzatanlardan olurlar."

Yahudi entellektüeller, ister antisömürgeci geleneğe sahip demokratik partilerde olsun, ister liberal çevrelerde olsun, Cezayir davasını desteklediklerini ilan ettiler. Bugün bile, kamplarda veya hapishanelerde milyonlarca Cezayirli'yle birlikte aynı kaderi paylaşan yahudi avukat veya doktorların varlığı Cezayir milletinin çok ırklı gerçeğini isbat eder.

Cezayir yahudi cemaati içinde, resmî çevreler doğrul-

tusunda hareket edenler de çıktı tabii. 1956 Ağustos'unda Konstantin'li bir grup yahudi şunları yazıyordu: "sömürgeciliğin Cezayir'deki en tehlikeli entrikalarından biri de, yahudilerle müslümanlar arasındaki bölünmedir. Yahudiler, iki bin yıldan beri Cezayir'deler: demek ki, yahudiler, Cezayir halkının bütünleyici bir parçası... Aynı toprağın çocukları olan müslümanlar ve yahudiler, tahriklere kapılmamalıdırlar ve tahrike karşı ortak cephe oluşturmalıdırlar. Daha düne kadar yahudilerin toptan imhasını insanlık evriminin bir kurtuluş safhası olarak düşünenlere, aldanmamalıdır."

Cephe'nin çağrısına cevap olarak, 1957 Ocak'ında, bir Cezayirli yahudi karteli şunları yazar: " Bugün, Cezayir toplumuna dönmek günüdür. Genç ve güçlü modern bir Cezayir Milleti büyük adımlarla gelişirken, sunî bir Fransız vatandaşlığına bağlılık, bir tuzaktır. Yahudiler, millî bağımsızlık için savaşan Cezayirliler'in saflarına katıldılar... Bazıları hayatlarını verdi, diğerleri polisin en pis işkencelerine cesaretle katlandı ve bugün üzerlerine hapishanelerin ve temerküz kamplarının kapıları kapanıyor. Yine biliyoruz ki, bu ortak kavga sırasında, müslümanlar ve yahudiler ırk kardeşi olduklarını ve Cezayir vatanı için derin ve kesin bir bağlılık duyduklarını keşfettiler. Cezayir Milleti'ne olan bağlılığımızı burada ilan ederken, hakimiyetlerini sürdürebilmek için Fransız halkına isyanın, sadece ortaçağ kalıntısı bir fanatizmin görüntüsü olduğuna inandırmaya çalışan sömürgecilerin bu bahanesini de yok etmiş oluyoruz..."

Cezayir Kolonları

Yıkılması gereken bir başka efsane de, sömürgeci hakimiyetin sonlarına doğru, aralarında hiçbir ayırım yapmaksızın, devrime muhalif gösterilen Cezayir kolonlarıyla ilgili.

Burada yine, Fransız sömürgeciliği bilmelidir ki, Cezayir

halkının mücadelesine Avrupalılar'ın sağladığı desteklerin en önemlisi, kolonlardan gelmiştir. FLN'nin isteklerine cevap vermekte gösterdikleri gayretlerine şaşırıp kalmayan bir tek Cezayirli yoktur. Ne olursa olsun, kendisiyle temasa geçilen hiçbir kolon, Fransız yetkililerine haber götürmemiştir. Bazen, verilen işi reddettikleri olmuştur, ama sırrı saklamayı hep bilmişlerdir.

1955'in ilk aylarından itibaren taşradaki bütün kolonlar, çiftçiler ve idareciler sırayla elden geçirildi. Tanınan aşırı kimseler, düzenli bir şekilde saf dışı bırakıldılar elbette. Genel olarak, bilhassa küçük ve orta büyüklükteki yerleşim merkezlerinde, insanlar birbirini tanır. Ve Cezayirli de, kendi hesabına her Avrupalı'ya bir etiket koyar. FLN hücrelerinden biri, o bölgede Avrupalılar'la temasa geçmek istediğinde, hangileriyle görüşmemesi gerektiği hemen öğrenilir. Yine, devrime yardımcı olabilecekler az çok tahmin edilebilirdi.

Bilhassa küçük yerleşim merkezlerinde, genellikle tek bir kişi Avrupalılar'la temas sağlar. Mücadelenin ilk yıllarında, daha henüz acemi olan militanın uygunsuz davranışlarını önlemek için ne kadar uyanık olması gerektiği, kolayca anlaşılır. Avrupalı azınlığın sömürgeci ortam içinde, yekpare bir blok olarak kabul edildiğini gördük.

Devrim'e hizmet eden kolon, kahvehanede veya bir toplantıda halkın huzuruna çıkarılabilir. Ve böylece diğer Avrupalılar'a onun örnek dayanışması gösterilir ve sömürgecilerin "onlar sadece kaba kuvvetten anlar... hepsinin de bizden göreceği var..." vb. gibi tehditlerine cevap verilir. Haber almakta usta olan halk, bu sözlerin sarf edildiğini ve köyde yeni bir şeylerin oluştuğunu öğrenir. Bu kolon, fedailerin saldırılarından uzak tutulur. Onun şahsına ve mallarına karşı her türlü düşmanca davranışlar yasaklanır ve aynı zamanda bu tenbihlerin sebebini düşünmeye dahi izin verilmez.

Bazen, FLN'nin yakıp geçtiği bir yerde, hiçbir zarara uğra-

mamış bir kolon'un çiftliğinden birkaç saman yığınının, tezat gibi görünürse de, yakılması kararı verilir. FLN'nin kurbanı olan sömürgeci Avrupalılar, bu kolon'un topraklarına karşı Cephe'nin gösterdiği saygının sebebini sorarlar kendi kendilerine. Bu arada bazı bölgelerde himaye edildiği sanılan kolon'un mallarına her gün FLN'nin saldırılarına uğrayan kıskanç Avrupalı komşunun zarar verdiği de bilinmektedir.

1955'ten sonra Avrupalı kolonlara ait birçok çiftlik, bazen revir, bazen sığınak, bazen de dinlenme yeri olur. Fransız birlikleri yaptıkları baskınlarda Cezayir halkının elindeki tahılları yağmalamayı alışkanlık edinince, FLN erzak ve mühimmatını Avrupalılar'ın çiftliklerinde saklamaya başlar. Böylelikle, Avrupalılar'a ait birçok tarım işletmeleri, FLN'nin gerçek birer zahire ambarına dönüşür. Her akşam, karanlık basar basmaz, FLN bölükleri dağlardan iner, un ve irmik çuvallarını yüklenir, geldikleri yere geri dönerler.

Bir dönem, çiftlikler, silahların bırakıldığı depo vazifesi görür. Her bölgede Avrupalılar'a ait çiftliklerde toplantıların yapıldığı devirdir bu. Silahların teslimatı Avrupalı kolon'un mukaddes himayesi altında gerçekleştirilir.

Fransız ordusunun, kendisini korusun, diye verdiği silahı kolon'un aldığı ve daha önceki silahını ise FLN'ye bıraktığı da oluyordu.

Ta başından beri birçok Avrupalı kolon'un Cezayir Devrimi'ne malî yardımda bulunduğu sabittir. Silah ticareti yapmak, bir yerden bir yere silah göṭürmek, "isyancılara" maddî destek sağlamak gibi suçlardan tutuklanan onlarca Avrupalı kolon, Millî Kurtuluş Savaşı'na Avrupalı katkısının önemini göstermeye yeter. Fransız kuvvetleri yakaladıkları Cephe yanlısı Avrupalılar'ı ya susturmak yahut onları komünist ilan etmek cihetine gitti. Bu propaganda hilesinde iki maksat güttüler:

Önce, batı medeniyetinin kalbi olan NATO içinde, Kuzey Afrika'ya komünistlerin sızdığı tartışmasını başlatmak. Sonra da,

bu insanları gözden düşürmek, onları "yabancıların ajanı", hatta paralı askeri gibi göstermek. Aslında, Fransız sömürgeciliği, iyi yetişmiş bir Avrupalı'nın Cezayir halkı yanında gerçekten savaşabileceğine ihtimal vermemektedir.

Avrupalı kolonlar, savaşa bulaşmaksızın, meselâ Fransız ordusunun yaptığı koruma teklifini reddederek, Cephe'ye yardımcı olurlar. Bazen çiftlikler çok stratejik bir bölgeyi işgal etmiştir (iki dağ arasında bir geçittedir veyahut hudutlardadır). Bu durumda, sömürgeci kuvvetlerin olmayışı, FLN'nin hareketlerini veya mücahidlerin erzak ve mühimmat teminini kolaylaştırır. Fransız ordusu, zaman zaman, bir genel kontrol sırasında, kolon'un muhalefetine rağmen çiftliğe yerleşir. Kolon, böyle hallerde Cephe'ye hemen haber gönderir ve Fransız askerlerinin kendisi istemeden çiftliğine yerleştiklerini, korunması için kimseye başvuruda bulunmadığını bildirir.

Kolon, Fransız askerlerine çiftliğindeki hayatlarını zehir etmek için elinden geleni yapar ve onların gücü ve maneviyatı hakkında FLN'ye bilgi aktarır.

Şehirlerdeki Avrupalılar

Şehirlerde yaşayan Avrupalılar, genellikle, siyasî hücreler içinde faaliyetlerini sürdürürler. Fransız bakanları, Soustelle ve Lacoste'un aldıkları tedbirler neticesinde, ilaçlara ve cerrah aletlerine katı bir ambargo konduğunu gördük. Yine, doktorlara gönderilen talimatlarda, her şüpheli yaralının vakit geçirilmeden polise bildirilmesi mecburiyetinin getirildiğini belirttik.

Avrupalı doktorlar ve eczacılar, zamanla idarecilerle ters düşerler: doktorlar, FLN'nin yaralılarını ayırım gözetmeksizin tedavi ederken; eczacılar da FLN militanlarının antibiyotik ve eter ihtiyaçlarına cevap vermeye başlarlar. Yüzlerce penisilin ampulü direnişçilere doğru her gün yola çıkar.

Diğer doktorlar ise, hiç çekinmeden, civar dağlardaki yaralıları tedavi etmeyi kabul ederler. Yaranın önemli olduğu hallerde, mücahidi arabasına atıp, dost bir kliniğe götürdüğü, bir iki hafta onu orada tedavi ettiği olur. Fransız polisi zamanla bu durumu öğrenir ve klinikleri muntazam aralıklarla kontrol etmeye başlar. Hastanelerde çalışan Avrupalı hastabakıcılar, dışarıya her gün cerrahi aletleri, sülfamidler, bandlar çıkarırlar...

Bir keresinde, Fransız doktorların ameliyat ettiği esir, baygın haldeyken bazı sırları ifşa eder. Yanındaki hemşire, hasta tamamen ayıldıktan sonra, ona dikkatli olmasını, bazı önemli şeyleri sayıkladığını söyler. Bazen de, odada bulunan bir stajyer doktor durumu hemen polise bildirir, işte o zaman, ciddi bir ameliyattan iki saat sonra, gerçek işkence seansları başlar.

Avrupalı doktorlar, FLN elemanlarını eğitmek için gizli kurslar da açarlar. Bu okullardan çıkan birçok militan, Cezayirli doktorların açtığı aynı tip kurslardan yetişenlerle birleşir.

Avrupalı genç kızlar, çoğunlukla bir siyasî hücrenin hizmetine girerek, kağıt kalem gibi kırtasiye ihtiyaçlarını karşılarlar ve FLN'nin bildirilerinin basımıyla ilgilenirler. Gençler, arabalarıyla örgütün elemanlarını istenilen yere götürürler. Avrupalı aileler ise, önemli siyasî yetkililerin ihtiyaçlarını üstlenirler ve onları general Massu'nun temizlik harekâtlarından kurtarırlar. Avrupalı politikacılar, otorite sahibi devlet memurları, FLN hücrelerine pasaport, sahte kimlik kartları, sahte iş kartları... temin ederler.

Cezayir'de yaşayan Avrupalılar'ın büyük ölçüde yardımları sayesindedir ki devrimci teşkilat, bazı şehirlerde, polislerden ve paraşütçülerden kurtulabilmiştir.

Birçok Avrupalı'nın, Devrim'in siyasî ve askerî yetkililerini sömürgeci sürülerden kurtarmak ve onlara yataklık etmek suçundan tutuklandığı ve işkence gördüğü biliniyor.

Avrupalılar, arabalarında sadece insan ve ilaç taşımakla yetinmezler. Silah da taşırlar. Avrupalılar hiç aranmadıkları için,

otomatik tabancalar, bomba sandıkları, bu şekilde bütün engelleri aşar. Bazen, Avrupalılar'ın arabalarının arandığı olur. 0 zaman şüphe çekmemek için silahları göstererek "Araplar'ın canına okumaya "hazır olduğunu söyler. Bu sözler aramayı yapan askerleri heyecanlandırır.

Nihayet, umulmadık bir olay ama, defalarca yaşanan bir olay: polisler, yapılacak baskınlardan hücreleri haberdar ederler; kaçan Cezayirliler'in isimlerini veya işkence sırasında konuşan militanın ismini ve neler söylediğini hücreye bildirirler.

"Düşmanla işbirliği yapmak" suçundan tevkif edilen ve korkunç işkencelere maruz kalan Avrupalılar'ın dışında, Kurtuluş Savaş'ına iştirak etmiş çok sayıda Fransız vardır şüphesiz. Kimileri, Cezayir millî davasına bağlılıklarını hayatlarıyla ödedi. Örneğin, Oran şehri avukatlarından Thuveny, FLN saflarında uzun süre çarpıştıktan sonra, Fransız ikinci şubesinin hazırladığı bir baskın neticesinde Fas'da öldürüldü.

Netice

Bundan önceki sayfalarda, Cezayir Devrimi'nin bazı yönlerine ışık tuttuk. Devrim'in benzersiz oluşu ve verimliliği, Cezayir halkının en büyük zaferidir. Psikolojik, hissî veya kanunî her türlü esaretten kurtulmuş ve yenilenmiş hareket halindeki bu cemaat, bugün, müstesna bir yoğunlukla demokratik ve modern icablarla karşı karşıyadır.

Yeni bir toplumun yükselmesini, ancak millî bağımsızlık çerçevesi içinde mümkün gören iddia, işte burada isbat bulur. Sömürge insanı, bir yay gibi gerilip, zulmün zincirini kırıp attığında, onda aynı zamanda, sömürge rejimini ayakta tutma gayretlerini imkansız ve rezilane kılan, köklü bir değişiklik de meydana gelir. Bizim burada incelediğimiz, işte bu değişikliktir.

Bağımsızlığın, insanların değişmesi için gerekli maddî ve manevî şartları yerine getirdiği doğru. Fakat, Millet'in doğuşunu ve hakimiyetinin ortaya çıkışını tıpkı bir kanun gibi zorlayan şey, iç değişim ve toplumsal ve ailevî bünyelerin yenilenmesidir de.

Şunu kesinlikle söylüyoruz ki, Cezayir insanı ve Cezayir toplumu, 130 senelik zulmün oluşturduğu zihnî donukluk ve hissî ve entellektüel durgunluktan kurtuldu. Halkı, ordu ve polis zincirinin sıkı halkaları arasında tutan sömürgecilik, bugün ölümcül bir yara almıştır. Fransız sömürgeciliği Cezayir'de

ebediyet arzusu içinde gelişmiştir hep. Ortaya konan eserler, liman tesisleri, hava alanları, Arapça'nın yasaklanması, düşmanın ileride muhtemel bütün ayrılıkları ve kopmaları kesinlikle imkansız kılmak üzere, neredeyse kendini avında kaybettiği intibaını bırakır. Zaman içinde ve Cezayir geleceğinde sürekli bir kökleşme gayretlerinin ifadesi olan Fransız varlığının her bir görünümü, hep sonsuz bir zulüm işareti altında okunur.

Cezayir'deki her Fransızca ifadede, daha bir ağırlık ve sağlamlık isteyen, Avrupalı topluluğun önemi, kolonların tamahkârlığı ve ırkçı felsefeleridir. Aynı şekilde, sömürgeciliğin zalim mahiyetini kuvvetlendiren ve işleyen de Fransız icraatlarındaki sağlamlık ve şiddettir.

Sömürgecilik tarihinin karşısına Cezayir halkı bugün millî kurtuluş tarihini çıkarır.

Geriye, Fransız hükümetinin bugün için hâlâ mümkün olanı hesaba katıp katmayacağı kalıyor. Sömürgenin, kurtuluş yolundaki muzaffer ilerleyişini, bazı özel kısımları seçerek anlattık. Şahıs planında ve onun harikulade galeyanı üzerinde, temelli, geri döndürülemez, köklerini daima daha da derinleştiren bir Devrim'in vücuda gelişini gösterdik.

Söz şimdi aklın olmalı. Eğer Fransız hükümeti, 1954 veya hatta 1955 öncesinin şartlarını yeniden bulmak istiyorsa, bunun artık imkansız olduğunu bilmesi iyi olur. Yok aksine, beş seneden beri Cezayir insanının şuurunda oluşan değişikliğe evet diyorsa, dünyanın dört bucağından Devrim'i kutlayan ve hürriyetin zaferi için ne kanını ne ıstırabını esirgemeyen bir halkın kavgasına ortak olan kardeşlere ve ısrarlı seslere kulak vermek istiyorsa, o zaman deriz ki, henüz her şey mümkün...

Cezayir Devrimi'nin yıkılışı, tecrid edilişi, takattan düşerek ölüşü, nefesinin kesilişi vs, bunlar nice anlamsız hülyalardır.

Kökleri sağlam bir devrim, hakiki devrim, insanı değiştirdiği ve cemiyeti yenilediği için, kesinlikle çok ileridir.

Yeni bir insanlık keşfeden ve kuran bu oksijen, Cezayir Devrimi'dir.

FRANTZ FANON

cezayir bağımsızlık savaşının anatomisi

Osmanlı Devleti'nin zayıflayıp dağılma sürecine girmesiyle beraber, İslâm coğrafyasının trajik parçalanma ve savaşlar tarihi başlamış oldu. Çağdaş medeni(!) Batı dünyasının, daha önceleri siyah Afrika kıtasında ve kızılderili Amerika kıtasında sahnelediği işgal ve vahşet senaryoları, şimdi bu coğrafyanın vazgeçilmezidir artık. Stratejik, tarihi özellikleri ve yer altı zenginlikleriyle azgın Batı'nın iştahını kabartan İslâm coğrafyası'nda işgaller dönemi, 1800'lerin başlarında önce Mısır'ın sonra da Cezayir'in Fransızlar tarafından gasp edilmesiyle başlamıştır.

Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın Anatomisi adlı bu eserinde Frantz Fanon, İslâm coğrafyasında işgalci vahşi Batı'ya karşı ortaya konulan bağımsızlık savaşlarında son derece önemli bir yeri olan, acıklı ve bir o kadar da destansı Cezayir Kurtuluş Savaşı'nı, felaket yıllarıyla, diriliş ve direnişiyle, bir milyona yakın şehidiyle ulaşılan zaferi çarpıcı örneklerle tahlil eder. FLN hareketinin, liderlerinin, halkı nasıl da organize edip canlandırdığını, sömürgeciliğe, işbirlikçiliğe karşı nasıl da ayaklandırdıklarını ve bağımsızlığa taşıdıklarını gözler önüne serer.

Bu kitap hangi dinden, hangi bölgeden, hangi milletten olursa olsun 21. yüzyıl insanlarına şunu haykırmaktadır:

Bugün İslâm coğrafyasında , Irak'ta, Filistin'de, Afganistan'da, vs.'deki Batı sömürgeciliğinin kan dökücü ve fesatçı aktörleri, bu coğrafyanın iman ve diriliş-direniş potansiyeli karşısında, dün Anadolu'da, Pakistan'da, Libya'da, Sudan'da, Bosna'da, Lübnan'da olduğu gibi bugün de mutlaka mağlup olacaktır!...

THG
6908680
FEB
2016

PINAR

ISBN 978-975-352-282-3

9 789753 522823